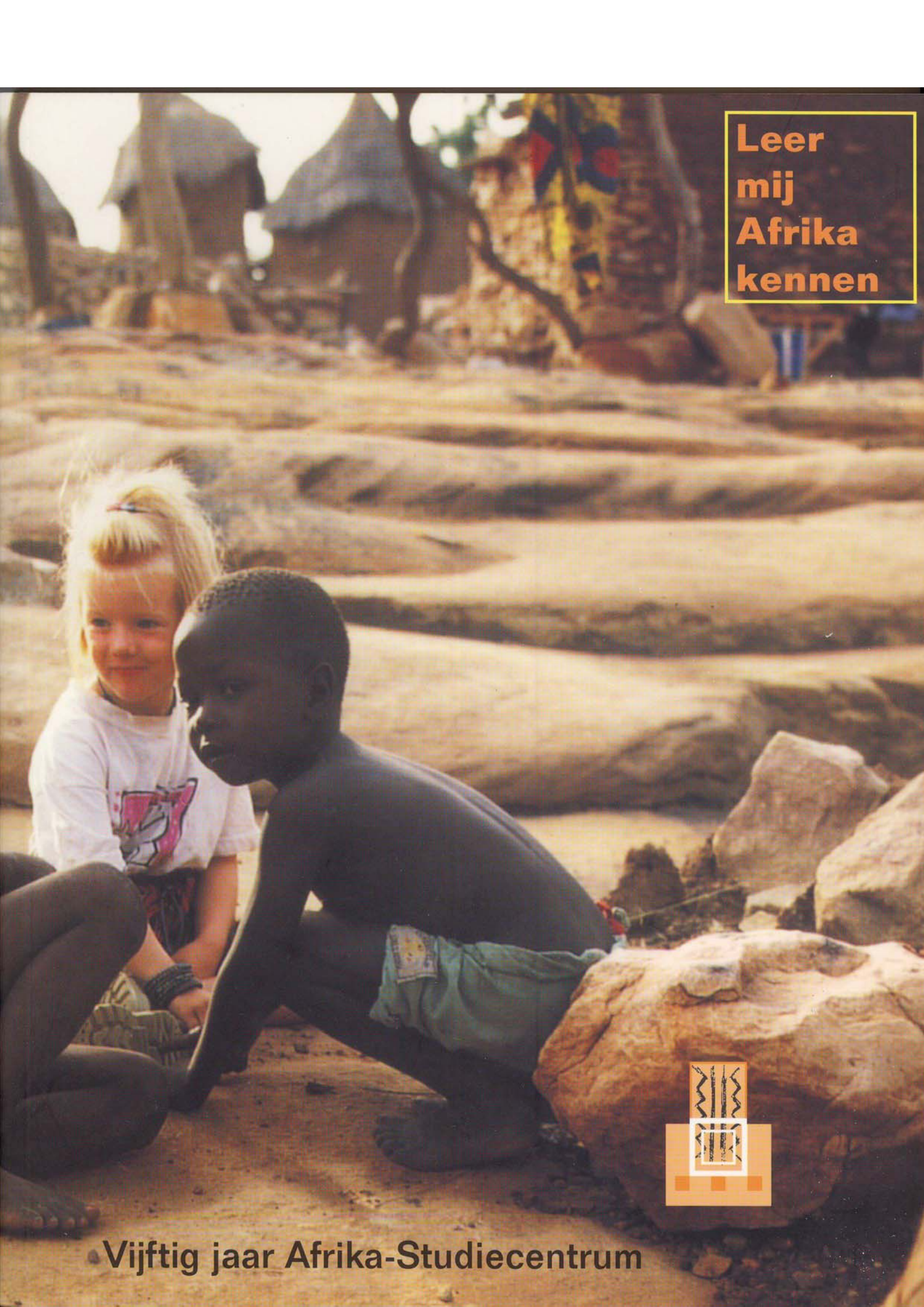

**Leer
mij
Afrika
kennen**

Vijftig jaar Afrika-Studiecentrum

Verantwoording

Leer mij Afrika kennen verscheen ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het Afrika-Studiecentrum, Leiden.

Het boekje werd in opdracht van de directeur van het ASC geschreven door journalist Max de Bok.

Als bronnen voor de publicatie gebruikte de auteur jaarverslagen, beleidsnotities en andere publicaties van het ASC, diverse jaargangen van Mededelingen van het Afrika Instituut, het artikel Dutch Anthropology and the Changing Colonial Situation van Peter Kloos (in Antropologische Verkenningen, elfde jaargang nr. 1) en het boek Modern Africa, a social and political history van Basil Davidson.

De auteur wil graag voor hun medewerking bedanken de mensen die bereid waren met hem gesprekken over het ASC te voeren of hem op andere wijze van informatie te voorzien. Dat waren Wim van Binsbergen, Mirjam de Bruijn, Rob Buijtenhuijs, Rijk van Dijk, Tjalling Dijkstra, Vernie February en Jan Hoorweg, allen wetenschappelijk medewerker, Klaas de Jonge en Laurens van der Laan, beiden voormalig wetenschappelijk medewerker, Stephen Ellis, oud-directeur, wetenschappelijk medewerker, Gerrit Grootenhuis, voormalig algemeen secretaris, Ria van Hal-Klap, secretariaatsmedewerkster, Gerti Hesseling, directeur, Koos van der Meulen, oud-hoofd van de afdeling Bibliotheek en Documentatie, Joop Nijssen, administrateur en Elli de Rijk, hoofd van de afdeling Bibliotheek en Documentatie. Ook werden gesprekken gevoerd met prof. dr. P.L. Geschiere, oud-voorzitter van het bestuur, prof. mr. P.H. Kooijmans, oud-voorzitter van het Curatorium en prof. dr. A.A. Trouwborst, oud-lid van het bestuur en oud interim-directeur.

Den Haag/Leiden, 2000

Inhoudsopgave

- 7 Inleiding**
- 8 Vijftig jaar terug**
- 11 Illusie en realisme**
- 13 Klein begonnen**
- 18 Op onderzoek**
- 20 Jaren zestig – revolte**
- 22 Langs klippen geloodst**
- 25 Botsing bracht nieuw elan**
- 28 'Laat Afrika aan anderen over'**
- 30 Lange weg naar nieuw profiel**
- 37 In teams het veld in**
- 42 Middenkoers en bananenwijn**
- 49 Noeste arbeid, kritische fascinatie**
- 61 Samen op zoek naar Afrika**
- 68 Met verstand en inlevingsvermogen**
- 72 Over, voor en met Afrika**
- 79 Lijst van afkortingen**

Het 50-jarig jubileum in Felix Meritis

Inleiding

Met een kleurrijk, spontaan feest vierde het Afrika-Studiecentrum zijn vijftigste verjaardag op 1 december 1998 in het Amsterdamse Felix Meritis Theater. Formele plichtplegingen, zwaar opgetuigde redevoeringen ontbraken. Er was ruim baan gemaakt voor uitingen van de Afrikaanse cultuur in al haar rijke verscheidenheid.

Vijftig jaar richtte het ASC de blik op dat voor velen nog steeds moeilijk te doorgronden en dus veelal onbegrepen continent. Onderzoekers en wetenschappers van naam, beoefenaars van de afrikanistiek, kweekten in Nederland meer begrip voor dit continent en brachten het daardoor dichterbij. Honderden boeken, ontelbare rapporten en artikelen schreven zij over de meest uiteenlopende aspecten van het leven van de mensen in Afrika. Vooral het leven van de mensen in Sub-Sahara Afrika, want op dat uitgestrekte deel van het continent heeft het ASC zich sinds zijn geboorte gericht.

Het is vaak het lot van de wetenschapper dat het resultaat van zijn/haar noeste arbeid verborgen blijft voor een breed publiek. Weliswaar beschikt het ASC over een bibliotheek en een documentatiecentrum die er zijn mogen – de meest complete collectie afrikanistiek die in Nederland te vinden is en die zich moeiteloos kan meten met collecties elders in de wereld – dat wil nog niet zeggen dat de daar beschikbare informatie het beeld bepaalt dat de gemiddelde Nederlandse burger van Afrika heeft.

Veel meer lijkt die opvatting te worden gevormd door de indringende televisiebeelden van crises, oorlogen, etnische conflicten, hongersnoden in Afrikaanse landen. Maar gelukkig ook van positieve ontwikkelingen als bijvoorbeeld de bevrijding van Zuid-Afrika van de apartheid. Veel medewerkers van het ASC hebben zich in de afgelopen jaren beijverd om door het leveren van commentaar bij die televisiebeelden en het schrijven van opiniërende artikelen in kranten en gespecialiseerde bladen de zo noodzakelijke

kritische nuancering aan te brengen in het overheersende beeld van Afrika als een verloren en vergeten continent, waar alles fout en niets goed gaat.

Ook de aanwezigheid van veel Afrikaanse gemeenschappen in Nederland heeft de laatste jaren bijgedragen aan de vorming van een positiever beeld van Afrika. De belangstelling voor Afrikaanse culturen is daardoor opgeleefd.

Vanuit dat gegeven was de viering van het jubileum van het ASC opgezet: Afrika in de eigen leef- en woonomgeving. Nu eens niet de blik ver weg gericht, maar om de hoek. Kijken naar, praten met Afrikanen die hier leven en werken, met hen discussiëren over hun situatie in Nederland. En ook genieten van uitingen van hun cultuur.

Zo werd de viering op die eerste december van 1998 een open gedachtewisseling in het vrolijke kader van een cultureel festival. Een kennismaking met gemeenschappen van Ghanezen, Somaliërs, Ethiopiërs, Eritreërs, Kaapverdianen, Kongolezen en Zuid-Afrikanen in Nederland.

Er waren interessante paneldiscussies over politieke en economische participatie, over integratie of verzuiling, over de beeldvorming van Afrikanen in de Nederlandse media. Er werden Afrikaanse films en documentaires vertoond, er viel te genieten van een Afrikaanse modeshow, van een Ethiopische koffiecereemonie, van Afrikaanse muziek. Er waren lezingen, literaire en kunsthistorische sessies, onder meer met de succesvolle Oegandese schrijver Moses Isegawa.

Al kwamen in discussies de pijn, de problemen van een vaak onzeker bestaan ver van eigen huis ook aan bod, het was toch een feest waarbij de aandacht vooral uitging naar de bijdragen die de Afrikaanse gemeenschappen leveren aan een kleurrijker Nederland. Een wegwijzer naar die gemeenschappen – namen en adressen van organisaties en culturele groepen – is ter gelegenheid van het jubileum gepubliceerd in de Gouden Gids van Afrikaanse gemeenschappen en bedrijven in Nederland.

Dit boekje wil iets laten zien van de lotgevalen van het ASC in een halve eeuw. Het pretendeert niet een complete geschiedschrijving te zijn. Gepoogd is antwoord te vinden op vragen als:

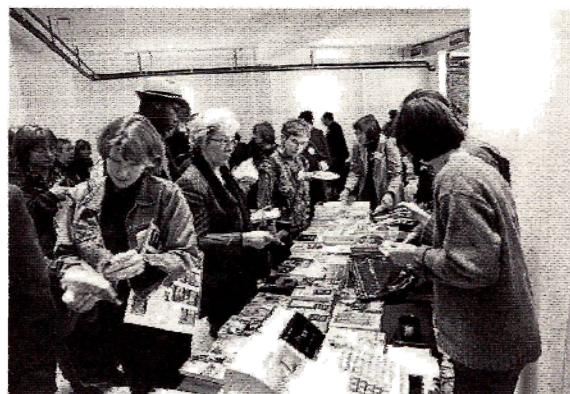
waar komt het ASC vandaan, hoe heeft het zich ontwikkeld en welke problemen moesten daarbij worden overwonnen, waar staat het ASC nu en welke toekomst heeft het?

In het eerste deel wordt voornamelijk ingegaan op de geschiedenis van het ASC in organisatorische zin. Hoe het van een klein centrum voor documentatie uitgroeide tot een instituut waarin een gerenommeerde afdeling bibliotheek en documentatie hand in hand gaat met een al even belangwekkende afdeling onderzoek. De discussies over organisatie en reorganisatie, de talrijke problemen die moesten worden overwonnen waren, zoals zal blijken, vaak nauw verbonden met ontwikkelingen van inhoudelijke aard. In het tweede deel gaat de aandacht naar de activiteiten van het ASC op het terrein van onderzoek.

Vijftig jaar terug

Afrika in de tweede helft van de jaren veertig van deze eeuw. Een immens continent, nog vrijwel geheel in handen van vreemde overheersers. Frankrijk, België, Engeland, Portugal en Spanje maken er de dienst uit. Voordat aan het einde van de negentiende eeuw het kolonialisme toesloeg, beleefde de slavenhandel er zijn hoogtepunt. Zo'n twaalf miljoen Afrikanen werden als werkkrachten getransporteerd naar het Amerikaanse continent. Na de afschaffing van de slavernij liet Europa het continent niet met rust. Integendeel, het nam het voor eigen gewin in bezit. Afrika was het laatste continent dat gekoloniseerd werd. Maar dat gebeurde wel grondig en vrijwel volledig. Slechts de economische belangen van de koloniale overheersers telden.

Dat was ook nog het geval aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. In het Atlantic Charter van 1941 hadden de Amerikaanse president Roosevelt en de Britse oorlogspremier Churchill nog plechtig verklaard dat, als de geallieerden de oorlog zouden winnen, zij zouden 'respecteren het recht van alle volkeren om zelf te kiezen de regeringsvorm waaronder zij willen leven'.

Afrikaanse markt tijdens het 50-jarig jubileum in Felix Meritis

Een jaar later al nam Churchill afstand van de belofte met de uitspraak dat hij niet van zins was 'the British empire' te liquideren.

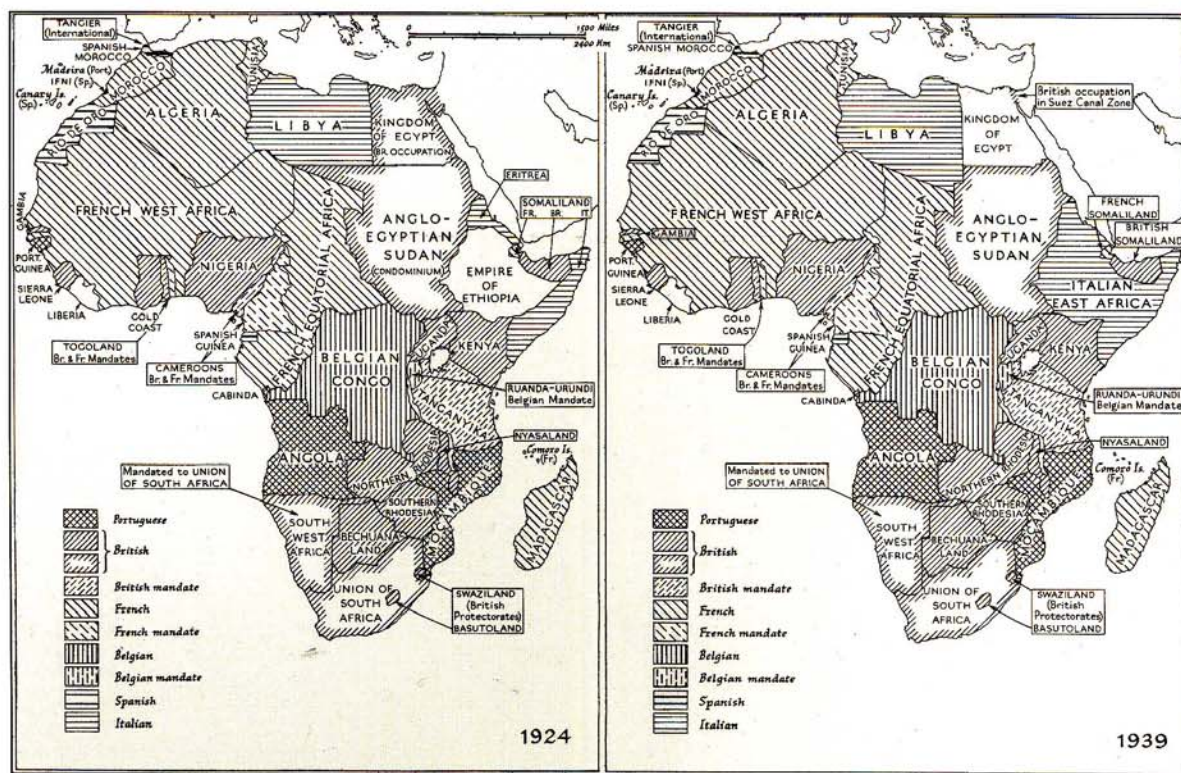
Prof. Basil Davidson, eminent historicus, gespecialiseerd in de geschiedenis van Afrika, maakt in zijn standaardwerk 'Modern Africa' overtuigend aannemelijk dat het Atlantic Charter door de leidende elite van Afrika niet alleen werd verwelkomd als een belofte voor vrijheid na de oorlog. Het werd ook gebruikt als stimulans voor en rechtvaardiging van de reeds lang her en der broeiende volksbewegingen voor vrijheid en onafhankelijkheid. Eveneens overtuigt Davidson met zijn betoog dat de Tweede Wereldoorlog – waaraan honderdduizenden Afrikanen als soldaten in het Franse en het Britse leger gedwongen deelnamen – juist ook in Afrika zodanige politieke en sociale gevolgen heeft gehad dat deze wereldbrand het onstuitbare begin werd van de uiteindelijke verdwijning van het koloniale systeem. Dat alles werd eind jaren veertig in brede kring nog niet voorzien. Voor de gevestigde koloniale mogendheden in Afrika bleef het continent de

Basil Davidson met zijn boek "The Africans" op een feestelijke bijeenkomst ter gelegenheid van de inhuulding van het nieuwe curatorium in september 1997

hoorn des overvloeds van producten en grondstoffen waaraan het door de oorlog in vele opzichten uitgewoonde West-Europa zo dringend behoefte had. Afrika bleef volstrekt economisch afhankelijk. Slechts langzaam, maar sneller dan ze zelf gevreesd hadden, verloren de koloniale imperialisten echter de sociale en politieke controle over hun wingewesten.

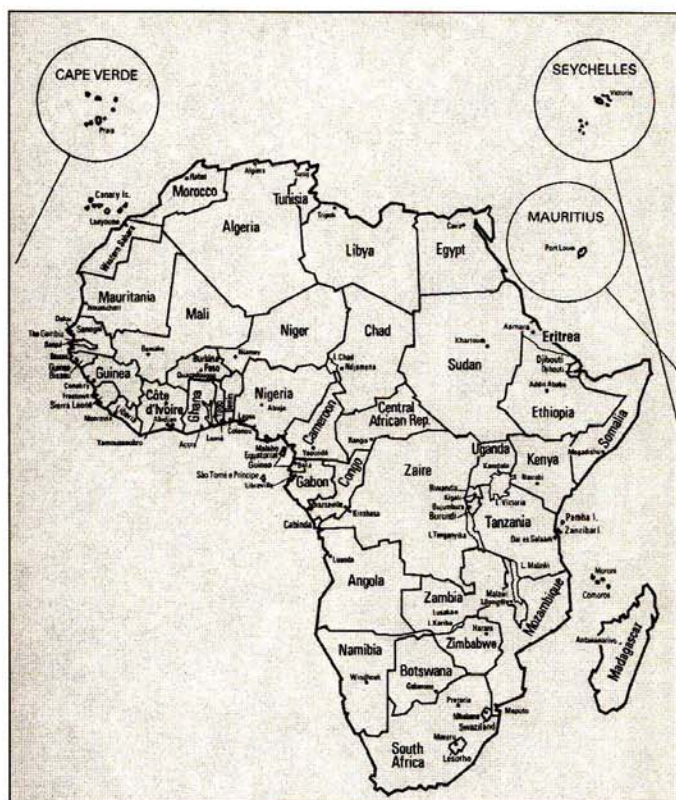
Nederland in de tweede helft van de jaren veertig van deze eeuw. Een land, zwaar getroffen door de oorlog, in wederopbouw. Geplunderd. Verwoest. Armlastig. Woningnood. Een sterk verouderde, deels verwoeste industriële infrastructuur. Gebrek aan eerste levensbehoeften. Te weinig financiële middelen en daardoor gebrek aan grondstoffen. Als oude koloniale mogendheid verwickeld in een uitzichtloze strijd om behoud van belangen in Nederlands-Indië.

Ook daar was het Atlantic Charter niet onopgemerkt gebleven. Maar er was meer. Er was ook de Koninklijke rede van 7 december 1942, waarin het perspectief werd geopend van een nieuw Koninkrijksverband van gelijkwaardige deelgenoten.

Elke vergelijking met het kolonialisme in Afrika gaat echter mank. Niet alleen dateerde de Nederlandse koloniale overheersing al van het begin van de zeventiende eeuw, ook het ontwikkelde bestuursstelsel week in alle opzichten af van wat later in Afrika gebruikelijk werd. Nationalistische bewegingen die aanstuurden op onafhankelijkheid waren in Nederlands-Indië al geruime tijd openlijk actief. De Koninklijke rede kwam dan ook naar de opvatting van vele historici te laat. Dat bleek toen op 17 augustus 1945, kort na de capitulatie van Japan, door de Indonesische leiders Soekarno en Hatta, de onafhankelijkheid van Indonesia werd geproclameerd. Niettemin bleef Nederland nog jarenlang krampachtig vasthouden aan het idee dat, al dan niet onder Nederlandse soevereiniteit, de grote economische belangen in de Oost gewaarborgd zouden kunnen blijven. Nederland had daar zelfs twee kortstondige oorlogen voor over, gevoerd onder de eufemistische naam politionele acties.

Aan het dreigend verlies van de Gordel van Smaragd werd vooral in kringen van het zakenleven zwaar getild. 'Indië verloren, rampspoed

Afrika 1996, bron: New African Yearbook 1995-1996

geboren' was de leus in de jaren die voorafgingen aan de overdracht van de soevereiniteit aan de Republiek Indonesië op 27 december 1949. Het einde van ruim drieëneenhalve eeuw Nederlands kolonialisme in Zuidoost-Azië.

Met Afrika had Nederland tot na de Tweede Wereldoorlog geen bijzondere betrekkingen. Voor de in de oorlogsjaren opgroeiende jeugd stond Afrika voor ver weg en, afhankelijk van de denominatie, voor missie en zending, en zilverpapier sparen voor 'de zwartjes'. Later kwam daarbij een vage notie van gevechten in Noord-Afrika waaraan de namen van Rommel en Montgomery verbonden waren. Op school dreunden de jongeren trouwhartig de bekende rijtjes op: Bali, Lombok, Soemba, Soembawa, Flores, Timor en leerden ze voor hun gevoel alles over onze rijke en van mooie idealen vervulde koloniale geschiedenis. Zelfs de verhalen over de Atjehoorlog werden nog zo verteld dat het beeld over het goede Nederland niet wankelde.

Afrika bleef vrijwel buiten beeld al was de naam Van Riebeeck de jeugd bekend uit de verhalen over de stamverwantschap met de blanke

bevolking van Zuid-Afrika en de Boerenoorlog. En geheel verzwegen kon natuurlijk ook niet worden het omvangrijke aandeel van Nederland in de slavenhandel. De Nederlandse rol van vroege kolonisator aan de kusten van West-Afrika bleef echter onderbelicht en kwam slechts ter sprake om te verklaren hoe Nederland aan Suriname was gekomen.

In politiek en economisch opzicht waren de relaties met Afrika sinds de Britten in 1872 de laatste Nederlandse forten aan de Westkust hadden overgenomen, te verwaarlozen. Met uitzondering van Zuid-Afrika waarmee altijd relaties, vooral culturele banden, bleven bestaan. Zo was het ook nog in de jaren direct na de oorlog. Maar toen waren er aan paar vooruitziende lieden die, indachtig de breed gedeelde volkswijsheid van toen: 'Indië verloren, rampspoed geboren', de blik op Afrika richtten.

Aan hen dankt het Afrika-Studiecentrum zijn bestaan.

Illusie en realisme

Om in december 1998 vijftig jaar Afrika-Studiecentrum te kunnen vieren, was het sluiten van een akkoordje met de historie geboden. Het echte ASC werd, zo leert de notariële akte, opgericht op 28 augustus 1958. Maar dat centrum was niet uit de lucht komen vallen. In Rotterdam bestond toen al het Afrika Instituut. De statutaire geboortedatum van dat Instituut is december 1946. Het was de voortzetting van het Servicebureau Nederland-Afrika, dat informeel op 25 april 1945 – dus nog net voor de bevrijding van heel Nederland – met zijn werkzaamheden was gestart. De huidige rechtsopvolger van het Afrika Instituut – The Netherlands African Business Council in Den Haag – vierde in 1995 het vijftigjarig bestaan. Bij al die verwarring over data ligt het echter voor de hand voor het ASC als geboortjaar 1947 aan te houden, zoals in het jaarverslag over 1996:

"Opgericht in 1947 als onderdeel van het Afrika Instituut in Rotterdam..." Helemaal zeker is echter ook dat niet en wat men zich precies moet voorstellen bij dit onderdeel van het Rotterdamse

Instituut toen is evenmin duidelijk. De archieven uit die tijd zijn verloren gegaan.

"Vreemder dan dat er nu een Afrika-Studiecentrum bestaat, is het feit dat er in 1947 een is opgericht", zegt prof. Peter Kooijmans, voormalig voorzitter van het Curatorium van het ASC. Hij doelt op het gegeven dat Nederland in het door andere koloniale grootmachten beheerste continent niet veel te zoeken had. Feit is dat in die eerste naoorlogse jaren Nederlandse politici, wetenschappers en bestuursambtenaren de illusie koesterden dat de Nederlandse presentie in de Oost slechts was onderbroken. Ook onder nieuwe staatkundige verhoudingen zou Nederland in de Gordel van Smaragd een vooraanstaande rol blijven spelen.

Het Nederlandse bedrijfsleven echter keek met groter realisme naar de toekomst. De rampspoed van het verlies van Indië moest gecompenseerd worden. Een van de eersten die zich van deze noodzaak bewust waren, was de Rotterdamse ondernemer dr. K.P. van der Mandele. Hij had rechten gestudeerd aan de Rijksuniversiteit van Leiden en daar colleges Indisch recht gelopen bij de befaamde jurist Van Vollenhoven. Van der Mandele was sinds 1941 voorzitter van het Leids Universiteits Fonds. In die kwaliteit ontmoette hij mr. P.J. Idenburg, eveneens afgestudeerd jurist aan de Leidse universiteit en in 1928 benoemd tot secretaris van het College van Curatoren. Idenburg, eerder secretaris van het Curatorium van de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, was nauw betrokken bij de contacten tussen Nederland en Zuid-Afrika. Zo was hij voor de oorlog lid van het bestuur van de Vereniging Nederland Zuid-Afrika en van de Zuid-Afrikaanse Stichting Moederland. In die laatste functie verbleef Idenburg van 1937 tot 1939 in Zuid-Afrika om de mogelijkheden van een cultureel verdrag tussen beide landen te bestuderen.

Zoals vele Rotterdammers was ook Van der Mandele, voorzitter van de Kamer van Koophandel, er de man niet naar om bij de ruïnes van zijn in de eerste oorlogsdagen gebombardeerde stad te gaan neerzitten. Uit zijn in 1979 verschenen biografie komt Van der Mandele naar voren als een visionaire, rusteloze plannenmaker.

P.J. Idenburg. Eerste algemeen secretaris van het curatorium en eerste directeur van het Afrika Instituut in Leiden. Op de foto na zijn pensionering

Al in 1940 ontwikkelde hij zijn visie op wat er zou moeten gebeuren wanneer de oorlog ten einde zou zijn. Handel, handel en nog eens handel was voor hem het sleutelbegrip. Dat daarbij de Rotterdamse haven als knooppunt van im- en export zou fungeren, was voor hem vanzelfsprekend. Minder voor de hand liggend op dat moment was zijn overtuiging dat de Nederlandse handelsbelangen zich niet langer tot Azië zouden moeten beperken maar ook in Afrika gezocht moesten en gevonden zouden worden.

Bij de herdenking van 25 jaar Afrika Instituut werd lovend over de visie van Van der Mandele geschreven. "In die 25 jaar is het inderdaad overduidelijk dat Afrika een zeer belangrijke rol is gaan spelen op economisch en politiek terrein. De visie van de heer Van der Mandele is derhalve wel zeer juist geweest. Ook thans kunnen wij hem hiervoor slechts dankbaar zijn, want de heer Van der Mandele – man van grote concepties met een vooruitstrevende geest, die hij is – heeft er in belangrijke mate toe bijgedragen, dat Nederland geleidelijk de mogelijkheden in Afrika heeft weten te ontdekken."

Van der Mandele besloot vanuit zijn overtuiging tot de oprichting van het Servicebureau Nederland-Afrika, korte tijd later het Afrika Instituut. Uit de eerste gedrukte Mededeelingen van het Afrika Instituut (maart 1947) blijken de doelstellingen.

"Ontstaan uit het particulier bedrijfsleven, met steun en medewerking van de Overheid, stelt het Instituut zich ten doel:

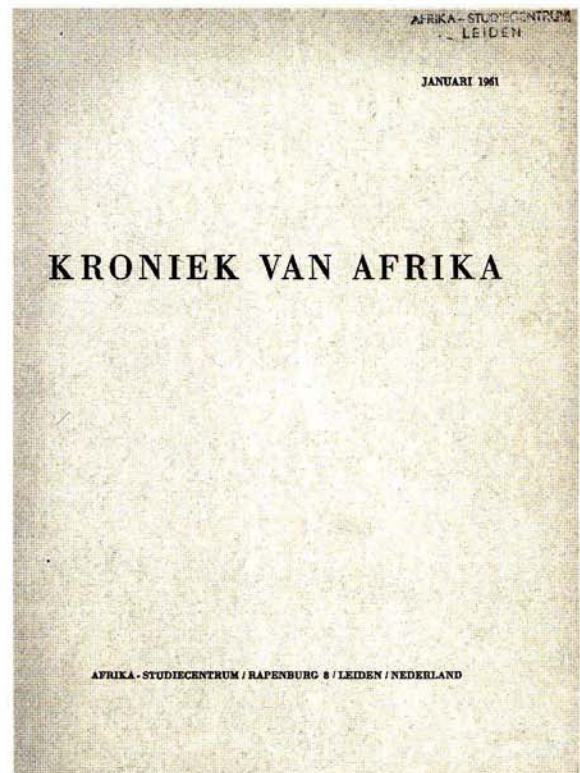
- het verzorgen van een algemeene en commerciële documentatie over het werelddeel Afrika;
- het verstrekken van economische en commerciële adviezen;
- het verrichten van marktonderzoeken;
- het verstrekken van handelsvoorlichting;
- alles te ondernemen wat de bevordering van den Nederlandschen handel met de Afrikaansche landen kan dienen."

Uit publicaties blijkt dat het vrijwel vanaf het begin de bedoeling is geweest het Afrika Instituut twee poten te geven. Een commerciële poot in Rotterdam, een wetenschappelijke aan de Leidse Universiteit. Daarvan is ook sprake in de eerste gedrukte mededelingen. "Aan dezen commercieelen en economischen arbeid wordt een meer algemeene basis gegeven, doordat, in samenwerking met de Leidsche Universiteit, een nevenafdeeling van het Afrika Instituut is opgericht. Deze afdeling zal zich vooral bezig houden met die problemen, welke een wetenschappelijk onderzoekingswerk vereischen."

Als voorbeelden van die problemen werden genoemd: vragen van koloniaal staatsbestel, het arbeidersvraagstuk in Afrika, vestigingsproblemen van Nederlandse ondernemingen, mogelijkheden voor landbouwcultures en tropische plantenziekten.

De eerste voorzitter van het Afrika Instituut werd Van der Mandele. Idenburg werd algemeen secretaris van het Curatorium en eerste directeur. Al snel besteedde hij al zijn aandacht aan de Leidse vestiging. De commerciële poot kwam onder leiding van A.W. Aukes. Samen kregen Van der Mandele en Idenburg het in 1946 voor elkaar dat het Curatorium van de Leidse Universiteit hun

De "Kroniek van Afrika" 1961-1975
eerste wetenschappelijke tijdschrift uitgegeven door het ASC

verzoek honoreerde om dr. S. Hofstra, de directeur van het Museum van Geografie en Antropologie in Rotterdam, te benoemen tot buitengewoon hoogleraar Afrikaanse volkenkunde.

Met de benoeming van Hofstra en de oprichting van de voorloper van het Afrika-Studiecentrum begon in Leiden de ontwikkeling van de afrikanistiek.

Klein begonnen

Over het wel en wee van de Leidse vestiging van het Afrika Instituut in de beginjaren is weinig bekend. De oudste officiële stukken in bezit van het ASC dateren van 1958 (de oprichtingsakte van het Afrika-Studiecentrum). Het eerste nog aanwezige jaarverslag is dat over het jaar 1969. In de maandelijkse Mededeelingen van het Afrika Instituut wordt over 'Leiden' niet bericht. Zelfs de oprichting van het ASC, toch de formele scheiding tussen de commerciële en de wetenschappelijke poot van het Instituut, kreeg in het blad geen aandacht.

De bibliotheek begin jaren zeventig. V.l.n.r. A.J.C. Lach de Bère (documentalist), S.M.S. Philippse (documentalist), Bess. A.M.C. Schimmelpenninck v.d. Oye (bibliotheekmedewerkster), E.C. Nix "Juffrouw Nix", de eerste echte bibliothecaris van het ASC) en Kees v.d. Meulen (bibliotheecaris van 1977-1998)

De bibliotheek midden jaren negentig. V.l.n.r. bovenste rij: Marlene van Doorn (documentalist), Karlien Polman (documentalist), Ella Verlaak (bibliotheekmedewerkster), Annette van Andel (voormalig wetenschappelijk medewerkster), Elvira Eijkman (documentalist), Astrid Peters (bibliotheekmedewerkster), Kees v.d. Meulen (bibliotheecaris); onderste rij: Marian Smit (bibliotheekmedewerkster), Tiny Kraan (documentalist) en Marijke v.d. Lee (bibliotheekmedewerkster)

De Leidse vestiging van het Afrika Instituut was lang weinig meer dan een klein documentatiecentrum. Van wetenschappelijk onderzoek was nog nauwelijks sprake. Enerzijds hing dat samen met de behoefte bij het bedrijfsleven aan sterk economisch gerichte informatie. Anderzijds had dat te maken met de omschakeling die in de wetenschappelijke wereld moest worden gemaakt. Ook daar was de belangstelling voor Afrika matig. Hofstra, die in Duitsland en Engeland had gestudeerd en zelf onderzoek in Sierra Leone had gedaan, was eigenlijk de enige erkende Afrika-specialist. Volkenkunde, zoals de studierichting voor de oorlog nog heette, was vooral gericht op Nederlands-Indië en had in hoofdzaak ten doel bestuursambtenaren voor de Oost op te leiden. Vandaar dat de studierichting ook wel werd aangeduid met de term indologie. Pas na de oorlog raakte de term antropologie in gebruik.

Aan de wellicht tegen beter weten in gekoesterde droom van vele naoorlogse studenten in de volkenkunde om toch nog in de oude kolonie werkzaam te mogen zijn, kwam in 1950 een definitief einde. De regering van de nieuwe republiek besloot dat zij uitsluitend ambtenaren van Indonesische nationaliteit in dienst zou nemen. Dat besluit betekende ook het einde van de studie indologie aan de universiteiten van Leiden en Utrecht. Voor de studenten rees toen dus levensgroot de vraag: "Wat nu?"

Een van die studenten was Albert Trouwborst. Hij was een van de eerste Nederlandse onderzoekers in Afrika. De emeritus hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Nijmegen nu: "Op kosten van het ministerie konden we aan een andere studie beginnen. Ik heb dat niet gedaan. Ik was geboren in Nederlands-Indië, waar mijn vader 25 jaar gewerkt heeft. Ik had een geweldige interesse in dat land en was bovendien verslingerd geraakt aan volkenkunde. Tegen elke prijs wilde ik die studie voltooien. De sfeer van die jaren is moeilijk op te roepen. De Leidse universiteit voerde een soort ontmoedigingsbeleid. Wie indologie wilde gaan of blijven studeren, moest het zelf maar weten. Het is nu nauwelijks voorstelbaar, maar bij velen deed het gedwongen doorsnijden van de banden met het oude Nederlands-Indië pijn.

Verstoten voelde je je. Niet door je moeder maar door je kind."

Noodgedwongen richtte ook Trouwborst zich na zijn studie op Afrika. "We hadden daarmee in onze studietijd wel een beetje rekening gehouden. Helemaal wereldvreemd waren we natuurlijk ook niet. We voelden wel nuttigheid en daarom liepen we zo nu en dan college bij Hofstra." Trouwborst ging werken bij de afdeling Afrika van het Museum van Volkenkunde in Leiden en bracht in 1958 zijn eerste bezoek aan Afrika. Uit die jaren dateren ook zijn eerste contacten met het Afrika-Studiecentrum. Met waardering spreekt Trouwborst nu, jaren later, over prof. Dr. J. F. Holleman, die in 1963 Idenburg opvolgde als directeur van het ASC. "De grote man in de geschiedenis van het centrum is toch Holleman. Een ongemakkelijk heer, interessante man, hoog wetenschappelijk niveau. Hij is het die het centrum werkelijk op het spoor van het wetenschappelijk onderzoek heeft gezet."

Op 28 augustus 1958 kreeg de wetenschappelijke poot van het Afrika Instituut de zelfstandige status Stichting Afrika-Studiecentrum. Weliswaar gelieerd aan de Rijksuniversiteit, maar zelfstandig. Er kwam een Raad van Bijstand waarin alle universiteiten en hogescholen waren vertegenwoordigd. De band met de moeder, het Afrika Instituut, bleef enigszins in stand door de benoeming van een vertegenwoordiger van het Instituut in het bestuur van het nieuwe centrum. Alle bestuursleden en de algemeen secretaris, belast met de dagelijks leiding van het Centrum, werden door de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen benoemd. De Rijkssubsidie stond ingeboekt op de begroting van dat ministerie.

De statuten vermeldten als doel van de stichting:

- a "het bevorderen van wetenschappelijke studie van Afrika, in het bijzonder op het gebied van de geesteswetenschappen en het bevorderen van de coördinatie der betreffende studiën hier te lande; en
- b het bevorderen van de verspreiding der kennis van wetenschappelijke en culturele vraagstukken betreffende Afrika."

Het zou tot 1963 duren voordat dr. Holleman met vaste hand het ASC maakte tot wat het ook altijd bedoelde te zijn: een centrum van onderzoek. Uit deze wat bruuske formulering mag overigens niet worden afgeleid dat het ASC in eerdere jaren geen betekenis heeft gehad. Maar het accent van de activiteiten lag voor 1963 meer op de andere taak van het ASC: het zijn van een documentatiecentrum. De grondslag van de huidige afdeling Bibliotheek en Documentatie is toen gelegd. Dat is nog steeds vast te stellen aan de hand van de leeftijd van delen van de uitgebreide collectie.

Koos van der Meulen, die van 1977 tot 1996 bibliothecaris van het ASC was, neemt ons mee naar het verleden dat hem uit overlevering bekend is. Het huidige ASC is gegroeid uit een tweemansbedrijfje: Idenburg en zijn secretaresse. Samen deden ze alles wat de hand te doen vond. De secretaresse hield de administratie van de boeken bij. De aanschaf deed ze waarschijnlijk niet. Want ook toen halverwege de jaren vijftig drs. E. Nix ('juffrouw Nix', zoals iedereen haar noemde) als eerste echte bibliothecaresse werd aangetrokken, hield Idenburg stevige zeggenschap over elke aanschaf. Van der Meulen:

"Iedere aanschaf moest gefiatteerd worden door de algemeen secretaris. Juffrouw Nix kwam dan met een lijstje titels bij Idenburg en in overleg werd besloten wat er gekocht zou worden. Die praktijk is pas bij de komst van Holleman in 1963 afgeschaft." Uit het verhaal van Van der Meulen komt juffrouw Nix naar voren als een oude getrouwe bibliotheek, die waakte over 'haar' bezit. Ze kende twee soorten leners: de 'nette' en de 'slor'. Wie uitleentermijnen overschreed of, erger nog, een boek zoek maakte, werd door haar onverbiddelijk ingedeeld in de categorie slor. Wie een boek niet op tijd terugbracht, kon rekenen op 'huisbezoek' van juffrouw Nix. Ze ging in eigen persoon naar het huis van de lener, belde aan en eiste het boek op. Het belang van de bibliotheek ging haar voor alles. Wie voor een weekeinde een tijdschrift mee naar huis wilde nemen, kon niet op medewerking van juffrouw Nix rekenen, want:

"Stel dat u onder de tram komt ..."

Drs. Nix was lerares geschiedenis en had een aanvullende opleiding bibliothecaris gevolgd.

Zij was dus gekwalificeerd om de basis te leggen voor de bibliotheek- en documentatieafdeling. Als voorbeeld diende haar het documentatiecentrum van de Economische Voorlichtingsdienst. De eerste bibliothecaris van het ASC heeft de professionalisering ingezet, waarop haar opvolgers konden voortbouwen. Vooral onder Holleman kreeg drs. Nix veel ruimte om haar werk te doen. Holleman droeg de bibliotheek een warm hart toe omdat hij haar zag als een vereiste voor de ondersteuning van onderzoek en veldwerk. Er kwam meer geld en meer menskracht beschikbaar. Dat leidde overigens, zo stelt Koos van der Meulen vast, tot gescheiden bedrijfsvoering.

"De relatie tussen de bibliotheek en 'boven' (de onderzoeksstaf) was niet erg goed. In feite waren het twee gescheiden werelden, ieder met eigen doelstellingen, beleid en budget. Daar is later wel weer verandering ten goede in opgetreden."

Bij haar afscheid in 1974, na ruim achttien jaar, kreeg 'juffrouw Nix' in het jaarverslag de lof die haar toekwam: "Mevr. Nix 'was' de bibliotheek, in die zin, dat zij zich volledig identificeerde met haar taak. De uitstekende reputatie die de bibliotheek geniet, mag zeker grotendeels toegeschreven worden aan haar inzet."

Die uitstekende reputatie is gebleven en nog toegenomen. Binnen het ASC in zijn huidige vorm kan de afdeling Bibliotheek en Documentatie zich niet alleen beroepen op haar eerstgeboorterecht maar ook op haar positieve bekendheid ver buiten de muren van het centrum. Een in 1996 gehouden onafhankelijk gebruikersonderzoek leverde deze samenvattende conclusie op: "Wat direct opvalt is

dat uit de antwoorden op de enquêtes en de overige contacten een unaniem positief oordeel naar voren komt over diensten en produkten van de ASC bibliotheek; zo sterk is deze tendens dat het moeite kost om kritische noten te verzamelen (...) De tevredenheid betreft zowel de collectie als de dienstvaardigheid van de bibliotheekstaf. Het belang dat gehecht wordt aan de bibliotheek voor studie of beroep is hoog, ook bij bezoekers van buiten Leiden."

Ook in het externe evaluatierapport van 1998, uitgebracht onder verantwoordelijkheid van de Koninklijke Nederlandse Academie van Kunsten

Albert Trouwborst (rechts) in gesprek met Gerard J. Telkamp, tijdelijk documentalist in de bibliotheek van het ASC, tijdens het afscheid van bibliothecaris Koos van der Meulen in 1998

en Wetenschappen, kreeg de afdeling Bibliotheek en Documentatie een dikke voldoende. Het evaluatieteam stelde vast dat vele onderzoekers de bibliotheek zien als een 'belangrijke bron van informatie' en dat de bibliotheek zelf en de documentalist zeer wel in staat zijn 'onderzoekers binnen en buiten het ASC in hun werk te steunen.'

In 1998 waren 8.709 titels (boeken, artikelen, monografieën, tijdschriften, beschrijvingen) in de geautomatiseerde catalogus ingevoerd. Met het invoeren van de 70.000 titels van vóór 1988 zal de afdeling in 2000 klaar zijn. Het boekenbezit telt rond 55.000 titels. Het aantal uitleningen kwam op bijna 9.000 (8.915). Het aantal bezoekers vertoonde in 1989 voor het eerst een lichte tendens tot daling: van 6.272 in 1997 naar 5.173 in 1998. Die daling moet worden verklaard uit de toename van mogelijkheden om *online* op afstand informatie op te vragen.

De collectie is niet alleen groot maar ook breed. Ze bestrijkt heel Afrika en het hele veld van de sociale wetenschappen, humaniora en rechtswetenschappen. De Afrika-collectie van het ASC is op een na de grootste in Nederland.

Alleen de collectie van het Koninklijk Instituut voor de Tropen is groter, zij het dat de ASC-collectie meer geografisch gespecialiseerd is. De catalogus van de bibliotheek- en documentatieafdeling is bijzonder. Naast boektitels geeft ze ook een overzicht van artikelen en hoofdstukken in verzamelbundels. Bovendien wordt een groot deel van de titels aangevuld met een kwalitatief hoogstaand referaat over de inhoud. In 1988 is een begin gemaakt met automatisering, zodat nu het overgrote deel van de catalogus *online* geraadpleegd kan worden.

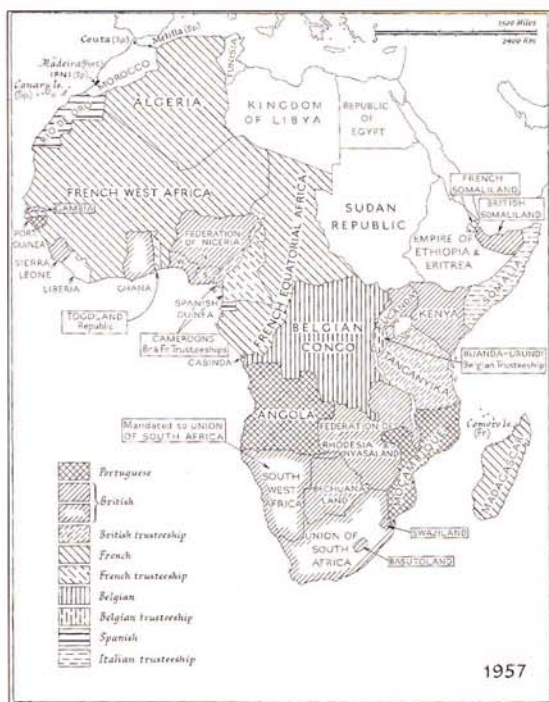
De referaten van tijdschriftartikelen zijn ook beschikbaar via het door de afdeling uitgegeven referaatijdschrift *African Studies Abstracts*, een sterk verbeterde voortzetting van het in 1968 begonnen Documentatieblad. Het bibliografisch tijdschrift heeft nu een internationaal karakter, wordt commercieel geëxploiteerd en vindt zijn abonnees op vele plaatsen in de wereld. Daardoor was het mogelijk 125 Afrikaanse instellingen en bibliotheken een gratis abonnement op *African Studies Abstracts* te geven. De in 1998 gehouden evaluatie liet zien dat deze service vanuit Leiden door die Afrikaanse instellingen zeer wordt gewaardeerd; vaak is het tijdschrift de enige weg waarlangs zij op de hoogte kunnen blijven van publicaties over Afrika in westerse en Afrikaanse tijdschriften.

"Het was nog wel eens tegen de stroom oproeien", herinnert Koos van der Meulen zich.

"Op gezette tijden uitte het bestuur twijfels over het nut van de documentatie-activiteiten. Het werk was arbeidsintensief en dus waren achtereenvolgende besturen al snel geneigd naar de kostenkant te kijken. Maar de gebruikers, de afdeling zelf uiteraard en de andere medewerkers van het ASC hebben zich steeds met succes verzet tegen mogelijke aanslagen op de documentatie-activiteiten. Juist vanwege het – ook internationaal gezien – unieke karakter ervan."

Het huidige hoofd van de afdeling Bibliotheek en Documentatie, Elli de Rijk, ziet voor wat betreft de documentatie de toekomst helder voor ogen. De kansen om een eigen plaats op de informatiemarkt te behouden, liggen naar haar oordeel en dat van haar collega's in het elektronisch aan-

Patroon van Europese overheersing in het Afrika van de jaren vijftig
Bron: An Atlas of African History: Second Edition: 1978

bieden van de informatie. Die kansen worden nog vergroot als dat kan – en daarop is het streven gericht – in samenwerking met andere Afrikaanse en westerse aanbieders van deze gespecialiseerde bibliografische informatie.

Doelstelling van de afdeling Bibliotheek en Documentatie op langere termijn is om in Nederland het eerste aanspreekpunt te zijn voor alle (populair-) wetenschappelijke vragen met betrekking tot Afrika. En dat niet alleen voor wetenschappers en studenten. Ook voor andere geïnteresseerden in Afrika, zoals journalisten, beleidsmakers, medewerkers van niet-gouvernementele organisaties en – en daarmee is de cirkel rond – vertegenwoordigers van het bedrijfsleven.

Op onderzoek

Kort na zijn benoeming tot directeur van het ASC bracht Holleman lijn in het onderzoeksprogramma. Hij stelde een aantal prioriteiten en kwam met vier onderzoeksprogramma's gericht op landbouw, verstedelijking en migratie, politieke ontwikkeling en culturele ontwikkeling. Zijn aanpak werd gere-

aliseerd in het eerste door het ASC verrichte multidisciplinaire onderzoek naar rurale ontwikkelingen in Tanzania, waarover verderop meer.

De uitvoerige 'Nota betreffende de ontwikkeling van het Afrika-Studiecentrum' die Holleman in augustus 1963 uitbracht, is sterk organisatorisch van aard. Maar ze begint met een hoofdstuk over de doelstellingen van het ASC dat leest als een soort beginselverklaring. Holleman concretiseerde en beperkte de tweeledige doelomschrijving in de akte van oprichting (het bevorderen van wetenschappelijke studie van Afrika en het bevorderen van de verspreiding van kennis over Afrika). Hij keek ook verder dan het eigen instituut dat hij niet als een eiland wilde zien binnen het geheel van de nog jonge beoefening van afrikanistiek in Nederland.

Hollemans opvatting was dat niet verwacht mocht worden dat de wetenschappelijke bestudering van Afrika hier eenzelfde vlucht zou nemen 'als bijvoorbeeld in Engeland of de VS op grond van bestaande traditie en/of vitaal politiek belang noodzakelijk is'. Dat was de ene beperking die Holleman aanbracht. De andere was dat in zijn visie de Nederlandse afrikanistiek 'met het oog op de zeer grote en dringende aanpassingsproblemen waarmee de jonge staten van Afrika te maken hebben, zich bij voorkeur juist op deze problematiek behoort te richten.'

Vanuit deze opvattingen maakte Holleman een, wat hij noemde 'selectie van gelijkwaardige en onderling verbonden terreinen van studie', waarop het ASC een rol zou dienen te spelen. Die selectie omvatte de studie van **1)** ontwikkeling van sociale en rechtsinstellingen met bijzondere aandacht voor acculturatieproblemen; **2)** economische en demografische ontwikkeling, met bijzondere aandacht voor die aspecten die vooral ingrijpen op de sociale structuur; **3)** ontwikkeling op politiek en staatsrechtelijk gebied; **4)** geestelijke ontwikkeling, hetgeen insluit problemen van Kerk en Onderwijs, en problemen van individuele aanpassing (met daarop aansluitend linguïstische ontwikkeling en communicatieproblemen) en **5)** problemen van aanpassing van de inheemse bevolking aan de moderne gezondheids- en voedingsleer.

P.J. Idenburg (links) in gesprek met J.F. Holleman, tweede directeur van het ASC tijdens het afscheid van Idenburg in 1963

De nota van Holleman is niet alleen van belang omdat ze vijftien jaar na de geboorte van het centrum en vijf jaar nadat het op eigen benen was komen te staan, eindelijk een helder organisatorisch en programmatisch karakter aan het ASC gaf. Ze is ook interessant omdat ruim 35 jaar later kan worden vastgesteld dat in de huidige positionering van het ASC duidelijk elementen herkenbaar zijn die Holleman voorstond.

Nog om een andere reden was de nota een belangwekkend stuk. Zeker wanneer men bedenkt in welke tijd deze werd geschreven. In de nota kwam voor het eerst het begrip ontwikkelingslanden voor. "Wij zijn uitgegaan van de hoofdgedachte dat de Nederlandse wetenschap een bescheiden maar belangrijke dienst kan en behoort te vervullen ten aanzien van de minder-ontwikkelde landen en volken (...)", schreef Holleman. En zijn slotopmerking luidde: "Wij willen slechts benadrukken dat de Nederlandse wetenschap niet mag nalaten een rol te spelen in de ontwikkeling van jonge staten; dat deze rol slechts effectief kan gespeeld worden als een daarvoor adequaat wetenschappelijk apparaat opgebouwd en onder-

houden wordt – waarvoor een zekere durf tot investering nodig is – en dat het Afrika-Studiecentrum een van de aangewezen organisaties is om in dit voorbereidingsproces een belangrijke rol te spelen."

De bemerkingen van de ASC-directeur waren niet zonder betekenis. Op het gehele Afrikaanse continent woedde sinds het begin van de jaren vijftig de strijd om ontvoogding en zelfbestuur. In het jaar waarin Holleman zijn nota schreef was al een groot aantal staten onafhankelijk, maar waren andere nog steeds in een soms bloedige strijd verwickeld. Mede als gevolg van deze ontwikkelingen moest het bedrijfsleven zijn hooggespannen verwachtingen over Afrika als bron van economische activiteiten drastisch bijstellen of zelfs laten varen. Daar stond tegenover de groeiende belangstelling en aandacht van de politiek voor Afrika in ontwikkeling. Die aandacht kreeg vorm en inhoud via de Verenigde Naties en ook via de Europese Economische Gemeenschap. Het begrip ontwikkelingshulp deed zijn intrede. In Nederland werd in 1965 voor het eerst in het kabinet een bewindsman opgenomen belast met de hulp aan ontwikkelingslanden.

Jaren zestig – revolte

Aan het directoraat van Holleman kwam in 1969 een vrij abrupt einde. Officieel heette het dat hij ontslag nam om gezondheidsredenen. Hoewel die inderdaad een rol speelden, waren ook interne spanningen, met name een revolte tegen Holleman vanuit het onderzoeksteam dat in Tanzania aan het werk was, debet aan zijn vertrek. Rob Buijtenhuijs, een van de oudste wetenschappers bij het ASC, plaatst het aftreden van Holleman in het kader van de toenmalige politieke en universitaire spanningen. "Zijn vertrek was het gevolg van een intens en slepend conflict tussen een universitaire regent van de oude stempel en een groepje jonge onderzoekers die onder invloed stonden van mei 1968, het studentenoproer in Parijs met zijn uitstraling naar ook Nederland. Het conflict, uitmondend in Hollemans vertrek, heeft twintig jaar lang de ontwikkeling van het ASC en het functioneren van zijn opvolger bepaald."

In het jaarverslag over 1969 werd over de periode waarin Holleman leiding aan het ASC gaf, geschreven: "In deze jaren groeide het Centrum van een klein documentatiecentrum uit tot een relatief groot interuniversitair sociaal-wetenschappelijk documentatie- en onderzoekscentrum. Het instituut is veel aan hem verschuldigd; zijn naam zal onverbrekkelijk met het centrum verbonden blijven."

Over het conflict werd gezwegen. Stafleden en bestuursleden van het ASC die met Holleman hebben gewerkt, prijzen zonder uitzondering zijn grote wetenschappelijke kwaliteiten en zijn vermogen om beleid te formuleren en uit te zetten. Maar ze noemen ook zijn regenteske stijl. Twee medewerkers die onder Holleman binnenkwamen – Joop Nijssen, thans hoofd administratie en Ria van Hal-Klap, medewerkster bij het secretariaat – belichten nog een andere kant van hem, die je van een wetenschapper niet zou verwachten.

"Een strenge man, die op alles lette. Hij zag er persoonlijk op toe dat we op tijd op het werk kwamen en vooral niet te vroeg weggingen. Voordat we naar huis gingen, controleerde hij of we de hoezen over de typemachines en het stencilapparaat hadden gedaan." Gerrit Grootenhuis, in 1967 tot algemeen secretaris

Joop Nijssen, thans hoofd administratie, eind jaren zestig

van het ASC benoemd, zegt over de man met wie hij twee jaar intensief en niet geheel zonder wrijvingen heeft samengewerkt: "Hij was gevraagd omdat hij ervaring had met wetenschappelijk onderzoek. Hij was uit Zuid-Afrika gehaald, waar hij hoogleraar was aan de universiteit van Durban. Hij had een zekere reputatie als belletrist. Een begaafd man, niet zomaar iemand. Maar ook een buitengewoon moeilijk man."

Grootenhuis zelf, afgestudeerd antropoloog aan de Universiteit van Utrecht, kwam van het Koninklijk Instituut voor de Tropen. Hij was bestuursambtenaar geweest in het voormalig Nederlands-Indië en tot de overdracht in 1962 op Nieuw-Guinea. Dankzij prof. dr. R. van Lier, hoogleraar niet-westerse sociologie in Wageningen en bijzonder hoogleraar in Leiden bracht Grootenhuis een jaar in Suriname door. Zijn benoeming bij het ASC had hij zeker ook te danken aan zijn netwerk in de kleine kring van gevestigde antropologen en etnologen. Zijn hoogleraar etnologie, prof. H. Fisher, was nauw bevriend met prof. J. van Baal. Deze antropoloog, tot 1969 hoofd van de afdeling antropologie van het KIT, was in de tijd dat Grootenhuis op Nieuw-Guinea werkte, de (laatste) gouverneur van dit restbezit van Nederland in de Oost. Als vertegenwoordiger van het KIT was

Ria van Hal-Klap, medewerkster secretariaat, in 1996

hij lid van de toenmalige Raad van Bijstand van het ASC, waarin ook Fisher zitting had. En wie was voorzitter van het bestuur? Juist, prof. Van Lier, met wie Grootenhuis persoonlijk bevriend was. Waarom deze kleine kroniek van een benoeming? Niet omdat het zo bijzonder was en is dat aan benoemingen kruiwagens te pas komen. Wel omdat het hebben en benutten van een goed netwerk kenmerkend is voor de wijze waarop Grootenhuis 23 jaar lang de belangen van het ASC heeft behartigd. Niet in het minst in de wereld van de Haagse beleidsmakers.

De statuten van het ASC schreven voor dat er een algemeen secretaris moest zijn en er een wetenschappelijk directeur kon zijn. Dat verschil tussen verplicht en facultatief is eerst de bron geweest van wrijvingen tussen Holleman en Grootenhuis. Later, toen de algemeen secretaris alleen met de (dagelijkse) leiding van het centrum was belast, leidde het tot een, het functioneren van het ASC schadelijk, intern conflict. Een duidelijke werkverdeling tussen de directeur en de algemeen secretaris was er niet. Holleman zelf had in zijn beleidsnota van 1963 een driehoofdig directieteam bepleit: een directeur, een wetenschappelijk hoofdmedewerker als adjunct-directeur en een administratief medewerker als alge-

Gerrit Grootenhuis, algemeen secretaris van het ASC van 1967-1990, foto genomen in 1986

meen secretaris of administrateur. Omdat hij ook nog zijn werk had als hoogleraar en publicist, kon Holleman niet al zijn tijd aan zijn functie van directeur besteden. Daarom schreef hij ter afsluiting van deze paragraaf in de nota: "Juist omdat de directeur zelf niet voortdurend aanwezig is, moet naar de grootst mogelijke eenheid in de topleiding worden gestreefd." Het streven was er misschien wel, de praktijk was anders. Holleman liet zich zeer gelden. "In wezen ging het", zegt Grootenhuis nu, "om de vraag wat de wetenschappelijke leiding van het ASC inhield. De positie van de wetenschappelijk directeur was nergens duidelijk omschreven. Bestuur en Raad van Bijstand hadden er ook weinig oog voor. Ze bestonden zelf uit wetenschappers die hun sporen hadden verdiend. Holleman zag zichzelf als de wetenschappelijke leider. Maar dat is een moeilijk begrip in een instituut waar verschillende disciplines zijn vertegenwoordigd. Wie heeft binnen een studierichting de wetenschappelijke leiding? Dat is degene die promotierecht heeft, de hoogleraar dus. Centrale wetenschappelijke leiding zoals Holleman voorstond en probeerde te praktiseren werkt niet in de sociale wetenschappen. Het was in die tijd een modieuze vanzelfsprekendheid dat alles interdisciplinair moest zijn als het over ontwikkelingshulp

ging. Maar daar zit meteen het probleem van de wetenschappelijke leiding ingebakken. Het idee van de centrale wetenschappelijke leiding is met Holleman verdwenen en ook niet teruggekomen. Het probleem bleef echter in mijn jaren een rol spelen."

Na het aftreden van prof. Holleman besloot het bestuur niet weer een wetenschappelijk directeur te benoemen. Grootenhuis: "Van Lier wist niet goed wat hij ermee aan moest. Hij wilde mij wel de leiding geven, maar zat ermee dat ik wel onderzoekservaring had maar geen wetenschappelijk prestige. Van Lier dacht dat op te lossen door een wetenschappelijke adviescommissie in het leven te roepen. Maar daar had het bestuur geen behoefte aan. Zo werd ik benoemd tot algemeen secretaris/directeur. Die benoeming hield in dat ik ook belast werd met de wetenschappelijke leiding. Overeenkomstig mijn opvattingen daarover besloot ik de organisatie zo in te richten dat in feite de wetenschappelijke leiding bij anderen binnen het ASC zou komen te liggen."

De overgang van Holleman naar Grootenhuis had plaats in een tijd van maatschappelijke revolutie. De woelige jaren zestig met hun studentenprotest, bezetting van het Maagdenhuis, strijd voor inspraak, medezeggenschap en democratisering van de universiteiten, trokken ook hun sporen binnen het ASC. Aan de directienota van juni 1969 over het beleid van het ASC werd een nota van het voltallige personeel gehecht waarin verregaand medebeslissingsrecht over alle beleidsbeslissingen werd voorgesteld. Om aan dat recht gestalte te geven werden de instelling van een stafvergadering en vertegenwoordiging van deze vergadering in de Raad van Bijstand van het ASC bepleit. De stafvergadering kwam er, maar zonder medebeslissingsrecht en de wetenschappelijke staf kreeg een vertegenwoordiger in het bestuur. Grootenhuis over die periode: "Ik herinner me dat ik in een moeilijke positie kwam tussen Holleman, bij wiens nogal regenteske instelling dit alles niet paste, en de medewerkers."

Een tijdlang heeft Grootenhuis als algemeen secretaris danig last gehad van een actie van twee medewerkers tegen zijn persoon. In feite ging het over de formele positie van het ASC en

de vraag of er een Ondernemingsraad moest zijn. Maar er achter zat wat Grootenhuis zelf noemt 'een hetze tegen mijn persoon.' Daarbij speelde mee de 'weeffout' bij zijn benoeming: het niet oplossen van de vraag naar aard en persoon van de wetenschappelijke leiding. De actie deed niet alleen geen goed aan het intern functioneren van het instituut maar schaadde ook het aanzien van het instituut naar buiten omdat het conflict tot bij de rechter werd uitgevochten. Joop Nijssen en Ria van Hal zijn ook nu, jaren later, nog buitengewoon duidelijk over dat conflict. "Die twee zeiden

het personeel te vertegenwoordigen. Formeel hadden ze daar gelijk in, maar ze stonden met hun actie lijnrecht tegenover het personeel. Wat ze in feite wilden was: Grootenhuis weg en een wetenschappelijk directeur in zijn plaats. Ze bestookten iedereen met vlugschriften en brieven. Veel collega's hebben laten weten dat ze die geschriften niet meer in hun postvakjes wensten aan te treffen. Als die twee hun zin hadden gekregen, had het ASC niet meer bestaan."

Grootenhuis en het ASC hebben deze actie van binnenuit overleefd. Veel principiëler van aard waren twee aanvallen op de positie van het instituut die in de jaren tachtig werden gedaan. Daarover in een volgend hoofdstuk.

Langs klippen geloodst

Eerder werd gememoreerd dat Holleman al in 1963 het toen nog jonge begrip ontwikkelingshulp in het beleid van het ASC introduceerde. De vraag of te verrichten onderzoeken gerelateerd dienden te zijn aan de doelstellingen van ontwikkelingshulp bleef nog vele jaren spelen. Interessant is in dit verband de 'Nota betreffende het beleid van het Afrika-Studiecentrum' die in juni 1968 werd uitgebracht. De laatste onder verantwoordelijkheid van Holleman. De eerste onder medeverantwoordelijkheid van zijn opvolger, Gerrit Grootenhuis.

In de nota werd ingegaan op de vraag hoe samenwerking met universiteiten in Afrika te realiseren is. Vastgesteld werd dat die samenwerking, gezien de beperkte mogelijkheden van universitei-

Christine van Roon, geluidsvrouw, speelt tijdens de opnamen voor de documentaire "Demokratisch avontuur in Togo", een microfoon op de borst van Mawulum Kpelly III uit Mission-Tové, Zuid-Togo (regie: Emile A.B. van Rouveroy van Nieuwaal, 1992)

ten in Afrika op gebied van materieel, organisatie en personeel, onvermijdelijk elementen van ontwikkelingshulp in zich zou dragen. Op die vaststelling doorredenerend, vroegen de schrijvers van de nota zich af welke taak het ASC zou kunnen verrichten in het kader van ontwikkelingshulp.

"Bij de uitvoering van deze taak zou het ASC zich moeten richten naar de eisen die door de regering in verband met de hulpprogramma's gesteld worden. In verband hiermee lijkt het onjuist het beleid in het algemeen te baseren op de ontwikkelingshulp. Uitgangspunt moet zijn de interuniversitaire samenwerking, hetgeen wetenschappelijke begeleiding of voorstudie van technische hulpprojecten niet uitsluit, en, zoals aangetoond, een zeker ontwikkelingselement insluit. Financiering van het onderzoek rechtstreeks uit het budget voor technische hulpverlening zou reeds om deze reden dus ongewenst zijn."

In feite ging het om de discussie over de verhouding tussen zuiver wetenschappelijk en toegepast wetenschappelijk onderzoek. Een discussie die van alle tijden is en inherent aan de beoefening van wetenschap. De huidige directeur van het ASC, Gerti Hesseling, heeft in dat verband een kenmerkende anekdote bij de hand. Een van de medewerkers van het instituut, Prof. Emile van Rouveroy van Nieuwaal, heeft langdurig studie gedaan naar de positie van de traditionele leiders (*chiefs*) in Togo. "Hij was met dat onderwerp zo

intens bezig, dat wij wel eens zeiden: daar heb je Emile weer met zijn *traditional chiefs*. We vonden het ook wel een beetje een typisch ouderwets antropologenonderwerp. Hij is er altijd mee doorgegaan. Op dit moment is het een van de meest actuele items in de politieke hervormingen in Zuid-Afrika. De positie van de *chiefs* speelt een belangrijke rol, ook in termen van wetgeving, in het laboratorium van experimenten dat Zuid-Afrika thans in politiek opzicht is. En wat zien we gebeuren? Via het Van Vollenhoven-instituut zijn Zuid-Afrikanen bij het ASC terecht gekomen op zoek naar informatie over de traditionele leiders. Onlangs hebben drie Zuid-Afrikaanse documentaristen een maand lang in onze bibliotheek al het materiaal over dit onderwerp bestudeerd. Nergens bestaat een zo complete documentatie over dit nu politiek zo actuele onderwerp."

De afwijzing in de nota van 1968 van financiering uit het budget voor technische hulpverlening is ook interessant in het licht van de latere geschiedenis. Werd het ASC aanvankelijk voornamelijk door het ministerie van Onderwijs gefinancierd, in de tweede helft van de jaren zeventig verschoof de financiering naar Buitenlandse Zaken, meer precies naar de gelden die op de begroting van dat departement worden uitgetrokken voor ontwikkelingssamenwerking. Uit de jaarverslagen blijkt dat in de jaren tachtig de subsidie voor de stichting – in 1984 een bedrag van

Gerti Hesseling, huidige directeur van het ASC, tijdens de feestelijke inhuldiging van het nieuwe curatorium in 1997

3,4 miljoen gulden – voor 50% ten laste van de begroting Onderwijs, voor 25% van Buitenlandse Zaken en voor 25% ten laste van Landbouw en Visserij komt. Maar 75% van het totale subsidiebedrag is gerelateerd aan het plafond voor ontwikkelingssamenwerking. Die percentages gelden ook nog voor de financiering van het ASC in 1999, zij het dat nu van de totale subsidie van rond 5,2 miljoen gulden 95% aan ontwikkelingssamenwerking wordt toegerekend.

Toen Grootenhuis in 1967 tot algemeen secretaris werd benoemd, werd hem niet verteld hoe het ASC gefinancierd werd. "Natuurlijk naïef van mij om daar niet naar te vragen. Niet lang daarna ontdekte ik dat de bulk van het geld via een ingewikkelde formule uit de begroting ontwikkelingssamenwerking kwam. Op zich was dat niet vreemd, maar wel in de zin van formele verantwoordelijkheid. Want Onderwijs was formeel voor het ASC verantwoordelijk. De minister van Onderwijs benoemde voorzitter en leden van de Raad van Bijstand, de algemeen secretaris en – als

besloten werd tot benoeming van een dergelijke functionaris – de wetenschappelijk directeur." Indachtig het gezegde: wie betaalt, bepaalt en het ontbreken van een directe lijn met Ontwikkelingshulp, wilde Grootenhuis meer zekerheid over de financiële verantwoordelijkheid en daarmee de financiële toekomst van het ASC. Het *old boys* netwerk kwam hem daarbij weer van pas. Bestuursvoorzitter Van Lier en Grootenhuis werden op het ministerie van Onderwijs geïntroduceerd door drs. A. Boendermaker. Dat was een oude bekende uit Nieuw-Guinea, waar hij directeur Binnenlandse Zaken was geweest. In het bestuur van het ASC was Boendermaker de permanente plaatsvervanger van dr. A. J. Piekaar, directeur-generaal op Onderwijs. Piekaar kwam uit hetzelfde netwerk van voormalige bestuursambtenaren in Nederlands-Indië.

Grootenhuis spreekt met veel waardering over deze topambtenaar. "Hij was de enige bij wie ik echt inhoudelijke belangstelling voor het werk van het ASC heb bespeurd. Zonder omwegen verklaarde

hij zich namens de minister verantwoordelijk voor de financiering van het ASC. Hij is voor mij altijd een verborgen steunpilaar gebleven. Na 1974, toen Piekaar was teruggetreden, werd mijn echte 'Haagse' bondgenoot in het bestuur ir. D. Los, de vertegenwoordiger van de minister van Landbouw en Visserij. Hij was landbou wattaché in Nigeria geweest en had vanuit die functie een grote inhoudelijke belangstelling voor Afrika meegebracht. Hij was degene die me inzicht gaf in de keuken van 'Den Haag' en me adviseerde hoe in het Haagse circuit te opereren."

Prof. Jan Hoorweg, die in 1968 bij het ASC kwam en de hele periode-Grootenhuis heeft mee gemaakt, zegt over dit aspect: "Gerrit moest dit alles zien te plooiën in een tijd waarin er een buitengewoon onduidelijke verhouding bestond met het directoraat-generaal Internationale Samenwerking (DGIS) van het toen nog regenteske ministerie van Buitenlandse Zaken. Hij heeft met een soort handjeklap een geniale, strakke financiële formule weten te bereiken en zo het ASC langs klippen geloodst waar het anders op zou zijn stukgelopen."

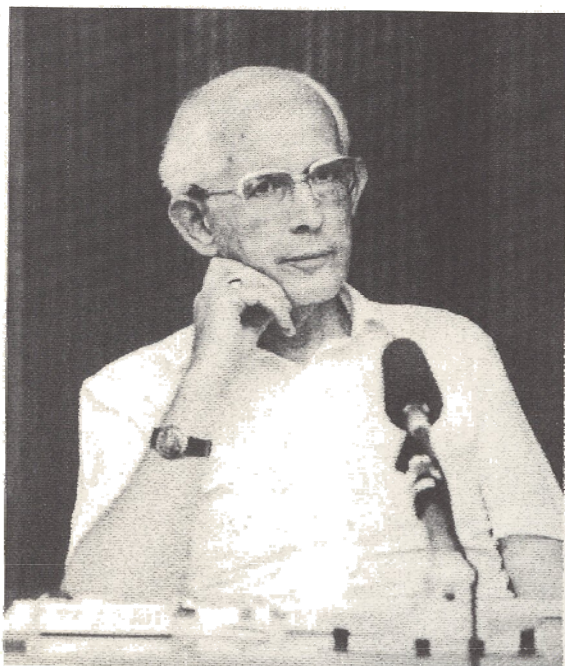
De discussie over de verhouding tussen zuiver wetenschappelijk onderzoek en toegepast wetenschappelijk onderzoek werd in een beleidsnota van het bestuur in 1977 min of meer beslecht. Zonder te besluiten tot formele wijziging van de statuten bepaalde het bestuur dat de statutaire doelstelling van het ASC in het vervolg gelezen diende te worden alsof daaraan was toegevoegd: "Het onderzoek dient in het algemeen zo georiënteerd te zijn dat de resultaten ook direct of indirect van belang zijn voor de bevolking in die landen van Afrika, waar het onderzoek wordt verricht." Daarbij werd wel aangetekend "dat sociaal-wetenschappelijk onderzoek over het algemeen geen directe oplossingen kan leveren voor maatschappelijke problemen, dus ook niet direct kan bijdragen aan lotsverbetering van de armsten." Tegelijkertijd werd er uitdrukkelijk aan toegevoegd dat het ASC "ook een taak heeft die niet direct in verband is te brengen met de doelstellingen van ontwikkelingssamenwerking. Te denken valt aan de bestudering van Afrikaanse talen, Afrikaanse geschiedenis en Afrikaanse

culturen, ook in die gevallen waar het maatschappelijk nut niet direct aanwijsbaar is en waar het er primair om gaat een bepaald wetenschappelijk probleem tot oplossing te brengen." De besluitvorming waarbij met succes gestreefd werd naar evenwicht tussen zuiver en toegepast wetenschappelijk onderzoek, was ingegeven door de toenemende aandacht voor ontwikkelingssamenwerking en de groeiende vraag vanuit DGIS naar medewerking van het ASC aan ontwikkelingsrelevante onderzoeken. De nota Pronk (*Bilaterale Ontwikkelingssamenwerking; september 1976, toegevoegd aan de Memorie van Toelichting bij de Begroting Buitenlandse Zaken voor het jaar 1977*), waarin doelstellingen voor wetenschappelijk onderzoek waren geformuleerd, was zeker niet vreemd aan de besluitvorming in de boezem van het ASC. Maar vooral ook de noodzaak om financiering van onderzoek door OS veilig te stellen, speelde een belangrijke rol.

Botsing bracht nieuw elan

Geen organisatie blijft in de loop van haar bestaan gevrijwaard van wrijvingen, felle interne discussies, conflictueuze situaties. Die kunnen dienstig zijn om een organisatie bij de tijd te houden en bestuur en medewerkers scherp te houden. Ze kunnen er ook toe bijdragen om op gezette tijden doel en middelen van een organisatie tegen het licht te houden en aanpassingen aan veranderde omstandigheden en eisen van nieuwe tijden tot stand te brengen. Ook het ASC heeft dergelijke situaties gekend. Maar die waren gelukkig niet alleen of vooral van invloed op de ontwikkelingen die het ASC doormaakte. Van veel meer betekenis voor de beoefening van de afrikanistiek waren de ontwikkelingen rondom en in Afrika zelf. Zoals de verhouding tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, die niet in de laatste plaats werd beproefd op het Afrikaanse continent; of de weg die Afrika aflegde naar onafhankelijkheid, de moeizame gang naar democratie. Maar ook de opkomst en groeiende betekenis van ontwikkelingssamenwerking en ten dele ook de Nederlandse politiek bepaalden in sterke mate

J. Voorhoeve

de natuurlijke leefomgeving van het ASC en daarmee de ontwikkeling en positionering van het studiecentrum.

In het begin van de jaren tachtig kwam het ASC in een crisisachtige situatie terecht. Sinds 1 april 1976 werd het ASC voorgezeten door de linguïst prof. dr. J. Voorhoeve. Hij had in Frankrijk gewerkt en was daar geassocieerd met het *Comité National de Recherche Scientifique*. Daar had hij ervaring opgedaan met een model voor wetenschappelijk onderzoek dat hij kort na zijn aantreden wilde gaan toepassen binnen het ASC. In 1977 werd het ASC, overeenkomstig het voorstel van prof. Voorhoeve, opgesplitst in zes secties van wetenschappelijk onderzoek. Met opzet wordt hier de term opgesplitst gebruikt. Want hoewel de bedoeling van het model-Voorhoeve was de samenwerking tussen vakgenoten binnen en buiten het ASC te versterken, heeft het model in de praktijk juist geleid tot minder samenwerking, zelfs tot versnippering van wetenschappelijke activiteiten. Dit ondanks het feit dat voor elke sectie een basis-onderzoeksprogramma werd ontworpen op grond waarvan onderzoeksvoorstellen werden gedaan, die door het bestuur en andere vakgenoten buiten het ASC werden beoordeeld.

Het sectiemodel heeft het niet meer dan drie jaar uitgehouden. Het ging een belangrijke rol spelen in de heftige discussies die het bestuur en de Raad van Bijstand eind 1979 en een groot deel van 1980 bezighielden. De discussies werden op niet zacht-zinnige manier uitgelokt door het bestuurslid prof. dr. A. Kuper, Zuid-Afrikaan van geboorte, hoogleraar Sociologie en Cultuurstudie van Afrika en sinds september 1977 een van de drie vertegenwoordigers van de Leidse Universiteit in de Raad van Bijstand van het ASC. Kuper trad in mei 1979 uit het dagelijks bestuur. Naar hij zei op verzoek van de voorzitter "die van mening was dat hij, Kuper, als bestuurslid contraproductief dreigde te worden." Voorhoeve ontkende dat.

Dat welles-nietes tussen voorzitter en bestuurslid was slechts ruis rondom het veel dieper gaande conflict dat door de interventie van Kuper werd blootgelegd. Waarom vond Voorhoeve dat zijn mede-bestuurslid contraproductief dreigde te worden? Omdat Kuper geharnaste kritiek op het ASC uitte, waarbij hij ook het functioneren van de 'Voorhoeve-secties' betrof.

Naar de mening van Kuper was de situatie waarin het ASC verkeerde 'zeer ernstig'. Het zou 'serieus moeilijk' zijn om tot verbetering te komen. Kuper betoogde dat de productiviteit van de wetenschappelijke staf kwalitatief noch kwantitatief de toets der kritiek kon doorstaan. Hij weet dat aan vier structurele problemen (*notulen bestuur/Raad van Bijstand 5 oktober 1979*).

Ten eerste: "Er bestaat fundamentele onzekerheid over de doeleinden van het ASC, samenhangend met subsidiëring door drie ministeries – als gevolg daarvan komt noch toegepast, noch zuiver wetenschappelijk onderzoek van de grond."

Twee: "Er is geen centraal plan, slechts een verzameling losse projecten, de secties functioneren niet en sectieleiders zijn niet in staat leiding te geven aan de secties."

Ten derde: "Er is geen wetenschappelijke leiding, niemand draagt de verantwoordelijkheid voor wetenschappelijk onderzoek, in plaats daarvan is er bescherming van gevestigde belangen (...)."

En vier: "Het ASC is geïsoleerd, onderhoudt geen systematische contacten met vakgroepen in Nederland, initialieven van buiten worden geweerd."

Wim van Binsbergen tijdens de feestelijke
inhuizing van het nieuwe oratorium in 1997

Het moge duidelijk zijn dat met name Voorhoeve niet geamuseerd was. Kuper nam frontaal stelling tegen het beleid waarvoor Voorhoeve zich sterk had gemaakt. Met uitzondering van het punt over de oude kwestie, het ontbreken van wetenschappelijke leiding, had Voorhoeve een belangrijke inbreng gehad in de andere punten van beleid waarover Kuper zo kritisch was. De notulen maken duidelijk dat het bestuur niet direct koos voor de confrontatie. Een enkeling stelde voor de opmerkingen van Kuper 'voor kennisgeving aan te nemen'. Voorhoeve onthield zich van elk commentaar, de algemeen secretaris hield een uiterst kort, formeel betoog ter verdediging van het beleid, de vertegenwoordigers van de medewerkers zwegen. In die ijzige sfeer kwam men tot de conclusie "dat van de heer Kuper een nadere toelichting op zijn aanval verwacht mag worden."

Kuper schreef inderdaad een nota om zijn aanval te onderbouwen. Hoewel zijn medebestuurders de nota volstrekt ontoereikend vonden ("We moeten ons verdedigen tegen een aanval die niet duidelijk is"), werd de vergadering van 7 maart 1980 volledig gewijd aan de kritiek van Kuper en het commentaar van het dagelijks bestuur op diens nota. De algemeen secretaris gaf een uitvoerig overzicht van de productiviteit

van de 21 wetenschappelijke medewerkers. Maar interessanter is dat het dagelijks bestuur in zijn commentaar op Kupers kritiek met vergaande reorganisatievoorstellen kwam. Kuper mocht dan volgens zijn medebestuurders te hard geweest zijn in zijn kritiek, hij kreeg uiteindelijk wel gelijk. Via de omweg van een adviescommissie uit leden van de Raad van Bijstand, werden in datzelfde jaar de secties samengevoegd tot twee afdelingen en daarmee in feite opgeheven. Enerzijds hoopte men met deze ingreep een einde te maken aan de versnippering van het wetenschappelijke werk, anderzijds beoogde men zo een oplossing te bereiken voor het aloude probleem van de wetenschappelijke leiding, dat sinds de aanstelling van Grootenhuis was blijven doorzeuren. De afdeling politieke ontwikkeling en geschiedenis kwam onder leiding van prof. Wim van Binsbergen; van de sociaal-economische afdeling kreeg prof. Jan Hoorweg de leiding. Zij kregen de directe wetenschappelijke leiding over de medewerkers binnen hun afdeling. Meer dan voorheen werd er vanaf dat ogenblik werk gemaakt van het zoeken naar langdurige samenwerkingsverbanden met Afrikaanse instellingen. Tot dan toe droeg samenwerking een sterk ad hoc-karakter. Aangegaan voor de duur van een project, werden de relaties gewoonlijk bij afloop van het project verbroken.

Terugkijkend op deze episode zegt prof. Van Binsbergen: "Kuper had, ondanks bijbedoelingen, deels gelijk. Hij was benoemd in Leiden op de leerstoel Afrikakunde en had al snel ontdekt dat het hem in zijn werk ontbrak aan hulpmiddelen. Het enige hulpmiddel waarover hij wel kon beschikken was het ASC. Maar dat maakte geen deel uit van de Leidse universiteit. Kuper probeerde zijn handen naar het ASC uit te strekken. Zijn aanval op het ASC moet gezien worden als een schot voor de boeg om zijn doel, min of meer inlijving van het ASC, te bereiken. Daarom was het zaak snel op zijn aanval te reageren. Kuper had deels gelijk. Het onderzoek dat op het ASC werd gedaan, was onsamenhangend, het beleid op z'n minst onduidelijk. Het voorstel om twee afdelingen op te richten, kwam uit de wetenschappelijke staf, van Grootenhuis, Hoorweg en mijzelf. Grootenhuis werd in het bestuur vooral gesteund door de

vertegenwoordiger van Landbouw, ir. Los. Wij zagen het als de juiste manier om de aanval van Kuper te attaqueren. Wij hebben geanticipeerd op de toen om zich heen grijpende sfeer van sterke bureaucratische verschooling in termen van doelmatigheid en samenhang. Een sfeer van wat is het nut en hoeveel kost het, waarin de praktische betekenis van onderzoek veel belangrijker dreigde te worden dan de intrinsieke waarde van wetenschappelijk onderzoek. De reorganisatie heeft het ASC door de jaren tachtig heen getrokken. Waar vergelijkbare onderzoeksinstituten moesten inkrimpen, kon het ASC de dans ontspringen. Kuper had ons geen grotere dienst kunnen bewijzen. Uit de botsing in het dagelijks bestuur is een heel nieuw elan voortgekomen. We zagen het weer zitten."

'Laat Afrika aan anderen over'

De betrekkelijke rust waarin het ASC in de jaren tachtig functioneerde en het prestige dat het als gevolg van de nieuwe wijze van werken had herwonnen, dreigden in de tweede helft van 1986 ernstig te worden verstoord. Spreek met willekeurig welke oudere medewerker bij het ASC en de kans is groot dat binnen de kortste keren het 'U-woord' valt. Daarmee wordt het rapport Uhlenbeck bedoeld. Een verkenning van de niet-westerse studie in Nederland, geschreven in opdracht van de minister van Onderwijs en Wetenschappen teneinde 'bouwstenen te leveren voor een consistent wetenschapsbeleid op dit terrein.' Prof. E. M. Uhlenbeck was een sterk op Indonesië gerichte linguïst, emeritus-hoogleraar aan de Letteren-faculteit van Leiden.

Het rapport sloeg in de wereld van de afrikanisten in als een bom. Maar niet alleen daar. Het leidde tot wat in het Duits zo fraai heet een *'Konzertierte Aktion'* van hoogleraren, universiteiten, faculteiten en andere instellingen die zich met (het bevorderen) van studie en onderzoek van Afrika bezig hielden. De ernstige tekortkomingen, de eenzijdigheid, het ontbreken van inzicht,

de onvolledigheid – allemaal termen die in schriftelijke reacties gebezigd werden – van het rapport werden aan de kaak gesteld.

Het verzet en de woede in de kring van afrikanisten en op het ASC werden vooral gewekt door twee passages in het rapport. In het begin van zijn verkenning somde Uhlenbeck een aantal gebieden op waarvan hij vaststelde dat "geen land in West-Europa, en zeker niet Nederland met zijn sterke gerichtheid op en betrokkenheid bij de wereld buiten Europa, het zich kan veroorloven (...) in onwetendheid te verkeren en geen besef te hebben van de diepgaande veranderingen die zich daar politiek, sociaal, cultureel en economisch, vaak in snel tempo, voltrekken." Afrika ontbrak in die opsomming. Kennelijk gold die morele verplichting in de visie van Uhlenbeck niet ten opzichte van dat continent. Deze bewuste weglating was, begrijpelijk, meer dan voldoende om iedereen die zich met grote intensiteit en ernst bezighield met juist dat continent, op stang te jagen. Nog meer gebeurde dat door de, overigens vanuit zijn visie consequente, conclusie van de rapporteur, in vraagvorm geformuleerd:

"...of Afrikastudies niet beter overgelaten kunnen worden aan landen als Engeland en Frankrijk, die zoveel oudere tradities op dit terrein hebben?"

Het pleidooi om 'de wetenschappelijke informatiegaring in handen te laten van de landen die deze al sinds de koloniale tijd gereguleerd hebben' leverde Uhlenbeck het verwijt op dat het hem ontbrak aan gevoel voor verhoudingen in en met het post-koloniale Afrika. Maar als nog verder weg van de realiteit werd het feit ervaren dat de emeritus-hoogleraar voorbij ging aan het gegeven dat geen van de in het rapport wel besproken regio's zich mochten verheugen in een zo grote wetenschappelijke belangstelling als juist Afrika. Dat Uhlenbeck met geen woord repte van de sterk op Afrika gerichte Nederlandse ontwikkelings samenwerking, maakte de kwaliteit van zijn rapport alleen nog maar verdachter.

Het bestuur van het ASC, sinds 1984 onder voorzitterschap van prof. dr. H. Duller, schreef in zijn reactie aan de minister over de suggestie van Uhlenbeck: "Deze vraag wordt gesteld op een

moment waarop ontwikkelingen in Afrika de internationale politiek domineren, terwijl Afrika eveneens in het centrum staat van de aandacht van het ministerie van Buitenlandse Zaken, van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking en van het Nederlandse bedrijfsleven, en beoefenaren van de sociale wetenschappen zich inspannen een bijdrage te leveren tot oplossing van wat bekend staat als de crisis in Afrika. Deze suggestie staat geheel buiten de maatschappelijke werkelijkheid en is typerend voor de beperkte zienswijze van het rapport."

Als ongegrond en daarom onrechtvaardig en schadelijk werden de passages ervaren die Uhlenbeck aan het ASC wijdde. Zijn kritiek kwam in grote lijnen hierop neer: te snel en te veel onderzoekers van wie niet vaststaat dat zij daarvoor blijvend geschikt zijn, in vaste dienst benoemd; daardoor te geringe productiviteit en kwaliteit van wetenschappelijk werk; samenwerking met universitaire onderzoekers, die in Leiden en elders leerstoelen bekleden, ontbreekt vrijwel geheel; geen wetenschappelijk directeur aangesteld; de bestuursorganen zijn niet samengesteld met het oog op leiding geven aan onderzoek; de stichtingsvorm en de participatie daarin van drie ministeries en drie niet-universitaire instituten bevestigen als het ware formeel de isolatie van het ASC ten opzichte van de universitaire onderzoekers.

De kritiek van Uhlenbeck ging volstrekt voorbij aan recente ontwikkelingen binnen het ASC. Alsof er niet begin jaren tachtig een reorganisatie was doorgevoerd, die onmiskenbaar vrucht had gedragen. Het minste wat men van een objectief onderzoeker had mogen verwachten is dat hij die reorganisatie in zijn beschouwingen had betrokken. Kritiek was ook dan uiteraard niet uitgesloten geweest, maar ze had dan wel berust op recente feiten en ervaringen.

Opmerkelijk is dat het bestuur van het ASC in zijn reactie op de passages over het centrum niet koos voor een robuuste verdediging. Het liet weerlegging van de aanval over aan anderen. Bijvoorbeeld aan zeven, door Uhlenbeck niet-gehoorde kroondocenten/afrikanisten aan zes universiteiten en de Landbouwhogeschool in Wageningen. Zij schreven de minister:

"dat er wel degelijk regelmatige contacten en uitwisselingen zijn met op Afrika gerichte vakgroepen. Medewerkers van onze vakgroepen nemen regelmatig deel aan allerlei activiteiten (seminars, colloquia) van het Afrika-Studiecentrum. Dit instituut heeft ook op allerlei manieren steun verleend bij het organiseren van postdoctoraal onderzoek en van stages voor studenten in Afrika; ook bij het schrijven van scripties en het voorbereiden van onderzoeksaanvragen konden studenten verwezen worden naar medewerkers van het Studiecentrum."

De hoogleraren wezen verder op het uitgebreide netwerk van uitwisselingen dat het ASC en zijn medewerkers hadden opgebouwd met instituties en collegae in Afrika. Tenslotte citeerden zij uit het internationaal gezaghebbend tijdschrift *Canadian Journal of African Studies* (vol.19, nr.3, 1985) dit oordeel over het ASC: "*Un des plus actifs centres de recherches africaines en Europe occidentale en raison de son dynamisme et de l'originalité de ses nouvelles orientations de recherches.*"

Zoals gezegd koos het bestuur niet voor harde taal. Het deed wat in een dergelijke situatie meestal verstandig is: proberen een dreigende verliespositie om te buigen naar winst. Daarom nam het bestuur twee suggesties van Uhlenbeck over, maar wel met een andere inzet dan de rapporteur bedoelde. Akkoord met een commissie die het Afrika-onderzoek in Nederland verder bestudeert en instemming met een evaluatie van het ASC. Dan kan, zo werd in de reactie aan de minister niet vrij van venijn opgemerkt, "een meer representatieve groep van Afrika-onderzoekers worden gehoord en kunnen op die wijze de omissies van het huidige rapport worden aangevuld."

Door middel van externe evaluatie wilde het bestuur de oplossing van een aantal al lang lopende problemen bereiken, die van belang waren voor de positionering van het ASC, zoals de financiering en de inpassing in het Nederlandse wetenschapsbestel. Zaken die al in de beleidsnotitie van 1983 waren opgevoerd, maar waarvoor in het overleg met de overheid nog geen oplossing was gevonden.

Omdat elke reactie van het ministerie op de breed gedragen afwijzing van het rapport Uhlenbeck uitbleef, besloot het bestuur van het

ASC over te gaan tot zelfevaluatie van het centrum. In maart 1987 werd de evaluatie, – een vijftiennotula over 1980-1986 – aan de minister toegezonden. De ontwikkelingen van het centrum sinds de reorganisatie van 1980-1981 werden positief beoordeeld. Zelfkritiek in de zin van: dat moet beter, was er op punten als de productiviteit van een aantal medewerkers, de samenwerking met vakgenoten in Nederland en de door het ASC geleverde onderwijsbijdrage aan de deelnemende universiteiten en andere instellingen. Wat de plaats van het ASC in het wetenschappelijke veld betrof, koos het bestuur voor onderbrenging van de Stichting bij de Rijksuniversiteit Leiden.

In de frontvorming tegen het rapport speelde de Werkgemeenschap Afrika (WGA) een belangrijke rol als concentratiepunt. Op instigatie van het Instituut voor Maatschappij-wetenschappelijk onderzoek in Ontwikkelingslanden (IMWOO) was de WGA in november 1978 officieel opgericht. Al in 1976 had Wim van Binsbergen het initiatief tot de vorming van deze werkgemeenschap genomen. Aanleiding tot de officiële oprichting was de dreiging dat de Stichting WOTRO (Wetenschappelijk Onderzoek in de Tropen) het slachtoffer zou worden van Haagse bezuinigingsdriften. Dat zou ernstige gevolgen hebben voor de beoefening van de afrikanistiek in Nederland omdat WOTRO de belangrijkste subsidiënt voor niet-westerse studies was. WOTRO-subsidies vormden ook voor het ASC een meer dan welkome aanvulling op de beperkte eigen onderzoeksmiddelen (anderhalf tot twee ton per jaar). De WGA, waarvan al spoedig ruim honderd Afrikanisten lid werden, vervulde twee belangrijke functies. Zij hield de toegang tot de subsidiebronnen open door het beoordelen van onderzoeksvoorstellen en het adviseren van WOTRO en andere subsidiënten over financiering van geplande onderzoeken. Op die wijze droeg de WGA bij tot een zekere kanalisering van de tweede geldstroom en meer coördinatie en samenhang in het wetenschappelijk onderzoek van Afrika. De tweede belangrijke rol die de Werkgemeenschap speelde was het zijn van een forum voor contacten en uitwisseling van ervaringen tussen Afrikanisten op het terrein van de maatschappij- en geesteswetenschappen. Die rol

kreeg gestalte in de organisatie van talrijke conferenties, studiedagen en lezingen. Op die manier droeg de WGA ook bij aan intensivering van contacten tussen universiteiten en andere instellingen die zich met studie en onderzoek van Afrika bezighielden. De banden tussen de WGA en het ASC zijn altijd nauw geweest. Niet alleen omdat het secretariaat vanaf het begin door het ASC werd gevoerd, maar ook omdat er vele personele unies bestonden tussen medewerkers van het ASC en bestuursleden van de Werkgemeenschap. In 1997 werd de WGA omgezet in de Nederlandse Vereniging voor Afrikastudies (NVAS). De adviespositie ten opzichte van WOTRO is anders geworden. De NVAS adviseert niet zelf over onderzoeksvoorstellen, maar adviseert WOTRO over de keuze van wetenschappers die voorstellen kunnen beoordelen. Jaarlijks organiseert de vereniging een workshop voor jonge onderzoekers die overwegen een subsidieaanvraag bij WOTRO in te dienen.

Lange weg naar nieuw profiel

De laatste reorganisatie die het ASC in de eerste halve eeuw van zijn bestaan doormaakte en die leidde tot het centrum in zijn huidige vorm, kent zowel een vrij lange voorgeschiedenis als een nogal langgerekt traject. De implicaties ervan zijn tot op de dag van vandaag merkbaar.

Al in 1984 wilde de minister van Onderwijs af van de directe bemoeienis van zijn ministerie met het interuniversitaire en het para-universitaire onderzoek. Weliswaar behoorde het ASC niet tot de interuniversitaire instituten en werd het door het ministerie ook niet gerekend tot de para-universitaire instituten, maar al snel werd duidelijk dat er op termijn toch ook voor het ASC een einde zou komen aan de directe relatie met Onderwijs. Het voogdijchap van het ministerie had sinds 1958 het meest manifest gestalte gekregen in de statutaire bepaling dat de achttien leden van de Raad van Bijstand en de algemeen secretaris benoemd dienden te worden door de

P.L. Geschiere, voorzitter bestuur ASC eind jaren tachtig, op een seminar in Yaounde over "National Integration - Regional Balance: Developments in Cameroon" in juni 1995

minister van Onderwijs. De binding met de universitaire wereld werd gegarandeerd door de voorgescreven vertegenwoordiging van alle universiteiten en hogescholen (drie leden op voordracht van de Senaat van de Rijksuniversiteit Leiden, voor elke andere universiteit en hogeschool één lid op voordracht van de betrokken Senaat). De minister stelde begin jaren tachtig de wetenschappelijke onderzoeksinstituten voor de keus: óf zich verbinden met een universiteit of hogeschool óf met de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) óf met ZWO/NWO.

Het bestuur van het ASC, sinds december 1988 onder voorzitterschap van prof. P. L. Geschiere, koos met overtuiging voor het aangaan van een directe relatie met de Rijksuniversiteit Leiden, al in 1958 peetvader en -moeder tegelijk van de toen opgerichte Stichting ASC. In 1989 bereikten RUL en ASC een akkoord over de toekomstige relatie. De RUL verbond zich de gelden die de rijksoverheid ter beschikking zou stellen van het ASC op te nemen in de begroting van de RUL en deze gelden geheel en onvoorwaardelijk

ter beschikking te stellen aan het ASC. Op zijn beurt verbond het bestuur van het ASC zich om jaarlijks begroting en werkprogramma aan de RUL voor te leggen als onderdeel van de door de minister van Onderwijs goed te keuren begroting van de RUL. Met deze overeenkomst was de weg vrij om de RUL te laten optreden als koepelorganisatie voor het ASC met handhaving van de stichtingsvorm en de interuniversitaire bestuursstructuur. Het duurde nog tot mei 1992 voordat alles in statutaire kannen en kruiken was. De Raad van Bijstand werd omgevormd tot algemeen bestuur. Voorzitter en drie leden werden benoemd door het College van Bestuur van de RUL. De andere universiteiten en het Institute of Social Studies benoemden ieder één lid. De ruimte om nog maximaal vijf leden te benoemen, werd benut door zowel een vertegenwoordiger van het Afrika Instituut als van het Koninklijk Instituut voor de Tropen in het bestuur op te nemen. De ministers van Buitenlandse Zaken, voor Ontwikkelings-samenwerking en van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij konden elk een waarnemer bij het

algemeen bestuur benoemen. Zij maakten daar ook gebruik van. Voor het eerst in de geschiedenis van het ASC had Onderwijs geen waarnemer meer en voor het eerst ook werd OS betrokken bij het bestuur van het ASC. Uit het midden van het algemeen bestuur werd een vijfhoofdige dagelijks bestuur benoemd, belast met 'de dagelijkse leiding met inbegrip van het beheer en de algemene wetenschappelijke en financiële leiding van de Stichting'. Voor het dagelijks functioneren van de Stichting en haar medewerkers werd een door het algemeen bestuur benoemde directeur/secretaris verantwoordelijk.

In die functie kwam in juni 1991 Stephen Ellis, in 1975 als historicus afgestudeerd aan de universiteit van Oxford, naar het ASC. Hij was op 18-jarige leeftijd als vrijwilliger naar Kameroen gegaan, waar hij op een gymnasium Engels doceerde. Later deed hij veldwerk in Madagascar. In 1981 promoveerde hij op een proefschrift over de geschiedenis van Madagascar in de negentiende eeuw. Daarna werkte hij in Londen bij Amnesty International. In 1986 werd hij hoofdredacteur van het gerenommeerde blad *Africa Confidential*.

Wetenschapper en journalist zijn de kwalificaties die Stephen Ellis zichzelf toerekent. Maar manager, dat niet. Dat is ook het struikelblok geworden. Prof. Peter Geschiere, als voorzitter medeverantwoordelijk voor de benoeming, kijkt met weinig genoegen terug op die periode.

"Het probleem was wat je je moet voorstellen bij een wetenschappelijk directeur. Eigenlijk zoek je altijd een schaap met vijf poten. Het is moeilijk een wetenschapper te vinden met bestuurlijke interesse en een bestuurder die ook wetenschappelijk prestige heeft. Het ASC stond en staat daarin niet alleen. Het is illustratief voor de ontwikkeling van alle wetenschappelijke instituten. Met de aanstelling van Ellis wilden we vernieuwende invloed van het ASC. Er was al veel verandering in gang gezet; minder pure wetenschapsbeoefening, minder naar binnen gericht. Onder Grootenhuis kreeg het ASC grotere uitstraling maar wel heel erg binnen de wereld van de Afrikastudies. Nog niet eens zo gek eigenlijk want we waren en zijn in de eerste plaats een wetenschappelijk instituut. Maar de eisen die

aan een onderzoeksinstituut gesteld worden, veranderen. Onderzoeksbeleid moet meer en meer maatschappelijk verankerd zijn. Daarbij hoort een hoger profiel in de samenleving. Maar dat moet ook weer niet allesbepalend worden."

De uitweiding lijkt op het eerste gehoor weinig te maken te hebben met de problemen die in de periode-Ellis ontstonden. Ook voor deze fase van het ASC geldt echter dat alles met alles blijft samen te hangen. Zowel Peter Geschiere als Stephen Ellis willen slechts zo terughoudend mogelijk op het conflict ingaan. Het is een pijnlijk leerproces geweest. Iedereen binnen het instituut was erbij betrokken, persoonlijke verhoudingen zijn erdoor geschaad. Dat kleurt ook na jaren nog de herinnering. Maar er is één breed gedeelde opinie: de wetenschappelijke kwaliteiten van Stephen Ellis stonden en staan boven iedere twijfel.

Eén van de problemen was dat Ellis te weinig managementkwaliteiten had. Hijzelf nu: "Mijn enige ervaring was het leiden van een redactie van drie man. Dat is wel wat anders dan hier van mij verwacht werd. Er was een constant verschil van mening tussen het bestuur en mij over een aantal bestuurlijke vraagstukken. Mijn mening was dat het ASC op een aantal gebieden een nieuw, maar ook duidelijker beleid nodig had. Ik wilde bijvoorbeeld de twee onderzoeksafdelingen opheffen, maar daar wilde het bestuur niet aan. Het bestuur erkende wel dat vernieuwing nodig was, maar als het erop aan kwam kreeg ik het bestuur op essentiële punten niet mee. Ik had het gevoel dat ik door mijn benoeming tot directeur het internationaal profiel van het centrum had kunnen verhogen. Ik heb me echter niet gerealiseerd hoe ernstig de problemen waren. Bovendien, hoewel ik onmiddellijk begonnen was Nederlands te leren, was er natuurlijk toch sprake van een cultuurbarrière."

Peter Geschiere ziet die barrière, de onbekendheid met de Nederlandse bestuurscultuur, ook als reden voor nog een ander punt dat meespeelde. "Het ministerie van OS oefende steeds meer druk op het ASC uit. Het beleid wisselde met grote regelmaat. OS wilde zich direct bemoeien met het beleid van het ASC. Sterker dan Onderwijs ooit daarvoor had gedaan. Ellis kon daar niet tegenop." Maar als voornaamste reden van

de problemen ziet Peter Geschiere toch de snel slechter wordende verhouding tussen Ellis en de staf. De oud-voorzitter nu: "Stephen had gelijk dat hij het conflict moest aangaan. Er was hier en daar te grote inactiviteit. Maar zijn fout was dat hij met iedereen het conflict aanging. Hij heeft toen geprobeerd het dagelijks bestuur aan zijn kant te krijgen met als gevolg dat het conflict binnen het DB ging doorwerken. Toen heeft hij beroep aangetekend bij het AB zodat ook dat gremium – met de vertegenwoordiger van OS – in het conflict werd meegetrokken waardoor het hele vergadercircuit erbij betrokken raakte. Dat zette ook de verhouding tussen het dagelijks en het algemeen bestuur onder spanning." Terugblikkend zegt prof. Geschiere: "Ik wil niet zeggen dat Stephen Ellis als directeur mislukt is. Hij heeft een aantal interessante dingen in beweging gezet. Het had allemaal niet zo conflictueus hoeven te eindigen."

Stephen Ellis heeft in het conflict geen aanleiding gezien om het ASC te verlaten. "Ik heb gedaan wat ik nodig vond. Ik heb mijn positie duidelijk gemaakt maar kreeg onvoldoende steun van het bestuur. Een aantal dingen dat nadien is gerealiseerd, wilde ik ook en ben ik begonnen. Ik ben gelukkig met het feit dat ik me nu weer helemaal op mijn wetenschappelijk werk kan concentreren en tevreden dat ik dat bij het ASC kan doen. Want dit is een van de weinige plekken in de wereld waar zoveel tijd en middelen voor onderzoek beschikbaar zijn."

De oplossing van het conflict werd begunstigd door het aanbod dat de minister voor ontwikkelingssamenwerking aan Stephen Ellis deed. Een jaar lang werd hij tijdelijk uitgeleend aan OS om leiding te geven aan het tot stand brengen van een publicatie over eigentijdse ontwikkelingen in Afrika. Het boek, *Africa Now*, een verzameling essays, rolde in 1996 van de persen. Ellis zelf had het werk aan het boek wel willen combineren met het directeurschap van het ASC maar het bestuur wees dat af. In 1994 werd overeenstemming bereikt over het terugtreden van Ellis als directeur. Het bestuur vroeg prof. dr. A. Trouwborst, die jarenlang lid was geweest van de voormalige Raad van Bijstand, als interim-directeur in deeltijd de dagelijkse leiding van het

centrum op zich te nemen. Hij deed dat tot 1 juli 1995. Daarna nam, in afwachting van de benoeming van een nieuwe directeur, ir. A. van Deursen tijdelijk het directoraat waar.

Achteraf kan men vaststellen dat het conflict rond Ellis de bestuurders van het ASC ervan heeft doordrongen dat de reorganisatie die in 1991/92 was ingezet onvoldoende geëigend was om aan de managementproblemen het hoofd te bieden. Het bestuur besloot tot de instelling van een structuurcommissie. Uit de brief van bestuursvoorzitter Geschiere waarin de onderzoeksopdracht wordt geformuleerd, blijkt dat het bestuur twee grote problemen zag.

"Vooral sinds het einde van de jaren tachtig", schreef voorzitter Geschiere in zijn brief van oktober 1994, "hebben zich de nodige veranderingen voorgedaan, zowel binnen academisch Nederland (onder meer een toenemende verscherping van het toezicht op 'output' van wetenschappelijk onderzoek) als in de omstandigheden waaronder onderzoekers in Afrika werken. De tijd lijkt dan ook gekomen om de afdelingsstructuur opnieuw te bekijken. Een vraag is in hoeverre deze structuur bijgesteld dient te worden teneinde de slagvaardigheid van het onderzoeksbeleid, zowel inhoudelijk als betreffende het toezicht op de onderzoekers, te bevorderen. Er zijn daarbij met name de laatste jaren problemen gerezen rond de taakverdeling tussen directeur en afdelingshoofden. Daarnaast zijn er ook vragen gerezen rond de taakverdeling tussen directeur en Dagelijks Bestuur, alsmede tussen Dagelijks Bestuur en Algemeen Bestuur."

De structuurcommissie onder voorzitterschap van prof. dr. J. W. Schoorl en als leden de wetenschappelijk oud-medewerker van het ASC, prof. dr. H. Thoden van Velzen en drs. P. van Dijk kreeg onder meer de opdracht een analyse te maken van en advies uit te brengen over eventuele bijstelling van de structuur van het management. Zij diende ook het onderzoeksbeleid te evalueren en te adviseren over dat beleid na 1996. Eveneens werd aan de commissie opgedragen te adviseren over het profiel van een nieuwe directeur.

Stephen Ellis, eerste directeur/secretaris, begin jaren negentig, op foto met gastmedewerker Mansour Aw uit Senegal

Het rapport van de structuurcommissie werd in maart 1995 uitgebracht. Mede op grond van een enquête onder het personeel lokaliseerde de commissie nogal wat onvrede binnen het ASC. Onvrede die niet was ontstaan in de recente jaren, maar zijn voedingsbodem vond in het verre verleden, in 'structurele weeffouten'. Daarin had de in 1981 ingevoerde nieuwe structuur naar de mening van de commissie geen wezenlijke wijziging gebracht. "De centrifugale krachten hadden kennelijk vaste vormen kunnen aannemen. De commissie kan zich niet aan de indruk onttrekken dat het slepend karakter van deze conflicten veel te maken heeft met het feit dat het ASC geen centrale en gezaghebbende leiding kende." Het oude probleem, al veroorzaakt bij de aanstelling van Grootenhuis in 1967, opnieuw verwoord. Als gevolg van het ontbreken van leiding waren achtereenvolgende dagelijkse besturen klem komen te zitten tussen medewerk(st)ers en directeur.

Peter Geschiere: "Onder Grootenhuis stelde het dagelijks bestuur zich over het algemeen formeel op zolang de algemeen secretaris de taken in de hand had. Bij conflicten binnen bepaalde grenzen deed het dagelijks bestuur wat Grootenhuis wilde. Maar daarmee werd het probleem niet opgelost. Het moest eens een keer tot uitbarsting komen. Dat dat gebeurde onder het directoraat van Ellis valt niet hém te verwijten. Zijn directoraat heeft als katalysator gewerkt."

De structuurcommissie stelde vast dat er van een redelijk hybride situatie sprake was. Enerzijds klaagden medewerkers dat zij niet bij het DB terecht konden, anderzijds was het de ervaring van het DB dat het in allerlei kleine zaken te hulp werd geroepen. Enerzijds vonden medewerkers dat het DB zich met teveel zaken bemoeide, anderzijds stelde het DB vast dat het zijn taak wel ruim moest opvatten omdat de directeur zaken niet afhandelde of, zo voegde de commissie eraan toe, "niet kon afhandelen door de conflictueuze situatie die tussen hem en het DB ontstaan was."

Ook over de organisatie en uitvoering van het onderzoeksbeleid kraakte de commissie een aantal harde noten. De twee onderzoeksafdelingen hebben niet de bedoelde integratie van het onderzoek gebracht; de structuur is onduidelijk en creëert belemmeringen voor een efficiënte samenwerking; het ASC heeft zich door het ontbreken van een breed netwerk van bestuurlijke afspraken tussen het Centrum, de RUL, universiteiten en onderzoeksscholen in binnen- en buitenland onnodig in een betrekkelijk isolement gemanoeuvreed.

De aanbevelingen van de commissie laten zich in het kort als volgt samenvatten: zet het bestuur op afstand, belast de te benoemen directeur met de dagelijkse leiding van het centrum, met werving en selectie van personeel, met de financiële

leiding, de organisatorische inrichting en taakverdeling, met de algemene leiding van het onderzoek; organiseer het onderzoek in themagroepen; zet voor een periode van vier jaar een onderzoeksprogramma op met een zo verantwoord en strategisch mogelijke spreiding van thema's en gebieden.

Het advies van de structuurcommissie werd in grote lijnen in beleid omgezet. Daarmee werden, zuiver bestuurlijk gezien, de laatste stappen gezet in het reorganisatieproces dat in 1991 was begonnen. Maar anders dan toen werden nu wel ten volle de organisatorische consequenties genomen van het veranderende maatschappelijk en wetenschappelijk denken.

Juridisch kreeg een en ander pas in 1997 zijn beslag. In de statuten werd het doel van het ASC opnieuw beschreven. De stichting heeft ten doel:

- "a het bevorderen van wetenschappelijk onderzoek van Sub-Sahara Afrika in het bijzonder op het gebied van de sociale wetenschappen in de ruimste zin van het woord, alsmede de rechtswetenschappen;
- b het fungeren als nationaal concentratiepunt op het gebied van de afrikanistiek en het mede in verband daarmee bevorderen van een doelmatige bundeling van wetenschappelijk onderzoek en het bijdragen aan wetenschappelijk onderwijs op het terrein van de sociale wetenschappen en de rechtswetenschappen met betrekking tot Sub-Sahara Afrika;
- c het bevorderen van de verspreiding der kennis van Afrikaanse samenlevingen en culturen."

Het bestuur van de Stichting werd in handen gelegd van een directeur, die de functie uitoefent onder toezicht van een Curatorium van tenminste drie en ten hoogste vijf personen, benoemd door het College van Bestuur van de RUL. Daarnaast is er een Wetenschappelijke Raad van Advies. Deze Raad adviseert Curatorium en directeur in elk geval over het beleidsplan. Als voorzitter van het Curatorium trad per 1 mei 1997 aan prof. mr. Peter H. Kooijmans, rechter in het Internationaal Hof van Justitie en onder meer oud-minister van Buitenlandse Zaken. Per 1 september 1996 begon Gerti Hesseling haar werk als directeur. De juriste Hesseling, in 1982 gepromoveerd op

een proefschrift over staatsrecht in Senegal, was al vele jaren werkzaam bij het ASC. In de Wetenschappelijke Raad van Advies zijn verschillende universiteiten, het Institute of Social Studies, het Koninklijk Instituut voor de Tropen en het Instituut Clingendael vertegenwoordigd. Zo bleef de band die van oudsher met universiteiten en verwante instituten heeft bestaan in stand en werd het interuniversitaire karakter van het ASC, de verankering in de academische wereld, herbevestigd.

Het wetenschappelijk onderzoek werd overeenkomstig het advies georganiseerd in themagroepen. In 1997 gingen vier van dergelijke groepen van start. Doel daarvan was om zowel meer structuur in het onderzoek te brengen als om beter te kunnen aansluiten bij actuele ontwikkelingen in Afrika. Daarom ook zijn thema's en onderzoeksprogramma's gekozen na uitgebreide verkenningen van de sociaal-wetenschappelijke literatuur en van actuele ontwikkelingen in Afrika. Daarnaast is actief aansluiting gezocht bij programma's van onderzoeksscholen in Nederland en bij onderzoeksactiviteiten van Europese en Afrikaanse zusterinstellingen. Bij de keuze is ook gestreefd naar een zodanige onderlinge samenhang van de themagroepen dat er in het geheel van het onderzoek evenwicht is tussen beleidsgericht en meer zuiver wetenschappelijk onderzoek.

De reorganisatie is ingrijpend geweest en heeft naar de opvatting van velen ook positieve gevolgen gehad voor de sfeer in het centrum. Wim van Binsbergen bijvoorbeeld, een van de oude rotten, zegt onomwonden dat hij 'nog nooit zulke leuke wetenschappelijke gesprekken op het ASC' heeft gehad sinds hij deel uitmaakt van de themagroep Globalisering. Joop Nijssen en Ria van Hal vinden de sfeer 'wel wat zakelijker en onpersoonlijker geworden' maar stellen ook vast dat 'het niet meer zo is als vroeger toen iedereen op z'n eigen kamertje zat en men van elkaar niet wist waarmee men bezig was.' Voormalig medewerker Klaas de Jonge, nog wel geïnformeerd over de nieuwe koers, waarschuwt van de verre zijlijn: 'Als het maar niet saai wordt. Geen Bureau van Voskuil. Het moet toch een beetje dat instituut blijven waar rare mensen rare dingen zitten te doen...'

Vanuit Nederland reed het Cassamance-team in 1973 met vier "Jeeps" dwars door de Sahara naar Senegal

In teams het veld in

De voorgaande beschrijving van bestuurlijke problemen, aanpassingen en reorganisaties, conflicten, aanvallen en druk van buitenaf, zou licht de indruk kunnen wekken dat het ASC voortdurend in een aanzienlijke staat van opwinding heeft verkeerd. Dat is niet zo. Het is geen diskwalificatie van het ASC als moet worden vastgesteld dat het zoeken naar een efficiënte structuur en naar een stevige positionering in de academische wereld en binnen het vakgebied afrikanistiek met veel moeite gepaard is gegaan. Maar ook kan worden vastgesteld dat tijdens de verbouwingen het werk doorging. Er is in de loop van deze halve eeuw met veel inzet een wetenschappelijk fundament gelegd onder het ASC, waarop met gepaste trots kan worden teruggezien. De lange lijsten van publicaties, de overzichten van onderzoeken in de jaarverslagen en de namen van gerenommeerde wetenschappers getuigen daarvan.

Toen Holleman in 1963 de leiding van het ASC overnam van Idenburg trof hij, naar eigen zeggen,

"alleen maar een documentatiecentrum, geen onderzoeksinstituut aan." Dat was feitelijk enigszins overdreven gezegd. Want hoewel het gros van de activiteiten gericht was op documentatie werd er wel degelijk ook aan onderzoek gedaan. Echter niet aan veldonderzoek. De wetenschappelijke activiteiten beperkten zich hoofdzakelijk tot literatuuronderzoek. Daar wilde Holleman met spoed verandering in brengen. Hij introduceerde bij het ASC het veldonderzoek en trok met dat doel nieuwe medewerkers aan, die hij in teamverband op veldonderzoek zond. Hollemans geloof in het belang van veldonderzoek ging gepaard met grote, actieve belangstelling voor documentatie. Onderzoek en informatie vormden in zijn visie een twee-eenheid. Zo legde hij de basis voor wat het ASC in de loop der jaren werd en thans is en met nadruk wil zijn: een wetenschappelijk instituut dat rust op twee peilers: onderzoek en informatie. Zij bepalen functie en gezicht van het ASC. Ze zijn nauw met elkaar verweven. Onderzoek op basis van informatie. Informatie verzamelen en verstrekken om onderzoeksactiviteiten te voeden en te ondersteunen.

Bij gebrek aan relevante stukken uit de eerste twintig jaar van het ASC is er over de wetenschappelijke activiteiten tot 1964 niets te melden, hetgeen uiteraard niet wil zeggen dat er tot die tijd niets gepubliceerd is. De meeste ASC-publicaties uit de jaren vijftig en zestig die in de bibliotheek-catalogus staan, zijn van de hand van L. Adams en P.J. Idema. Nogal gezichtsbepalend voor het ASC in de decennia daarna werden de multidisciplinaire veldonderzoeken die in Tanzania, Sierra Leone, Senegal en Kenia werden gedaan. Op initiatief van Holleman vertrok in 1964 het eerste team naar Tanzania. Het Rungwe-project, zoals de onderneming heette, werd van 1964 tot en met 1969 uitgevoerd met medewerking van voornamelijk het ministerie van Landbouw in Tanzania. Het onderzoek in het Rungwe-district was gericht op zowel sociaal-economische, demografische als politieke ontwikkelingen, maar in feite lag het accent sterk op agrarische vraagstukken en op problemen van rurale ontwikkelingen. Het team stond onder leiding van drs. J. Sterkenburg, sociaal-geograaf. Klaas de Jonge, die in 1968 als demograaf aan het team werd toegevoegd, stelt terugkijkend vast: "Hoewel het project was opgezet als een

teamonderzoek ging iedereen zijn eigen gang. Het onderzoek was niet vanuit één gezamenlijk concept opgezet. Mensen uit verschillende disciplines bij elkaar zetten, garandeert nog geen geïntegreerd onderzoek. In die zin is het Rungwe-onderzoek niet gelukt. Het heeft wel drie proefschriften opgeleverd (van Van Hekken, van Konter en van Sterkenburg zelf) en een groot aantal rapporten en artikelen. De verdienste van Sterkenburg was dat hij pragmatisch te werk ging. We hebben praktische suggesties gedaan voor de opstelling van een regionaal ontwikkelingsplan. Van de uitvoering is, geloof ik, niet veel terecht gekomen. Mijn bijdrage aan het onderzoek was het maken van een evaluatie van de volkstelling die in 1967 was gehouden. Op basis daarvan heb ik getracht na te gaan welke de sociale consequenties zijn van geboorte, sterfte, polygamie, migratie. Het was de eerste keer dat ik in de praktijk met demografie bezig was. De eerste keer ook dat ik in Afrika kwam. Die ervaring zal ik nooit vergeten. Ik werd meteen door dat continent gepakt."

De reacties van de ministeries van Landbouw, van Economische Zaken en Ontwikkelingsplanning in Dar es Salaam op de resultaten van het onderzoek waren, zo vermeldt het jaarverslag over 1970, 'kritisch, maar welwillend en overwegend positief.'

"De conclusie kan dus luiden, dat het Rungwe-project voor de beleidsinstanties, belast met de landelijke ontwikkeling, een nuttige bijdrage heeft geleverd."

Dat verhinderde echter niet dat er lang onderhandeld moest worden over publicatie en verspreiding van de rapporten, die kennelijk voor de verhoudingen in Tanzania teveel politiek-sociale munitie bevatten. Bovendien werd het team geconfronteerd met het feit dat de ministeries in Dar es Salaam voornamelijk geïnteresseerd waren in voorbereidend werk voor bepaalde projecten gekoppeld aan financiering van de uitvoering van die projecten. In het jaarverslag over 1973 staat daarover te lezen: "Nog afgezien van de organisatorische problemen van een dergelijke opzet, is het bezwaar hiervan dat de wetenschappelijke relevantie van het onderzoek gemakkelijk in het gedrang kan komen."

Al eerder was geconstateerd dat onderzoek gekoppeld aan regionale planning in Tanzania weinig perspectieven bood. Uit het project werd dan ook de les getrokken dat het noodzakelijk was 'om in een vroeg stadium in overleg te treden met de betrokken autoriteiten over de praktische implicaties van onderzoek.'

Het in 1969 op de thuisbasis teruggekeerde Rungwe-team werd in het jaarverslag over dat jaar hartelijk verwelkomd. "Het teruggekomen team droeg met zijn nieuwe ervaringen en ideeën bij aan de levendige sfeer die thans op het instituut heerst. Daarenboven toonde het team aan dat regelmatig contact met de werkelijkheid van Afrika een *sine qua non* is voor ons instituut."

Of deze hartelijkheid en met name de verwijzing naar de goede sfeer in een overigens zakelijk jaarverslag ook te maken had met het vertrek van Holleman, met wie het team herhaaldelijk overhoop had gelegen, vermeldt de geschiedenis niet.

Gewapend met de ervaringen opgedaan in Tanzania werd in 1971 een tweede multidisciplinair onderzoek begonnen. Ditmaal vestigde een

Gerti Hasseling in 1980 in Diatock (Casamance), na een interview met de imam van het dorp

team zich in Sierra Leone. Het begin van het onderzoek werd vertraagd omdat een van de deelnemers zich terugtrok. Het team werd geleid door dr. B. E. Harrell-Bond, cultureel antropologe uit Oxford, die voor deze taak een tijdelijke aanstelling kreeg. Zij had reeds eerder familiesociologisch onderzoek in Sierra Leone gedaan. Het team bestond verder uit een juriste en een antropoloog/statisticus en de Sierraleoonse socioloog drs. J. Koroma. Enige tijd nam een aantal studenten sociologie van het Fourah Bay College in Freetown aan het onderzoek deel. Het team bestudeerde sociologisch-juridische aspecten van de gezinsproblematiek in het stedelijk milieu. In het jaarverslag over 1972 wordt het project beschreven. "Het team houdt zich in het algemeen bezig met de aanpassing van het gewoonterecht (in het bijzonder met betrekking tot het huwelijk en de familie) aan de moderne, in het bijzonder de stedelijke situatie, en de positie van het gewoonterecht vis-à-vis het 'ingevoerde' (Engelse) recht. Het naast elkaar bestaan van rechtssystemen brengt rechtsonzekerheid met

zich mee. De regering treft voorbereidingen om hieraan een einde te maken, in het bijzonder wat betreft het familierecht. Een beslissing is nog niet genomen en het onderzoek hoopt een bijdrage te leveren door inzicht te verschaffen in de voor- en nadelen van de mogelijke oplossingen. (...) Bij het onderzoek wordt nauw samengewerkt met verschillende regeringsinstanties en de Universiteit (...). De resultaten zullen verwerkt worden in een rapport aan de regering."

Dat rapport – *Family law in Sierra Leone* – kwam er wel in 1974, maar al ruim daarvoor was het team uiteengevallen. Het onderzoek leidde daarnaast tot een drietal deelpublicaties van de hand van leden van het team. Van de nagestreefde multidisciplinaire en integrale aanpak van het onderzoek was weinig terechtgekomen.

Het derde grote onderzoek dat het ASC in de jaren zeventig deed, bracht een team naar Zuid-Senegal, naar de regio Basse-Casamance. Eind 1973 vertrok het team, bestaande uit een socioloog/demograaf, een landbouw-econoom, een cultureel antropoloog en een macro-econoom,

Klaas de Jonge tijdens zijn 2-jarig verblijf in de Nederlandse ambassade in Zuid-Afrika (1985-1987)

voor twee jaar naar de plaats van bestemming. In die tijd werd veldonderzoek nog wel ervaren als een min of meer romantische onderneming. Administrateur Joop Nijssen: "In het Rungwe-project gingen complete gezinnen mee, die daar vier jaar bleven. Dat zag je later nauwelijks meer. Het Casamance-project kreeg nog een extra vleugje romantiek mee. Het team had bedacht dat de kosten van vliegtickets aangewend konden worden voor het, belastingvrij, aankopen van vier deux-chevaux, waardoor meteen het probleem van vervoer ter plaatse zou zijn opgelost. Dat men veel langer onderweg zou zijn, werd op de koop toegenomen. Of, beter gezegd: werd als een groot avontuur ervaren. En zo vertrok het team uit Nederland, via Spanje, dwars door de Sahara, naar de Casamance. Eén auto kwam nooit in Senegal aan; die reden ze onderweg total loss." Ook aan het einde van de expeditie bewaart Joop Nijssen een herinnering. "Lang nadat het team was teruggekeerd, arriveerde bij het instituut een grote, twee kuub inhoud, houten kist. Deze 'kist van Klaas', zoals het ding al gauw ging heten, was

volgestouwd met boeken, papieren, enquêteformulieren en... kakkerlakken." Nog gruwet Nijssen als hij terugdenkt aan het uitpakken van die kist.

Het onderzoek, voorbereid en geleid door Klaas de Jonge, richtte zich op de sociaal-economische factoren die migratie bevorderen en naar de gevolgen daarvan voor het gebied van vertrek. Het was deels een uitvloeisel van een congres over migratie dat in 1972 in Dakar was georganiseerd door het *Institut Africain de Développement Economique et de Planification*. Tijdens dat congres was grote behoefte gebleken aan multidisciplinair onderzoek naar migratie. Vooral de Senegalese regering was zeer geïnteresseerd omdat zij de migratie als een belangrijk maatschappelijk probleem zag. Het onderzoek werd uitgevoerd in vijf dorpen in de Casamance. Deze lokale studies werden geplaatst in het bredere kader van de economische ontwikkeling in Senegal in het algemeen. Voor dit macro-economische aspect trok het ASC Henk Meilink van de Universiteit van Amsterdam aan. Het onderzoek werd opgedeeld in een aantal deelonderzoeken:

Gertl Hesselink op een "plate" bij Neteboulou in Senegal als begeleider van Nederlandse studenten (1988)

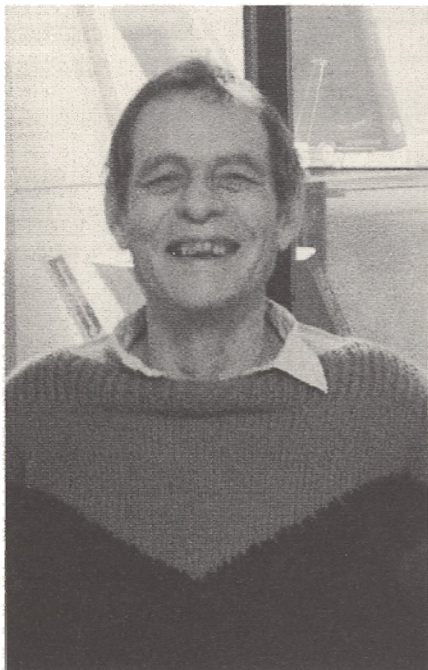
landbouw-economisch, demografisch en sociologisch. Begin 1976 keerde het team terug, in oktober van dat jaar lag er een eerste, voorlopige rapportage. De opgedane kennis en ervaringen werden gebundeld in een nieuwe sectie bij het ASC: migratie en rurale ontwikkeling. Het Casamance-team vormde de kern van deze sectie. Pas in januari 1979 werd het eindrapport, *Les Migrations en Basse-Casamance*, aan de Senegalese regering aangeboden. Later promoveerde een van de teamleden, de cultureel antropoloog Jos van der Klei, op het thema Migratie uit de Casamance.

Vele jaren later kijkt Klaas de Jonge, even in Nederland, met veel relativiseringsvermogen terug op wetenschappelijk onderzoek in het algemeen, het Casamance-onderzoek in het bijzonder.

"Onze aanpak, het wetenschappelijk kader waarbinnen we werkten, was een beetje links georiënteerd. Een studie vanuit de onderkant van de samenleving wilden we. Ik was coördinator van het onderzoek en dus komt de vaststelling dat het onderzoek niet goed is gelukt uit onverdachte

bron. Het onderzoek heeft niet tot een plan geleid. Ik had ook geen fiducie in plannen maken. De Senegalese regering was toch niet echt geïnteresseerd. Plannen zouden toch maar in de la verdwijnen, de regering wilde geen op de grote massa van de bevolking gerichte politiek voeren. Maar ja, het beleid van het ASC in die tijd was nu eenmaal dat er uit wetenschappelijk onderzoek iets moest voortkomen dat nuttig zou zijn. Er was een grote druk van DGIS. Daar zijn allerlei discussies over gevoerd. We zouden ontwikkelingsrelevant bezig zijn of niet zijn. Die druk heeft er ook toe geleid dat het onderzoek in Senegal niet goed heeft gewerkt. Daar kwam bij dat ik altijd al sceptisch stond tegenover ontwikkelingssamenwerking. Je laat je inhuren als consultant van een regering maar als het erop aan komt doen ze niets met je adviezen. Ik zag mezelf niet in zo'n rol. Ik was altijd meer geïnteresseerd in theorievorming. Dat nuttigheidsdenken ligt me niet. Als je nuttig wil zijn voor mensen dan moet je midden in hun problemen gaan staan en proberen hen heel praktisch te hulp te komen."

Rob Buijtenhuijs in 1997

De man die later de wetenschap de rug toekeerde en wegens zijn daadwerkelijke hulp aan het ANC – wapensmokkel – 26 maanden vastzat in de Nederlandse ambassade in Zuid-Afrika, kijkt niettemin met plezier op zijn tijd bij het ASC terug. "Grootenhuis was een aardige, rustige man, die absoluut zijn best heeft gedaan om iedereen op één lijn te krijgen. Maar we waren en bleven een zootje ongeregeld, een troepje individualisten."

Voor de internationale organisatie *Penal Reform International* werkt De Jonge nu in Rwanda met 130.000 gevangenen die beschuldigd zijn van volkerenmoord. Hij werkt daar mee aan verbetering van het gevangeniswezen door onder meer het opzetten van projecten die de gevangenen in staat stellen buiten te werken.

"Klaas is de enige geweest", zegt Rob Buijtenhuijs, "die de consequenties heeft getrokken uit zijn politiek-maatschappelijke overtuiging. Buijtenhuijs ziet terug op het begin van de jaren zeventig als "de felste periode in mijn beleving. In de wetenschappelijke antropologische wereld ontstond een debat over antropologie en imperialisme. De centrale stelling was dat antropologie de dochter van het imperialisme was en dus een verwerpelijke wetenschap als het die naam al verdiende. Eerst had antropologie hand- en spandiensten verleend

aan het kolonialisme en nu was het nog een graad erger want werd aan de hand van de CIA het imperialisme gediend. Het debat startte in Amerika, waaide over naar Frankrijk en van daaruit naar Nederland, waar de onlangs overleden Indonesiëkenner en wetenschapper prof. Wertheim een van de voormannen in het debat werd. In plaats van handlangers van het imperialisme dienden antropologen en verwante wetenschapsbeoefenaars zich als *committed scholars* in dienst van de wereldrevolutie te stellen. Het was een fel debat met beledigingen over en weer. Natuurlijk deed Klaas eraan mee. Ook Thoden van Velzen, maar gematigder. Köbben, een van de eerste Afrika-onderzoekers en jarenlang vice-voorzitter van het ASC-bestuur, werd beschuldigd van imperialisme. Ikzelf heb er ook aan meegedaan, als hofnar. We hingen de theorie van het *committed scholarship* aan, maar onze baan opzeggen, ho maar. Alleen Klaas deed dat. We hebben fel gedebatteerd, ook binnen het ASC. Maar de hele discussie is voor het ASC toch marginaal gebleven. Het debat is als een nachtkaaars uitgegaan. Na vijf jaar gingen we over tot de orde van de dag."

Middenkoers en bananenwijn

Het in geld gemeten grootste teamonderzoek waarvoor het ASC verantwoordelijk was, startte in 1983 in Kenia. Het werd met in totaal ruim vier miljoen gulden gefinancierd door DGIS. Zonder omwegen – de discussie over zuiver en beleidsrelevant onderzoek was kennelijk over zijn hoogtepunt heen – werd toegegeven dat het onderzoek geheel paste in de oriëntatie op de prioriteiten van DGIS. De nauwe verwantschap met het beleid van OS kreeg ook een personele invulling. Het hoofd van de Directie Ontwikkelingssamenwerking Afrika van het ministerie van Buitenlandse Zaken trad op verzoek van het bestuur aan als adviseur van de sociaal-economische afdeling. Dat was tot dan toe niet denkbaar geweest. In een beleidsnotitie had het bestuur in de herfst van 1983 gekozen voor een middenkoers.

Jan Hoorweg spreekt in 1980 tijdens het slotsymposium in het Diani Beach Hotel aan de Keniaanse kust. Tijdens dit symposium werden de resultaten van alle kustprojecten, die in het kader van het FNSP in het Keniaanse kustgebied zijn gedaan, gepresenteerd en besproken met vertegenwoordigers van vele overheidsinstellingen alsmede vertegenwoordigers en onderzoekers van diverse andere organisaties.

"Deze middenkoers", aldus het jaarverslag in een lange zin, "vermeed zowel zuiver wetenschappelijk onderzoek dat geen maatschappelijke relevantie beoogt (omdat dit zou leiden tot een ivorentorenpositie: isolement ten opzichte van de dagelijks praktijk in Afrika en van de subsidiegevers in Nederland) als uitsluitend op praktische uitvoering gericht onderzoek (omdat dit zou leiden tot isolement ten opzichte van de wetenschap en stilstand van de wetenschappelijke ontwikkeling)."

Het Food and Nutrition Studies Programme (FNSP) in Kenia paste naadloos in deze middenkoers. Het was in opzet én maatschappelijk relevant én niet uitsluitend gericht op praktische uitvoering. De leiding van het onderzoek lag in handen van de sociaal-psycholoog Jan Hoorweg, hoofd van de sociaal-economische afdeling van het ASC. Het programma bestond uit vier onderdelen: voedingseffecten van verschillende landbouw- en rurale ontwikkelingsprojecten, regionale en seizoensmatige voedseltekorten, veranderingen in voedselproductie en voeding als gevolg van brandstofschaarste en, als vierde onderdeel, invloed van het overheidsbeleid op de agrarische ontwikkeling. Anders dan bij vorige teamonderzoeken was niemand permanent in Kenia gedetacheerd. Vijf medewerkers van het ASC fungeer-

den afwisselend als 'vliegende keep'. Hoorweg kende Kenia uit eigen ervaring. Van 1976 tot 1979 woonde hij in het land. Hij deed toen onder meer onderzoek naar het ontwikkelen van een evaluatiemodel voor programma's ter voorkoming van ondervoeding van jonge kinderen. Bij dat onderzoek was ook betrokken de cultureel antropoloog R. Niemeijer, die later ook een belangrijke rol zou spelen in het FNSP.

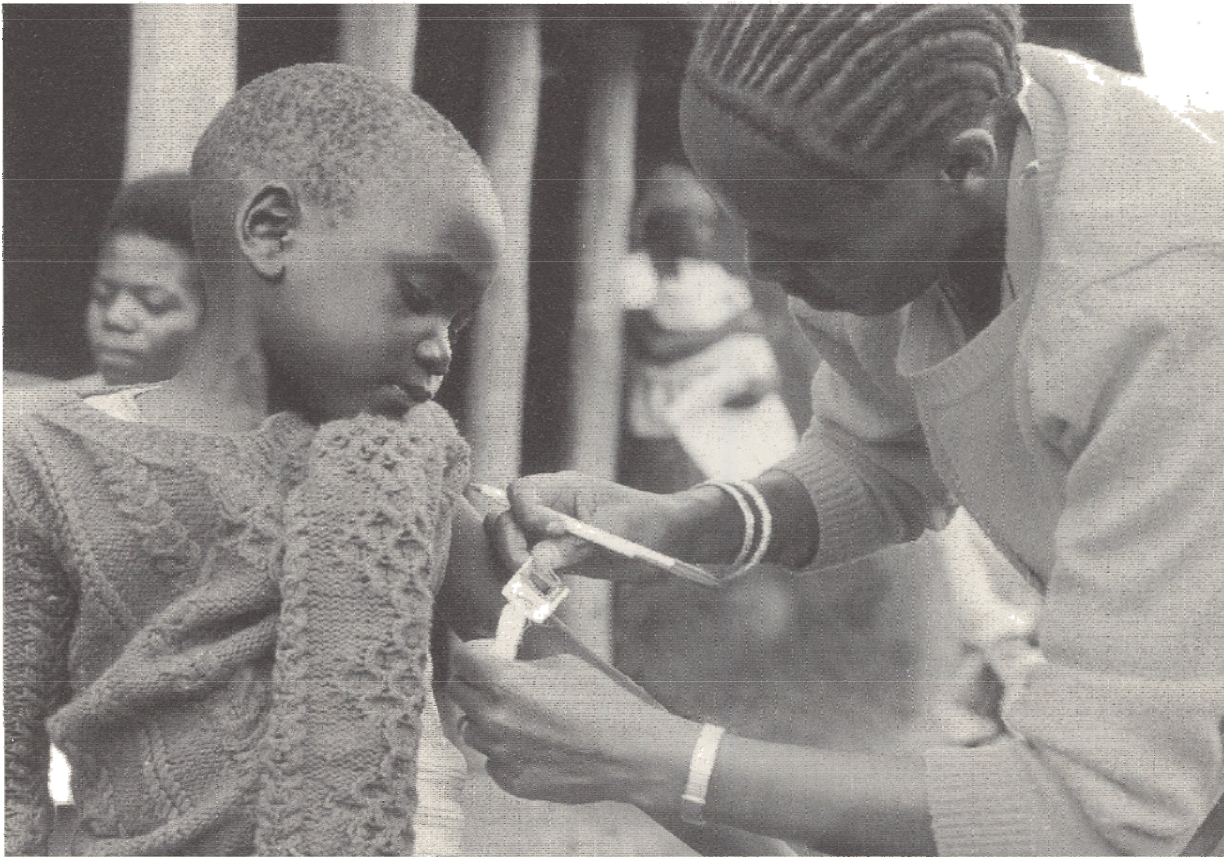
Het programma was een gezamenlijke onderneming van het ASC en het Keniaanse ministerie van Economische Planning en Nationale Ontwikkeling. De Food en Nutrition Planning Unit van dit ministerie was het verantwoordelijke directoraat voor het onderzoek. Doel van het programma was het bijstaan van dit directoraat in het analyseren van en onderzoek doen naar op gang zijnde ontwikkelingen en toekomstige behoeften in de voedsel- en voedingssituatie van het land. Het onderzoek zou de Keniaanse overheid in staat moeten stellen een nationaal beleid te formuleren en moeten bijdragen aan het versterken van de eigen onderzoekscapaciteit. Ter uitvoering van het programma ging het ASC voor het eerst een langlopende overeenkomst met de Keniaanse overheid aan. In de eerste fase van vijf jaar was het project vooral een gezamenlijke onderneming van ASC

Kenia. Vrouwen verkopen hun producten vaak in kleine hoeveelheden

Lokale onderzoeksassistent verricht metingen in het kader van het FNSP onderzoek in Trans Nzola, Kenya 1989

en het Keniase ministerie. In de tweede fase (1989–1993) werden andere partners bij het project betrokken: Egerton University en de University of Nairobi. ASC en partnerinstituten gingen in de onderzoeksprojecten samenwerken. Op die wijze kon het ASC invulling geven aan een onderdeel van het eigen beleid: het trainen van medewerkers van partnerinstituten in Afrika. Nog voordat de tweede fase inging tekenden zich echter problemen af in de samenwerking met de Keniase overheid. Verschillende versies van het nieuwe samenwerkingsdocument werden drie jaar lang tussen Den Haag en Nairobi heen en weer gestuurd. Uiteindelijk werd de overeenkomst in september 1989 getekend. Maar nauwelijks een jaar later probeerden de Keniase autoriteiten de overeenkomst open te breken. Het ministerie wilde een eigen onderzoekscapaciteit opbouwen, de beschikbare middelen aanwenden voor eigen onderzoeksprojecten en het ASC daarbij terugdringen tot de rol van adviseur. Dat leidde tot moeizame onderhandelingen tussen de Keniase

overheid en de Nederlandse ambassade in Nairobi. De uitkomst van het overleg was dat in oktober 1991 A. Tola, stafmedewerker van het ASC maar betaald door DGIS, de functie van coördinator van het veldonderzoek op zich kon nemen. Maar toen liep het project al op z'n laatste benen. De problemen die van Keniase zijde werden opgeworpen, waren illustratief voor de al langer veranderende houding en hier en daar zelfs groeiend verzet in verschillende Afrikaanse landen tegenover wetenschappelijk onderzoek van buiten het eigen continent. Dat had alles te maken met politieke, sociale en economische ontwikkelingen – juister gezegd: stagnatie – in grote delen van het Afrikaanse continent.

In 1990 ging de landbouw-econoom Tjalling Dijkstra naar Kenia om in het kader van FNSP gedurende vijf jaar onderzoek te doen naar de tuinbouw in de Keniase districten Nyandarua, Kisii, Taita Taveta en Mombasa. Het was aanvankelijk de bedoeling ook het Kakamega-district in het omvangrijke onderzoek te betrekken. Dijkstra:

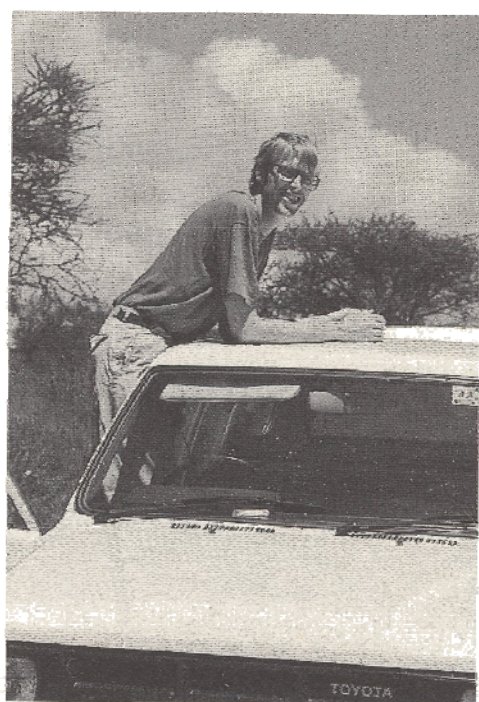
De foto toont de hele groep lokale veldwerkasistenten van het onderzoekproject in Frans Nzola na afloop van een bijeenkomst in het Bongo Hotel in Kitale. De bijeenkomst vormde de formele afsluiting van het veldwerk voor een van de FNSP hoofd-projecten, waarbij aan alle assistenten een getuigenis werd uitgereikt. Van ASC-zijde op de foto Wijnand Klaver. Voorts Nina Talleger, toen nog student sociale geografie bij de UvA. Inmiddels in vaste dienst bij het ASC.

"Daar is het echter niet van gekomen. 1990 betekende voor Kenia het begin van een turbulente periode. Etnische groepen stonden elkaar naar het leven om het bezit van land. Deze *'ethnic clashes'* waren georganiseerd door het Moi-regime om aan te tonen dat democratisering niets was voor een land als Kenia. Op het moment dat we veldwerk zouden gaan doen in Kakamega hadden de onlusten ook dat district bereikt. Het leek ons onder die omstandigheden weinig zinvol om wegvloeiende tuinbouwboeren en handelaren in groenten en fruit te vragen hoe het met hen ging." In totaal werden in het onderzoek, dat door de Keniaanse landbouwuniversiteit van Egerton en het ASC werd uitgevoerd, meer dan 500 boeren en 650 handelaren geïnterviewd. Dijkstra deed het onderzoek namens het ASC, Tom Magori namens de Universiteit van Egerton. Het eigenlijke interviewen werd gedaan door studenten van de Egerton universiteit en lokale enquêteurs van het Centraal Bureau van de Statistiek, onderdeel van het Ministerie van Planning. "In elk district werd een stappenplan doorlopen dat zo uit de boekjes kwam. Eerst voerden wij als onderzoekers samen met de studenten/enquêteurs verkennende gesprekken met de boeren en de handelaren. Dan werd de voorlopige enquête opgesteld en

getest. Vervolgens werd een lijst aangelegd van alle potentiële respondenten in het te onderzoeken gebied en werd een steekproef getrokken aan de hand van deze lijsten. Daarna volgden de vraaggesprekken met de geselecteerde boeren en handelaren. Inderdaad, uit het boekje en dus schijnbaar eenvoudig. Maar er kon van alles misgaan. En er ging ook van alles mis."

Enquêteurs in de binnenlanden van Afrika is andere koek dan in een overgereguleerd land als Nederland, waar huisje-boompje-beestje het zoeken naar wie waar bij wat hoort tot een vrij overbodige bezigheid maakt. Zo niet in Kenia, blijkt uit het verhaal van Tjalling Dijkstra. "Het opstellen van de lijsten was een tijdrovende bezigheid. Alle boeren in een gebied lijken vrij makkelijk te vinden. Ze wonen ergens en komen vroeg of laat wel een keer terug van hun akkers. De praktijk leerde dat dat meestal laat was en dat veel boeren op de meest onbegaanbare plaatsen bleken te wonen. De mensen van het Keniaanse CBS die de lijsten maakten, hadden geen eigen vervoer. Soms hadden ze er een vierdaagse wandelmars opzitten voordat ze de boer die ze zochten eindelijk te pakken hadden. Uiteindelijk lukte het meestal. Daarvoor had ik grote bewondering. Voor het selecteren van te interviewen handelaren bleek

Landbouw-ecnoom Tjalling Dijkstra op veldwerk met de FNSP-auto, 1993/1994

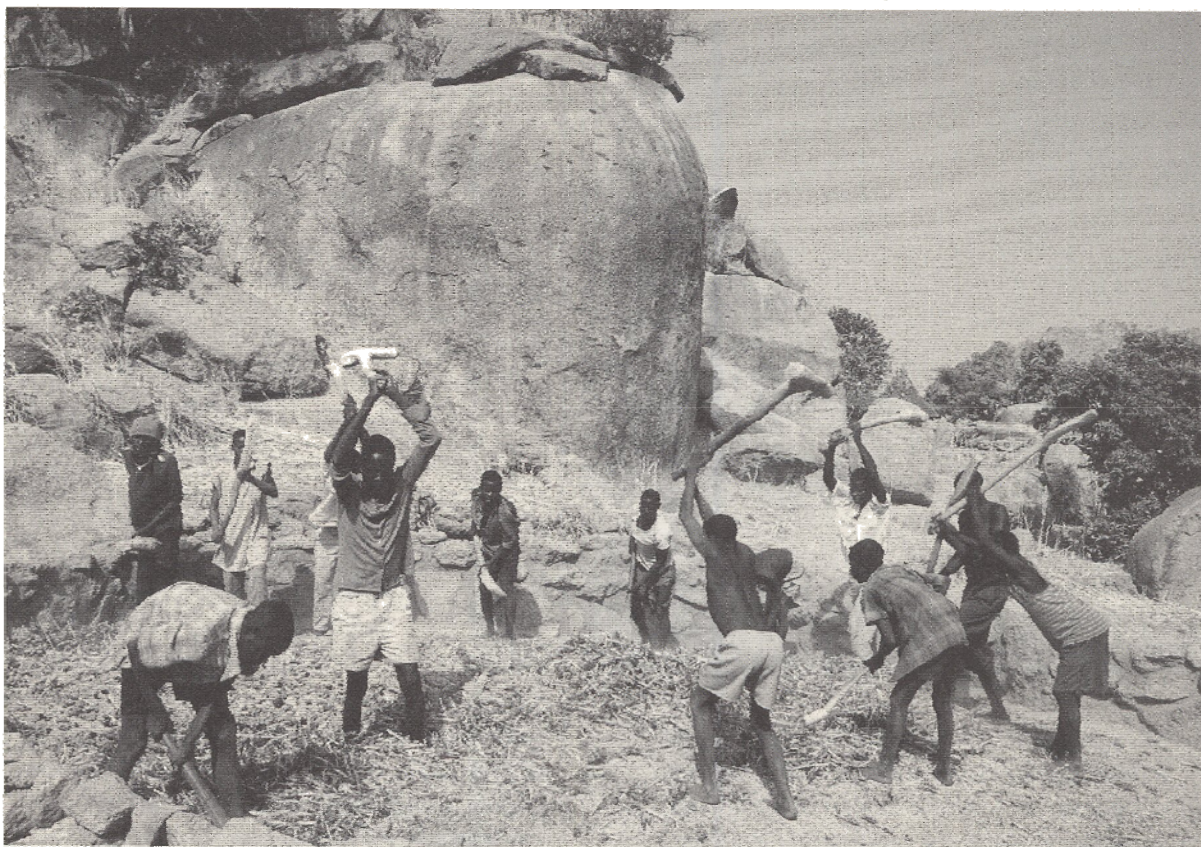
het opstellen van lijsten niet alleen nog moeilijker maar zelfs onzinnig. Vrouwen kwamen 's ochtends met manden groenten en fruit op het hoofd naar de markt, verkochten hun waar en losten vervolgens in het niets op. Waar ze woonden wilden ze niet zeggen. En als ze het al wilden zeggen, kreeg je te horen: "Na de derde boom rechts en dan almaar recht door." Op een doorsnee marktdag waren er al gauw een paar honderd verkoopsters op de markt. Het maken van een lijst zou dan ook bijna een hele dag vergen. Wanneer uiteindelijk de steekproef was getrokken en het interviewen kon beginnen, was de marktdag al voorbij. De volgende marktdag konden we weer opnieuw beginnen, want een groot deel van de handelaren kwam maar af en toe, zodat de met zoveel toewijding gemaakte lijst niet meer klopte. Ja, je kunt wel zeggen dat de wetenschappelijke term 'representatieve steekproef' tijdens dat onderzoek een magische en exotische klank kreeg. Ook al leverde het enquêteren en verwerken van de gegevens nog de nodige verrassingen op, uiteindelijk werd met vereende krachten voor elk district een voorlopig rapport uit de grond gestampt. Daarin werd beschreven hoe productie van en handel in groenten en fruit in elkaar zaten en welke problemen daarbij speelden."

Daarna kwam het meest cruciale onderdeel van het onderzoek: het bespreken van de resultaten met alle betrokkenen en het samen met hen formuleren van oplossingen en aanbevelingen. Daartoe werd in elk district een *workshop* georganiseerd waarin lokale beleidsmakers, boeren, handelaren en andere betrokkenen zich over de bevindingen bogen. Tjalling Dijkstra herinnert zich met groot plezier de verrassingen die dergelijke *workshops* konden opleveren. Eén vermakelijk voorval toont aan hoe onderzoeksresultaten door lokale bestuurders ten eigen faveure kunnen worden aangewend. Dijkstra: "Om aan de *workshops*

het nodige cachet te geven, nodigden we altijd de hoogste politiek verantwoordelijke in het district, de *District Commissioner*, uit om de bijeenkomst te openen. Zo ook in Taita Taveta. We hadden met de DC een voorbespreking gehad waarin het probleem van onverkoopbare bananen aan de orde kwam. We wezen erop dat er 200 kilometer verderop, in Mombasa, een goede afzetmarkt was. Er was, zo hielden we de DC voor, maar één, overigens oplosbaar, probleem. Het eerste deel van de weg was onbegaanbaar. Verbetering van de weg zou het afzetprobleem kunnen oplossen. Zo eenvoudig was dat. Een kind kon de was doen. Maar toen kwam de ook aanwezige *District Agricultural Officer* met zijn eigen oplossing. Zouden de bananen niet verwerkt kunnen worden tot bananenwijn? Dat leek ons geen goed idee. Want al zou je al bananenwijn kunnen maken, er is in Kenia geen markt voor. De volgende dag opende de DC de *workshop*. Ook aanwezig een journalist van *The Standard*, een van de landelijke dagbladen in Kenia. Zoals alle DC's sprak ook die van Taita Taveta een uur lang over politiek om te eindigen met het onderwerp waarom het allemaal begonnen was: de tuinbouw. Zijn bijdrage daarover was buitengewoon kort: Taita Taveta heeft dringend behoefte aan een bananenwijnfabriek. Onder applaus verliet de DC de zaal, op de voet gevolgd door de verslaggever van *The Standard*. De volgende dag stond er een grote kop in die krant: '*DC urges setting up of bananawine plant*'. In het artikelje werd nog enige aandacht gegeven aan de *workshop* en werden de namen van de twee onderzoekers, Tom Magori en ik, vermeld.

De uiterst noordelijke provincie van Kameroen. Het dorsen van sorgum wordt met de hand gedaan. Voor sommige dorpingen vormt dit werk een bron van inkomsten

Gelukkig stond er: 'Mr. Dijkstra from Switzerland'.

Zo kon ik critici van het lijf houden door te zeggen dat ik uit Nederland kwam en dus nooit die mr.

Dijkstra kon zijn." Het verhaal in de Keniase krant heeft Tjalling Dijkstra niet geschaad. Een bananenwijnfabriek is er niet gekomen. Wel een proefschrift, *Trading the Fruits of the Land: Horticultural Marketing Channels in Kenia*, waarop de ASC-onderzoeker in 1997 promoveerde.

Het FNSP-onderzoek leidde behalve tot dit proefschrift tot een groot aantal rapporten en tot nieuwe inzichten op het terrein van voeding en rurale ontwikkeling, seizoensmatige-regionale voedselproblematiek en agrarisch beleid in het algemeen. Op al die terreinen werden ook aanbevelingen gedaan. Het was, zegt men binnen het ASC, het meest geslaagde multidisciplinaire teamonderzoek. Toch relateert Jan Hoorweg, tien jaar betrokken bij het FNSP, later benoemd tot hoogleraar in Wageningen en aan Moi University in Kenia, de resultaten. Realistisch of misschien wel een beetje cynisch:

"De directe betekenis van het onderzoek voor de bevolking was bescheiden. We hebben een aantal mensen – assistenten in het onderzoek – gedurende enige jaren werk verschaft. Maar concrete betekenis voor het leven van mensen? Dat moet je van wetenschappelijk onderzoek niet verwachten. Dat is een versimpeling van de werkelijkheid. Er spelen bij zo'n onderzoek en de eventuele implementatie ervan zoveel factoren mee. Het politieke systeem, het sociale leven, complexe economische factoren, geografische gegevens. Je moet het zo zien: een onderzoeksteam zoekt iets uit en doet aanbevelingen. Die komen dan in de politieke molen terecht, bij ambtenaren of vormgevers van de politiek. In beide gevallen spelen dezelfde mechanismen. Ze zijn óf niet geïnteresseerd óf het niet eens met de aanbevelingen. Ze hebben óf geen geld óf andere politieke prioriteiten. Vraagt men mij wat het FNSP betekend heeft in termen van directe invloed op het land Kenia dan zeg ik eerlijk dat ik daar geen zicht op heb. Daar moet je niet moeilijk over doen."

Juist in de politiek en bij de beleidsmakers wordt volgens Hoorweg maar al te vaak vreemd gedacht over de rol van wetenschappelijk onderzoek.

"Men vergeet dat het aanleveren van resultaten van wetenschappelijk onderzoek, zelfs wanneer dat in opdracht is uitgevoerd, niet impliceert dat de wetenschapper ook greep heeft op de uitvoering. Ik vind dat Buitenlandse Zaken met betrekking tot het FNSP naïef was, weinig inzicht had in de rol van wetenschappelijk onderzoek. Wie als wetenschappelijk onderzoeker meegaat in vérgaande opvattingen over beleidsrelevantie verspeelt maar al te makkelijk zijn wetenschappelijke vrijheid en loopt het risico zijn integriteit in de waagschaal te leggen. Ik heb daar geen last van gehad, maar dat was inherent aan de aard van het onderzoek. Het FNSP was geen sensitief onderwerp. Dat zou het wel geweest zijn als we onderwerpen als landverdeling en landsettlement erbij betrokken hadden. Als we vanuit onze wetenschappelijke vrijheid onderzoek hadden willen doen naar de zwakte van het bestuursapparaat dan hadden we het heel wat moeilijker gehad."

Ondanks de goede wetenschappelijke resultaten heeft Jan Hoorweg ook nu nog

"niet louter tevreden gevoelens over het onderzoek. Dat heeft te maken met het ASC in die tijd. Het was nog lang niet zo alert op presentatie, op exposure als het nu aan het worden is. Onze aanbevelingen waren niet sterk. De vertaalslag was moeilijk te maken. Maar ook vormde ons onderzoek een vreemde eend in de bijt van het toenmalige ASC. We werden door collega-onderzoekers die strikt wetenschappelijk onderzoek deden met de nek aangekeken. In ons zagen ze geldwolven, die er alleen maar op uit waren geweest het ASC waar te maken tegenover de externe financier. Niet dat dat heel sterk speelde, maar het speelde wel. Het was tekenend voor de jaren tachtig en kenmerkend voor een instituut dat nogal introvert, op zichzelf teruggetrokken was."

Noeste arbeid, kritische fascinatie

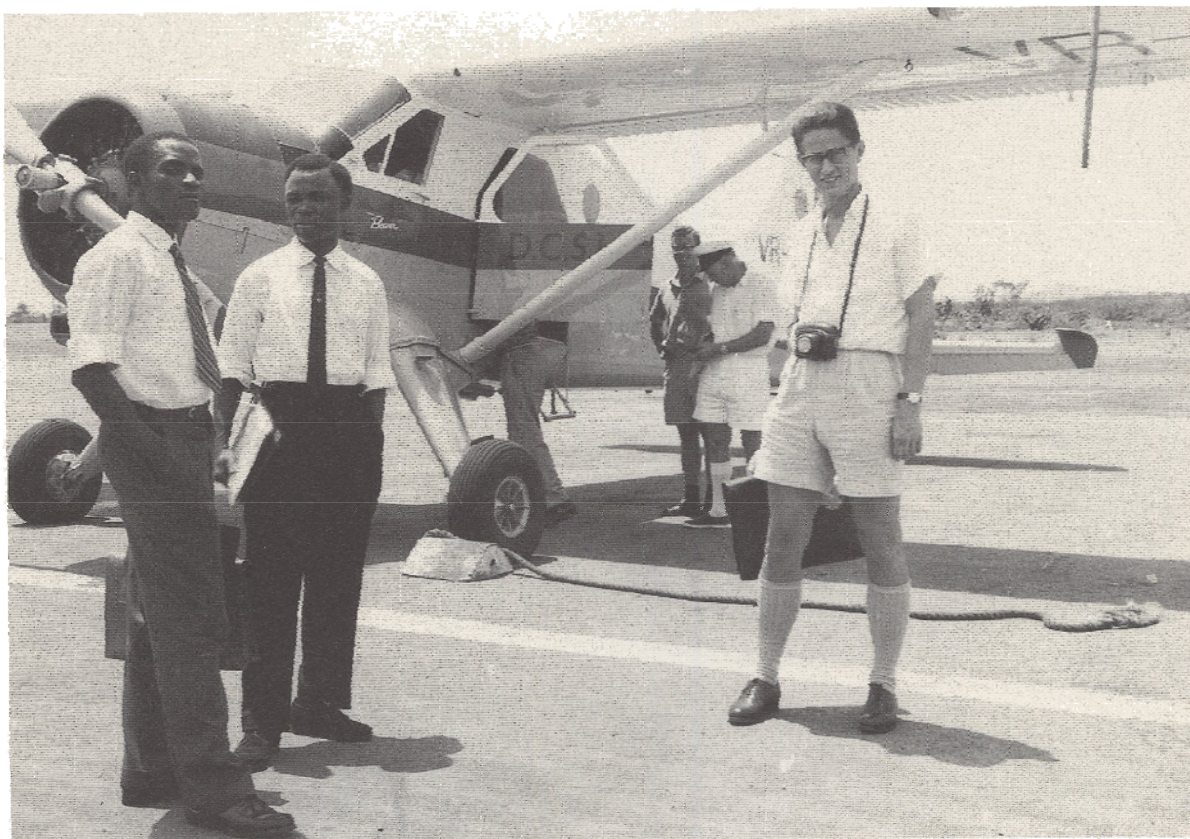
Veel talrijker dan de teamonderzoeken zijn de individuele studies en onderzoeken in de afgelopen halve eeuw gedaan door wetenschappers aan het ASC verbonden. Standaardwerken, proefschriften, deelstudies, rapporten, publicaties in wetenschappelijk tijdschriften. Zo talrijk dat een opsomming in het raam van dit boekje onmogelijk is. Om toch enig inzicht te kunnen geven in deze, naast bibliotheek en documentatie, kernactiviteit van het ASC, moet dus een keuze worden gedaan. Het is een redelijk willekeurige keuze geworden aan de hand van jaarverslagen en onderzoeksprogramma's door de jaren heen. Een keuze waaraan geen enkel inhoudelijk, laat staan wetenschappelijk criterium ten grondslag ligt.

De serie monografieën die het ASC al tientallen jaren publiceert, werd in 1969 begonnen met de afscheidspublicatie van prof. Holleman: *Chief, Council and Commissioner, some problems of government in Rhodesia*. Deze serie werd uitgegeven onder de verzameltitel *Change and Continuity in Africa* en was bedoeld voor de publicatie van resultaten van meerjarig onderzoek. Daarnaast werden in het begin van de jaren zeventig nog drie series publicaties opgezet. Een serie kleinere boekjes onder de titel *Communications* voor de publicatie van kortere studies of 'bijproducten' van groter opgezette studies. Een serie *African Social Research Documents* voor de publicatie van materiaal dat uit wetenschappelijk oogpunt belangrijk genoeg geacht werd om op kleine schaal te publiceren. Tenslotte een serie *mimeographed research and seminar papers* waarin meer technische onderwerpen uit lopend onderzoek en rapporten voor congresdiscussies hun plaats kregen.

Wanneer men door jaarverslagen en meerjarige onderzoeksprogramma's bladert, ziet men de loop van wetenschappelijke carrières. Zoals van de econoom Laurens van der Laan, gespecialiseerd in vraagstukken van de agrarische economie van Afrika, kenner van Sierra Leone waar hij met grote regelmaat en lang verbleef, vruchtbaar

Laurens van der Laan als jonge econoom op het vliegveld van Hastings, Sierra Leone

publicist. Men ervaart dat iemand als Jan Hoorweg al een leven lang bezig is met talrijke aspecten van voedings- en voedselonderzoek en daar zeer veel over publiceerde. Men komt met grote regelmaat de naam tegen van de rechtswetenschapper Emile van Rouveroy van Nieuwaaal, aan wie – om het zo maar uit te drukken – niemand meer wat nieuws lijkt te kunnen vertellen over volksrecht, huwelijksrecht, traditionele en moderne rechtspraak in Togo en die zich ook nog ontwikkelde tot maker van een aantal documentaire films over zijn onderzoeksthema's. Men leest over onderzoeken die tot proefschriften leidden; dat zijn er in de loop der jaren heel wat. Zoals van Wim van Binsbergen, getiteld *Religious Change in Zambia* (1979), of de dissertatie van Ineke van Kessel, *Beyond our Wildest Dreams: the United Democratic Front and the Transformation of South Africa* (1995). Voor haarzelf maar ook voor het ASC markeerde deze publicatie ruim 18 jaar intensieve aandacht voor de ontwikkelingen in Zuid-Afrika. Voor Ineke van Kessel werd

in 1988 een formatieplaats ingeruimd van de afdeling politieke en historische studies. Kort daarvoor waren bestuur en medewerkers tot de overtuiging gekomen dat de afdeling het zich niet kon veroorloven geen aandacht te besteden aan het conflict binnen Zuid-Afrika en tussen Zuid-Afrika en de omringende landen "dat zich ontwikkelt tot het

belangrijkste politieke probleem op het continent". Gebrek aan financiële middelen was er de oorzaak van dat Zuid-Afrika al zeer lang buiten het ASC-onderzoeksprogramma was gebleven. Ineke van Kessel begon met het samenstellen van een bibliografie ten dienste van het nieuwe Zuid-Afrika programma en ontwikkelde daarna een studieprogramma, dat de voorloper werd van haar latere proefschrift. Tegelijkertijd werd een voorstel van Wim van Binsbergen aanvaard voor onderzoek naar de stedelijke cultuur in Francistown, Botswana. In het eerste Zuidelijk Afrika Programma werd ook opgenomen de historisch-literaire studie van Vernie February over het ontstaan van de apartheidsideologie

The Languagefield of Afrikanerdom. In de jaren daarna kon het ASC zich dankzij de activiteiten van gespecialiseerde onderzoekers ontwikkelen tot een veel geraadpleegd kenniscentrum voor alles wat met de historie en met de actualiteit in Zuid-Afrika te maken had. Het besluit om ondanks financiële perikelen in 1987 toch gestructureerd de aandacht op Zuid-Afrika te richten, is het voorbeeld van een lonende investering. Want zelden zal er zo breed zoveel interesse – gepaard met vaak hooglopende (politieke) discussies – zijn geweest voor ontwikkelingen in Afrika als voor Zuid-Afrika in de jaren van de apartheid. Dankzij deze specialisatie kon het ASC in die discussies een rol spelen.

Het jaarverslag over 1998 geeft een handzaam overzicht van alle lopende onderzoeksactiviteiten. De hierna volgende staalkaart bedoelt een begin van inzicht te geven – niet meer dan dat – in de betekenis en reikwijdte van het studie- en onderzoekscentrum dat het ASC is. Alleen al uit een opsomming van een jaar activiteiten blijkt hoeveel kennis over historie en heden van Afrika in het ASC aanwezig is. Daarbij moet uiteraard bedacht worden dat wetenschappelijk onderzoek zich over vele jaren uitstrekt en veelal een zaak van lange adem, noeste arbeid en veel doorzettingsvermogen is. Een verslag van een jaar kan dus niet meer zijn dan een momentopname.

Het onderzoek is in het ASC momenteel gebundeld in drie themagroepen. In die groepen is ruimte voor individueel onderzoek, maar omdat men op globale thema's samenwerkt is er ook alle kans om elkaar te helpen, kennis uit te wisselen, problemen die men in een onderzoek tegenkomt met hulp van collega's aan te pakken. De themagroep *Conflict, Conciliation and Control in Africa* doet, samenvattend gezegd, onderzoek naar democratiseringsprocessen. Daarbij gaat het dus over een kernprobleem in het huidige Afrika. Wie heeft de macht, wie controleert de macht, wie beslist er over de bestemming en (her)verdeling van bronnen van bestaan en wie komt daartegen in verzet en hoe? Nauw daarmee verbonden zijn vraagstukken als de strijd om controle over de macht van de staat en de niet aflatende pogingen

Antropoloog Jan Abbink houdt een interview met Me'n chieft Basagala in Selakoroy

Historicus Ineke van Kessel op 10 mei 1994 in Pretoria bij de Inauguratie van Nelson Mandela

van de elite om verregaand zeggenschap te houden over de publieke opinie en het politieke leven. Maar ook de andere kant daarvan: de pogingen om tot verzoening te komen, de legitimiteit van regeringen te vergroten door krachten te bundelen of door verkiezingen. Ook geven de onderzoekers aandacht aan conflicten tussen nieuwe spelers op het politieke krachtenveld, die proberen recente democratische verworvenheden te behouden, en de regerende elite die tracht betekenisvolle veranderingen in de oude, autoritaire structuren te verhinderen. De wetenschappers in deze themagroep proberen deze politieke veranderingsprocessen te beschrijven op basis van uitvoerig en intensief onderzoek en tegen de achtergrond van verscheidene bestaande theorieën over de Afrikaanse staatsvorm en de Afrikaanse samenleving. Daarbij gaat het om

Na zijn verkiezing tot een hoge "traditionele" functie in Engelstalg Kameroen, ontvangt Piet Konings enkele regalia tijdens een ceremonie in Buea in april 1994

theorieën als neopatrimonialisme, elite-circulatie, regime-vorming en "criminalisering" van de staat. Ook wordt veel aandacht besteed aan de betekenis en invloed van etniciteit.

In het raamwerk van deze themagroep werkte Jan Abbink, antropoloog, aan een monografie over geweld, cultuur en politiek in een lokale leefgemeenschap in zuid-west Ethiopië, waarover hij ook meerdere artikelen schreef. Bij handelaren en de staf van musea in Addis Ababa verzamelde hij aanvullend materiaal voor zijn studie naar de ontwikkeling van etnische kunst en materiële cultuur in Ethiopië. Verder zette hij zijn onderzoek voort naar democratie en etniciteit in Ethiopië en zocht en bestudeerde archiefmateriaal voor zijn studie naar de politieke en sociale geschiedenis van het voormalige Wolayta koninkrijk (eveneens Ethiopië). De politicoloog en antropoloog Rob Buijtenhuijs schreef een nieuw boek over het democratiseringsproces en de verkiezingen in Tsjaad en begon aan een nieuw project: "Demo III", zijn derde literatuuroverzicht van democratische processen in de Sub-Sahara. Helaas moest

hij om gezondheidsredenen dat project stoppen. Dat is temeer te betreuren omdat de boekjes over het democratiseringsproces in Afrika in de loop der jaren waren gaan behoren tot de toppers van ASC-uitgaven. Gelukkig heeft Klaas van Walraven deze taak kunnen overnemen. De historicus Stephen Ellis rondde twee eerder gestarte onderzoeken af – één naar de oorlog van 1989–1997 in Liberia, een ander naar de rol van de veiligheidsdiensten in Zuid-Afrika. Hij begon aan twee nieuwe studies: over de geschiedenis van Madagascar en over politiek en religie in Afrika. Zijn boek over de oorlog in Liberia werd in 1999 gepubliceerd. Stephen Ellis bewerkte ook materiaal voor de eindpublicatie van de Waarheids- en Verzoeningscommissie in Zuid-Afrika. Als gedelegeerde van Amnesty International maakte hij deel uit van een onderzoeksmissie naar Sierra Leone. De ontwikkelingssocioloog Piet Konings deed in 1998 veldwerk in Kameroen om materiaal te verzamelen voor zijn onderzoeksproject *Political Change and Regionalism in Cameroon*. Het project, waarover Konings al

Fietsenmaker in Mohinjji district. De foto is gemaakt in het kader van het WOTRO-onderzoek onder rurale ondernemers en rurale huishoudens in Mohinjji en Salime district in Malawi

enige artikelen schreef, is in het bijzonder gericht op het Engelssprekend gedeelte van Kameroen. Konings wil de ontwikkeling van anglofoon bewustzijn en organisatie in een voornamelijk francophone staat analyseren en een gedocumenteerde studie maken van de anglofone strijd voor terugkeer naar federalisme of volledige afscheiding. Verder besteedde Konings zijn tijd aan studie over de rol van arbeid en vakbeweging in het huidige klimaat van economische en politieke liberalisering in Sub-Sahara Afrika en publiceerde een boek over Unilever-werknemers in Kameroen. Ineke van Kessel, historicus, hield zich ook in 1998 bezig met haar specialiteit: Zuid-Afrika. Ze was twee maanden in dat land om verdere studie te doen naar de veranderingsprocessen bij de Zuid-Afrikaanse politie in relatie tot politieke ontwikkelingen. Een belangrijke rol in die veranderingsprocessen zou gespeeld moeten worden door de *Community-Policing Forums* (CPF's). Dat zijn platforms op lokaal, regionaal en provinciaal niveau die tot doel hebben communicatie tot stand te brengen tussen politie en bevolking. Van Kessel was in de gelegenheid

bijeenkomsten van verschillende CPF's bij te wonen en officiële verslagen uit vorige jaren te bestuderen. De voorlopige conclusie van het onderzoek moet luiden dat de CPF's een minder cruciale rol hebben gespeeld dan aanvankelijk de bedoeling was.

De themagroep – *De-agrarianization: Labour, Locality and Identity* – die eind 1998 opging in de themagroep *Conflict, Conciliation and Control*, hield zich bezig met de gevolgen van het feit dat het agrarisch areaal in Afrika in de laatste vijftig jaar steeds minder omvangrijk is geworden, dat daardoor steeds minder mensen hun bestaan in de landbouw vinden en migratie en verstedelijking sterk zijn toegenomen. Structurele aanpassingen en veranderende arbeidspatronen zijn zeer complex. Ze gaan gepaard met grote economische verschillen tussen families en zelfs binnen families. Deze ontwikkelingen kunnen alleen in een samenhangende, multidisciplinaire aanpak goed bestudeerd worden. Alleen dan, zo is de overtuiging van de wetenschappers die zich met deze problematiek bezighouden, is het mogelijk zicht te krijgen op de steeds ingewikkelder patronen

die de samenleving vertoont en die alles te maken hebben met de extreme economische en politieke onzekerheid op het continent. Met de resultaten van het onderzoek hoopt de themagroep bij te dragen aan het politieke debat, zinnige informatie te verschaffen voor het formuleren van beleid en uiteindelijk mee te helpen aan het doorbreken van de vicieuze cirkel van economische onderontwikkeling en politieke kwetsbaarheid die zo kenmerkend is voor het Afrikaanse continent op de drempel van de nieuwe eeuw.

Uit deze themagroep verbleef de sociaal-linguïste Anneke Breedveld enkele maanden in Kameroen en Mali om onderzoek te doen naar de relatie tussen economische activiteit en etniciteit. Daarnaast droeg zij bij aan de redactie van twee boeken over de Fulbe, een bevolkingsgroep in Mali, waarbij zij de vertaling van een lange historische tekst in de taal van die bevolking voor haar rekening nam. Daarnaast zette Breedveld zich samen met Wim van Binsbergen in voor de oprichting van de werkgroep Islam in Sub-Sahara Afrika. Sinds einde 1998 is zij betrokken bij een project, opgezet door het Instituut voor Studie van de Islam in de Moderne Wereld, dat bedoeld is om beter inzicht te verwerven in de aanwezigheid van de Islam uit Afrika in Nederland. De economisch-geografe Deborah Bryceson was ook in 1998 druk met het coördineren van het *De-agrarianization and Rural Employment-onderzoek* dat het ASC met subsidie van het Ministerie van Buitenlandse Zaken uitvoert in Ethiopië, Nigeria, Tanzania en Zuid-Afrika. Dat project wordt uitgevoerd door lokale onderzoeksteams, die regelmatig als gastmedewerkers op het ASC verblijven. In 1998 organiseerde Deborah Bryceson drie studiedagen over deze problematiek. De eerste, over economie en maatschappelijke ontwikkelingen in Tanzania, vond plaats in Leiden, de tweede werd georganiseerd in samenwerking met het *Centre for Research and Documentation* in Kano (Nigeria), en de derde vond plaats in Morogoro, Tanzania, met als mede-organisator het *Institute of Resource Assessment* van de Universiteit van Dar es Salaam. De landbouweconoom Tjalling Dijkstra werkte samen met twee collega's aan de redactie van een boek *'Agricultural Marketing*

in Africa' en begon aan een nieuw onderzoek naar export-diversificatie in Afrika. De sociaal-geografe Nina Tellegen, die naast haar wetenschappelijk werk ook de public relations van het ASC verzorgt, werkte verder aan haar studie naar rurale ondernemingen en huishoudens in Malawi. Een verhandeling over dat onderwerp presenteerde zij op een Afrika-conferentie in Lancashire. Op een seminar over inkomensverschillen, georganiseerd door de themagroep in samenwerking met het *Institute of Social Studies* en de *Research School for Resource Studies for Development* werd eveneens een verhandeling van haar hand besproken. In Lissabon gaf zij twee gastlezingen aan het Centro de Estudos Africanos over de-agrarianisatie en de strijd om het bestaan van gezinnen die van de landbouw moeten leven in Malawi. Samen met Deborah Bryceson redigeerde Nina Tellegen een boek over historische, economische, politieke en culturele aspecten van productie, consumptie en verkoop van alcohol.

Een derde themagroep, *Globalization and Sociocultural Transformation in Africa*, onderzoekt de creatieve en vaak conflictueuze reacties van Afrikaanse gemeenschappen – in Afrika zelf en in de diaspora – op de gevolgen van mondialisering in een context van schaarste, onzekerheid en conflict. Het onderzoek is vooral gericht op de sociaal-culturele reacties op het proces van globalisering. De themagroep werkt ook samen met CODESRIA (de Afrikaanse organisatie van sociale wetenschappers) en haar Oost-Afrikaanse partner OSSREA.

De antropoloog Wim van Binsbergen schreef een eerste versie van een omvangrijke studie *Global Bee Flight: Africa, Ancient Egypt, and the Black Athena thesis*. Hij deed dat naast zijn werk als hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, waar hij sinds maart 1998 de leerstoel vanwege de Stichting voor Interculturele Filosofie bekleedt. Daarnaast vertegenwoordigde Van Binsbergen de themagroep op drie continenten tijdens conferenties in Calcutta, Dakar en Chicago. Bijna een jaar deed de antropoloog Rijk van Dijk in Accra en Den Haag onderzoek naar de relatie tussen de Afrikaanse diaspora en de groei van de Pinksterbeweging in Afrika en haar

verspreiding over de wereld. De bedoeling van het door de NWO/WOTRO gefinancierde onderzoek is na te gaan hoe belangrijk de Pinksterbeweging is voor de gemeenschap van Ghanezen in Nederland.

De literatuur-historicus Vernie February richtte naast zijn hoogleraarschap aan de Universiteit van de Westkaap activiteiten voor de organisatie van een in Zuid-Afrika te houden conferentie. Hij werkte verder aan zijn onderzoeksproject, waarin hij de cultuur van veelaligheid in het veranderende Zuid-Afrika bestudeert. De econoom Henk Meilink schreef verder aan zijn proefschrift *Structural Adjustment Programmes and Household Food Security in sub-Saharan Africa: the Case of Kenya*. Om te laten zien wat een toegevoegde waarde is van het werken in themagroepen wordt hier vermeld dat hoofdstukken van deze als proefschrift bedoelde studie op seminars van de themagroep met collega's werden besproken. De antropologe Thera Rasing voltooide een eerste versie van haar boek over initiatieriten voor meisjes in een stedelijke rooms-katholieke gemeenschap in Zambia. In het recente verleden werden dergelijke ritlen door de rooms-katholieke kerk als heidens veroordeeld. Vandaag de dag probeert de kerk deze aloude ritlen in haar religie te integreren door er een schijn van christelijkheid aan te geven. Thera Rasing heeft een intensieve studie gemaakt van een kerkelijke lekengroep in een stedelijke gemeenschap, die een uitgesproken voorbeeld is van het proces van interactie tussen lokale tradities en een wereldwijde religie. De jurist Emile van Rouveroy van Nieuwaal, hoogleraar in Leiden, hield zich ook in 1998 intensief bezig met zijn specialiteit, het traditionele leiderschap in Afrika. Naast zijn colleges in Leiden, gaf hij gastcolleges aan het Internationaal Instituut voor de Sociologie van het Recht in het Spaanse Onati. Hij reisde naar Togo om voorbereidingen te treffen voor een vervolgconferentie over het traditionele leiderschap, waarvan de eerste in 1995 in Ghana werd gehouden. Een bundel over het traditionele Afrikaanse leiderschap in het nieuwe sociaal-politieke landschap geredigeerd door Emile van Rouveroy Van Nieuwaal en Rijk van Dijk kwam in 1999 gereed.

De themagroep *Society and Resources in Africa: Resource Management and Social Security in a Changing Natural Environment* bestudeert de complexe samenhang tussen de sociale en economische crisis in Afrika en het natuurlijk leefmilieu. Droogte en het oprukken van de woestijn, ontbossing en toenemende onvruchtbaarheid van het land, verval van steden en aantasting van de kustgebieden vormen de grootste natuurlijke problemen in Sub-Sahara Afrika. Ondanks het enorme potentieel aan natuurlijke hulpbronnen hebben de aantasting en het verval van de natuurlijke leefomgeving, in combinatie met bevolkingsgroei, economische stagnatie en politieke conflicten, processen in beweging gezet die verder verval en verarming zullen veroorzaken. De onderzoeken richten zich op verbetering van het beheer van hulpbronnen. Daarbij gaat het zowel om natuurlijke (land, water, vee, beplanting) als om menselijke (arbeid, kapitaal, kennis) en sociale (sociale relaties, commerciële netwerken) bronnen.

Binnen deze themagroep zetten de sociaal-geograaf Dick Foeken en de sociaal-psycholoog en sociaal-ecoloog Jan Hoorweg hun werk aan het *Kenya Coast Handbook* voort. Dit project, dat wordt uitgevoerd door auteurs uit verscheidene landen, moet een standaardwerk opleveren over onderzoeksresultaten uit heden en verleden. Veel tijd besteedde Foeken daarnaast aan het schrijven van de definitieve versie van het onderzoeksrapport *Small-scale enterprises in rural Kenya: constraints and perspectives*, een project gefinancierd door het Netherlands-Israel Development Research Programme en uitgevoerd in samenwerking tussen het ASC, het Centre for Development Studies in Israel en Egerton University in Kenia. De activiteiten van Foeken richtten zich verder op de voorbereiding van onderzoek naar stedelijke landbouw waarmee hij zich in de komende jaren samen met de University of Nairobi zal bezighouden. Hoorweg is gasthoogleraar aan de Moi Universiteit van Eldoret, Kenia, en in die functie gestationeerd aan een dependance van de *School of Environmental Studies* in Malindi. Daar is hij coördinator van het *Coast Environment Research Station*. In 1998 voltooide Hoorweg het onderzoeksproject *Market dependence of*

Sociaal-geografe Nina Tellegen tijdens een
groepsdiscussie met bakkers in Salima, Malawi, 1994

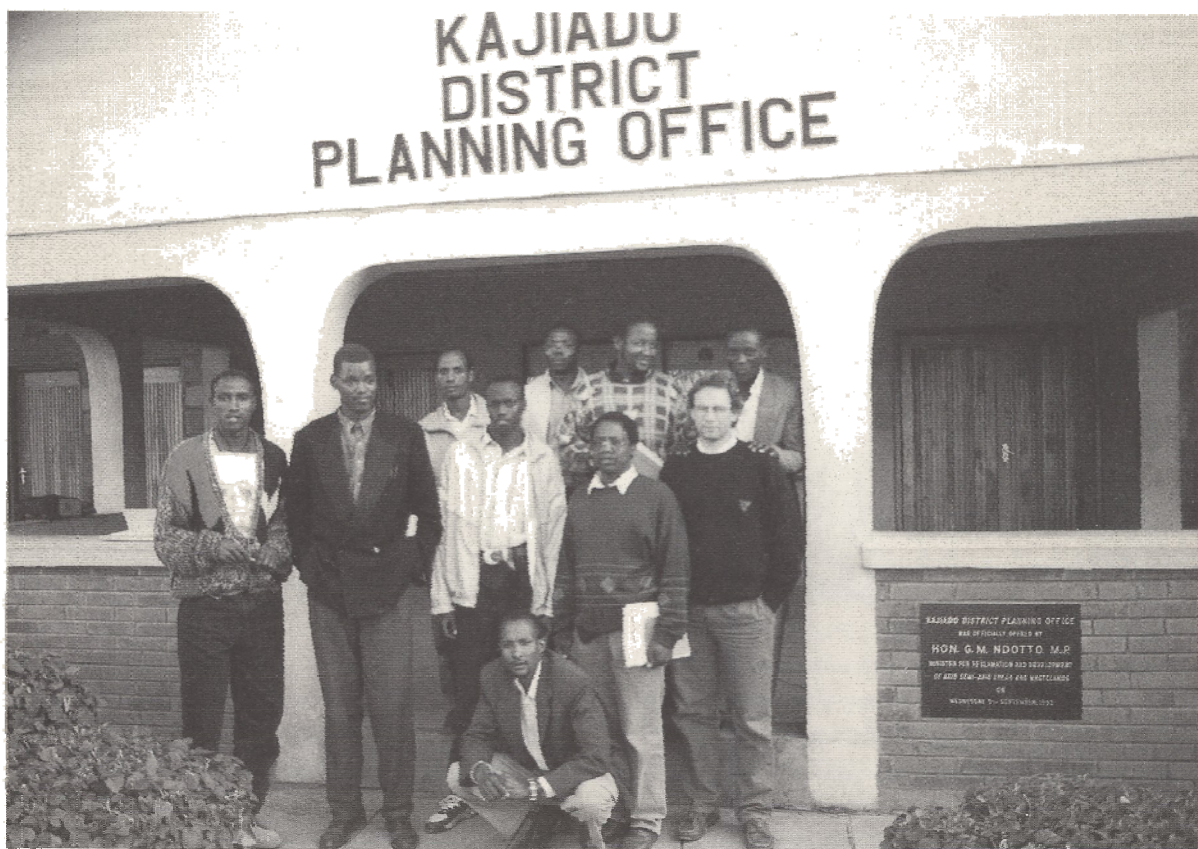

pastoralists in Kenya and Israel, een gezamenlijk onderzoek van het ASC, de Moi Universiteit en de Ben Goerion Universiteit. De voedingskundige Wijnand Klaver werkte aan een serie studies over het proces van de toename van gewicht en lengte bij kinderen. Daarvoor analyseerde hij gegevens die werden verkregen uit een driejarig onderzoek in Noord-Benin, waar in de periode 1989–1992 elke maand opgroeiende kinderen werden gemeten. De sociaal-geograaf Marcel Rutten was begin 1998 coördinator van het door westerse donorlanden opgezette Verkiezings-observatie-centrum in Kenia. Hij beschreef zijn ervaringen in een rapport aan de Nederlandse ambassade in Nairobi. Een door hem gemaakte video werd vertoond tijdens de conferentie over de verkiezingen in Kenia, die eind september 1998 in het ASC werd gehouden. Aan deze conferentie werd deelgenomen door wetenschappers uit Kenia en diverse andere landen, studenten, internationale verkiezingswaarnemers, diplomaten uit Londen, Ottawa, Den Haag en vertegenwoordigers van non-gouvernementele organisaties uit Kenia en Nederland. Bijzondere gast was de voorzitter van de *Kenyan National Convention Executive Council*, prof. Kivutha Kibwana. Ook in dit jaar legde Rutten de laatste hand aan zijn veldonderzoek onder de Maasai herders in Kenia.

De antropologe Mirjam de Bruijn en de bosbouwkundige/antropoloog Han van Dijk bewerkten de resultaten van hun gezamenlijke, in december 1997 afgesloten onderzoeksproject *Travelling cultures* onder de Fulbe in Mali. Dit leidde tot een groot aantal verhandelingen en artikelen, die gepresenteerd werden op internationale en nationale conferenties en seminars. Het paar begon ook aan een nieuw project in het Menaka-district in noord-Mali. Dit project maakt deel uit van het Menaka-programma van de Nederlandse Ontwikkelingsorganisatie SNV. Doel van het programma is de vrede in dit gebied te herstellen en rurale ontwikkelingen te stimuleren. Het tweede gezamenlijke project waaraan zij werken is een onderzoek naar de invloed van klimatologische veranderingen op de *Drylands*. Dit project wordt uitgevoerd in samenwerking tussen het ASC en de universiteiten van Amsterdam, Utrecht en Wageningen. Aan het project wordt ook deelgenomen door de directeur van het ASC, Gerti Hesseling.

Mirjam de Bruijn en Han van Dijk promoveerden in juni 1995 *cum laude* op een gezamenlijk proefschrift over de problematiek van de Sahel en in het bijzonder van de bevolkingsgroep de Fulbe (*Peul* in de Franse, *Fulani* in de Engelse literatuur) in Mali. Hun promotie-onderzoek werd gefinancierd door WOTRO en met hun proefschrift

Arid Ways, insecurity in Fulbe society central Mali trokken ze ook de aandacht van het ASC, waar ze in oktober 1995 ieder een jaarcontract voor een halve baan kregen. In 1996 kregen ze weer een WOTRO-beurs, nu om onderzoek te doen naar de zuidelijke migratie van de Fulbe na de grote droogtes in de jaren zeventig en tachtig. Mirjam en Han noemen dit onderzoek – waaraan ze de titel gaven *A la recherche des Peuls perdus* – 'het leukste, meest uitgebreide en meest uitdagende' dat ze gedaan hebben. "Tijdens ons promotie-onderzoek werden we geconfronteerd met het empirisch feit dat veel families, jonge mannen, maar ook oude mannen, met of zonder vee vertrokken waren na de droogte van de jaren tachtig. Navraag bracht aan het licht dat dit ook het geval was geweest na de droogteperiode in de jaren zeventig. Naar onze schatting is veertig procent van de Fulbe-veehouders uit het Hayre-district in Centraal Mali vertrokken. Dit is overigens niet het enige gebied dat een zo sterke migratie heeft gekend. De hele Sahel wordt gekenmerkt door dit

fenomeen bij (semi-)nomadische en sedentaire bevolkingsgroepen. De geschiedenis van de Fulbe is er een van migratie en mobiliteit. Die laatste term is de beste om aan te duiden wat er gaande is. Mensen migreren niet bewust van A naar B. Mensen zijn mobiel om wat voor reden ook. Soms is er in de geschiedenis sprake van een grote mobiliteit, soms zijn er perioden waarin van mobiliteit geen sprake is. Het mobiel zijn, zo bleek uit ons onderzoek, is deel van de cultuur. Vandaar dat wij de Fulbe een '*travelling culture*' toedichten." Het paar begon in december 1996 zijn zoektocht naar de trekkers. "We gingen een maand naar Mali op verkenning. We ontmoetten veel zwervende Fulbe maar net niet de mensen uit het gebied waarop wij ons onderzoek richtten. Ze waren altijd net weg, zaten ergens anders, waren er nooit geweest of jaren geleden alweer vertrokken. De informatie die wij gekregen hadden van hun achtergebleven familie bleek onvolledig, verouderd of gewoon verzonnen. Voor ons dus alle aanleiding om meer tijd te stoppen in onze zoektocht. Van

juni 1997 tot en met december 1997 reisden we door Mali. In een goede auto met onze twee kinderen. Het werd een interessante exercitie, die overigens meer vragen opriep dan beantwoordde. Het blijkt dat de Fulbe zich graag verplaatsen. Ze zien dat trekken als een oplossing voor problemen en het vermijden van conflicten. Ook armoede is voor velen een reden tot vertrek. Niet met het idee elders een beter leven te vinden, maar uit schaamte om hun armoede. Ze willen hun armoede niet aan anderen laten zien. Vandaar de verhalen over het 's nachts wegsuipen en nooit meer iets laten horen. De *brousse* in Midden- en Zuid-Mali bleek vol te zitten met mobiele Fulbe die veelal leefden van het hoeden van het vee van rijke (katoen)boeren en stedelingen. Trekkende Fulbe die in steden terecht zijn gekomen, leven vaak van veehandel. Voor een deel leven deze Fulbe in de illegaliteit, dat wil zeggen buiten de staat om. Lokale autoriteiten hebben vaak geen weet van hun verblijf. De groep bestaat inmiddels uit rijke en arme mensen. Of het vertrek geleid heeft tot een rijk of een arm leven hangt samen met de factor geluk en met persoonlijke ambities. Erg belangrijk is of ze erin geslaagd zijn een sociaal netwerk te mobiliseren. Duidelijk is dat deze Fulbe om te overleven veel concessies doen, die ze overigens niet als zodanig hoeven te ervaren. Deze concessies uiten zich bijvoorbeeld in veranderingen in het uiterlijk, in gerichtheid op andere mensen waartussen men woont of in een ander taalgebruik."

Mirjam en Han hebben het vaste voornemen hun ervaringen tijdens de zoektocht neer te leggen in een boek. Maar daar is het nog niet van gekomen omdat ze zich inmiddels weer hebben laten opslokken door nieuw onderzoek. Niet tot hun spijt, maar tot hun vreugde. "Want het geeft ons de kans om met enige regelmaat terug te gaan naar Mali en ons huis in Douentza en daar van de inmiddels teruggekeerde Fulbe-trekkers te horen hoe het hen is vergaan en te zien hoe ze nu leven. Ze zijn teruggekomen omdat het elders alsmatig benauwder werd – letterlijk geen ruimte om te leven – en de berichten over regenval in het noorden weer gunstiger waren. Eigenlijk ruilen ze hun armoede elders in voor armoede thuis onder

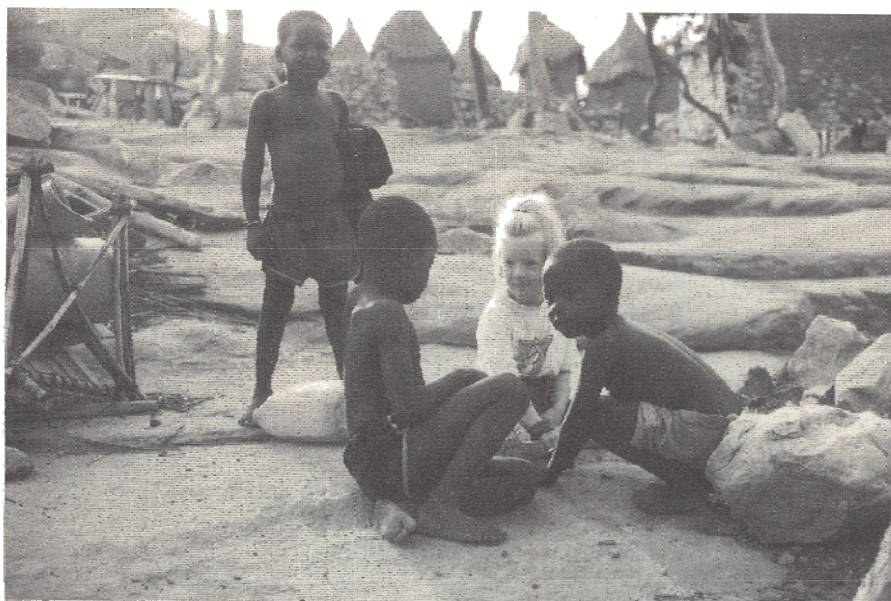
familieleden; de schaamte voorbij. Deze families die terugkeerden, zijn eigenlijk de eersten van de groep waarnaar we oorspronkelijk op zoek waren. In onze trektocht van zeven maanden hebben we heel veel Fulbe ontmoet maar we troffen nooit de familieleden van 'onze mensen' in Midden-Mali. Zij waren verder getrokken, veelal ook naar Burkina Faso. Zo blijft ons onderzoek altijd *'A la recherche des Peuls perdus'*."

Het is een mooie titel voor een boek. Nu het boek nog.

Veldwerk doen als koppel met twee jonge kinderen beleven Mirjam en Han als "een totale ervaring voor onszelf en voor de mensen met wie we dan leven. De confrontatie met je eigen leven is volledig en daaruit kun je heel veel leren. De chaos is af en toe compleet en ook dat is erg leerzaam. De wereld is niet zo geordend als vaak in de boeken is afgeschilderd. Dat besef vormt ook de motivatie voor ons onderzoekswerk. We willen de wereld laten zien zoals ze werkelijk is: de chaos, het onbegrip, het gebrek aan solidariteit, je eigen onwetendheid daarin en het onvermogen om het, ook na jaren ervaring, allemaal volledig te begrijpen. De menselijke samenleving is geen model waarvan we de vakjes alleen maar hoeven in te vullen om de specificiteit van de een en de ander te onderscheiden."

Zowel in dit verhaal als in andere gesprekken viel op hoe intens onderzoekers verwant zijn geraakt met hun studie-onderwerp en meer nog met Afrika. Verbazingwekkend is dat niet. Wie jaren achtereen ter plekke onderzoek doet, werkt en praat met mensen daar en vaak ook het leven met hen deelt, kan niet anders dan betrokken raken bij die mensen en hun problemen. Dan komt het erop aan het juiste evenwicht te vinden tussen wetenschappelijke afstand en engagement. Rob Buijtenhuijs is van dat zoeken naar evenwicht een sprekend voorbeeld. Hij kwam in 1970 bij het ASC via zijn studievriend Klaas de Jonge. Hij was toen al gepromoveerd op een proefschrift over de Mau Mau (*Le mouvement Mau Mau, une révolte paysanne et anti-coloniale en Afrique*). In 1971 ging hij voor vervolgonderzoek naar de geschiedenis van deze beweging voor enige maanden naar Kenia. Dat onderzoek

Annigje, het toen 4-jarige dochtertje van Mirjam de Bruijn en Han van Dijk speelt met Fulbe-kinderen in Mali, 1997

resulteerde in 1973 in de publicatie van het boek *Mau Mau Twenty Years After: the Myth and the Survivors*. In dat jaar begon hij met een nieuw onderzoek naar revolutionaire bewegingen in Afrika. Hij richtte zijn aandacht nu op de Frolinat (*Front de Libération National du Tchad*), de opstandige beweging in Tsjaad. Sinds 1973 heeft Buijtenhuijs zich onafgebroken met opstandige bewegingen in het algemeen en met Tsjaad in het bijzonder beziggehouden. Na zijn studie politieke wetenschappen in Amsterdam ging hij naar Parijs om daar bij George Balandier – 'een topfiguur' – antropologie en sociologie van Afrika te studeren. Die studie bracht hem op het onderwerp opstandige bewegingen, vrij nieuw voor die tijd. "Vlak na de onafhankelijkheid zag je in veel staten regionale afscheidingsbewegingen ontstaan. Er zijn twee uitzonderingen, Zaire (1963, 1964) en Tsjaad (1965, vijf jaar na de onafhankelijkheid), waar de opstandige bewegingen gericht waren op sociale omwenteling. Over Frolinat schreef in die tijd niemand. In Parijs kreeg ik contacten. Onder meer met het zeer linkse steuncomité voor Frolinat. Ik liet weten dat ik een boek over Frolinat wilde schrijven, kreeg een introductiebrief van Frolinat en ben daarmee naar Algiers gegaan waar een propagandakantoorje van het Frolinat gevestigd was. Vanuit dat kantoorje kreeg ik meer contacten. Altijd werd ik voorgesteld als

'die meneer die een boek over Frolinat gaat schrijven'. Het was belangrijk dat ik Nederlander was; als Fransman zou het me nooit gelukt zijn. Tweemaal was ik in Algiers, driemaal voor langere tijd in Tripolis bij Frolinat-balingen. Ik leefde en raakte bevriend met hen. Zo kreeg ik de kans vooraanstaande Frolinat-mensen te interviewen, onder meer dr. Abba Siddick, secretaris-generaal van de beweging, maar ook strijders als Idriss Déby en Hissein Habré, latere presidenten van Tsjaad. Ook kreeg ik inzage in belangrijke documenten, die inzicht gaven in de geschiedenis en de ideologie van de Frolinat."

Op grond van interviews en documenten schreef Rob Buijtenhuijs zijn eerste boek over Frolinat. Het verscheen in 1978 onder de titel *Le Frolinat et les révoltes populaires du Tchad, 1965-1976*. Tsjaad heeft hem ook daarna nooit meer losgelaten. Eind jaren zeventig kwamen Frolinat-strijders aan de macht. Maar het duurde nog tot 1984 voordat Buijtenhuijs voor de eerste maal naar Tsjaad kon gaan. Hij had intussen zijn onderzoek gericht op met name drie vragen: welke factoren hebben geleid tot het vermogen van Frolinat om de macht te grijpen?; wat doet Frolinat met de macht en in welke mate wordt het revolutionaire programma van de beweging omgezet in beleid?; welke zijn de gevolgen van de greep naar de macht voor het eenheidskarakter

van Tsjaad als staat? In Tsjaad kreeg Buijtenhuijs vrij makkelijk toegang tot voor zijn onderzoek zeer bruikbare bronnen. Immers enkele van zijn oude vrienden waren nu minister, Habré president. De vriend uit Nederland werd als familie van Frolinat beschouwd. "Ik had intussen al diverse zeer kritische publicaties gewijd aan de revolutie van Frolinat. Ik heb dat mijn oude vrienden ook gezegd – *Je suis un déçu du Frolinat* – en ook dat ik opnieuw bezig was aan een boek dat een aanklacht zou worden tegen de beweging. Maar ik mag dat doen, zei ik erbij, omdat ik in moeilijke tijden bij jullie was." Het boek, *Le Frolinat et les guerres civiles du Tchad*, rolde in 1987 van de persen.

De mooiste ervaring in zijn betrekkingen met Tsjaad deed Buijtenhuijs in 1993 op. Het was het jaar waarin in een aantal voormalige Franse koloniën nationale conferenties over de politieke en constitutionele toekomst werden georganiseerd. Dat gebeurde ook in Tsjaad, van 15 januari tot 7 april. Een week voor het begin van de conferentie arriveerde Buijtenhuijs in Tsjaad. Hij vroeg en kreeg de status van waarnemer bij de conferentie. Hij was de enige buitenlander met die status en woonde niet alleen alle zittingen van begin tot einde bij maar nam ook actief deel aan de debatten. Toen er tegen het slot van de conferentie commissies gevormd werden, vroeg Buijtenhuijs aan de voorzitter van de conferentie of hij aan het werk van een van de commissies kon deelnemen. Geen probleem, als waarnemer had hij dat recht. Zo werd hij lid van de *Commission de la Transition*, die de nieuwe overgangsconstitutie voor het land opstelde. Buijtenhuijs over deze ervaring in het jaarverslag 1993: "Het was onmiddellijk duidelijk dat de rol van waarnemer geen gemakkelijke zou zijn. Je had dezelfde rechten als de afgevaardigden, met uitzondering van het stemrecht. Voor iemand als ik, met twintig jaar intellectuele en emotionele betrokkenheid bij de politiek van Tsjaad, was het gevolg van die bijzondere status dat er slechts een vage scheidslijn was tussen waarnemer en deelnemer. (...) Dit was een ongebruikelijke vorm van participerend waarnemen. Het moedigde me aan om binnen een jaar een boek te schrijven over de conferentie – maar de ervaring van participatie is zodanig dat het

onmogelijk is neutraal te blijven in het politieke debat in Tsjaad." Zes jaar later zegt Rob Buijtenhuijs: "Dat boekwerkje had ik aan de mensen in Tsjaad beloofd. Het heeft geen pretentie. Het is eerder een journalistiek verslag dan een wetenschappelijk werk. Ik heb over mijn deelname aan de conferentie geen moment getwijfeld. Participerend onderzoek is zo leuk. Je kunt zoveel meer waarnemen dan in gewone omstandigheden."

Zijn langdurige, kritische en tegelijk betrokken fascinatie met Tsjaad was in 1996 aanleiding voor de regering Buijtenhuijs te benoemen tot Officier in de Orde van Verdienste van Tsjaad.

Samen op zoek naar Afrika

Samenwerking met Afrika is altijd een drijfveer voor het ASC geweest. De beperkte middelen van het ASC zelf maar vooral van mogelijke partners in Afrika en ook de politieke situatie in een aantal Afrikaanse staten waren er lang de oorzaak van dat die samenwerking niet volop tot bloei kon komen. In het midden van de jaren zeventig werd het min of meer regel dat Afrikaanse wetenschappers als gastmedewerkers naar het ASC kwamen. Om hun verblijf te kunnen betalen moesten de met moeite opgebouwde reserves worden aangesproken. Vanaf 1989 is het staand beleid dat elk jaar een tiental Afrikaanse wetenschappers voor drie tot zes maanden als gastmedewerkers in het ASC worden opgenomen. Zij maken nu deel uit van de themagroepen en er is voor deze vorm van samenwerking structureel geld beschikbaar.

Toen er in 1971 kans was om het aantal formatieplaatsen voor onderzoek met twee uit te breiden, besloot het bestuur dat één daarvan in principe voor een Afrikaanse medewerker bestemd moest worden. Dat besluit werd als volgt toegelicht: "De samenwerking met Afrikanen en Afrikaanse instellingen op het gebied van publicaties en het opnemen van Afrikaanse medewerkers in de onderzoeksstaf zijn de belangrijkste elementen in het algemeen beleid, die in de komende jaren in het centrum van de aandacht zullen moeten staan."

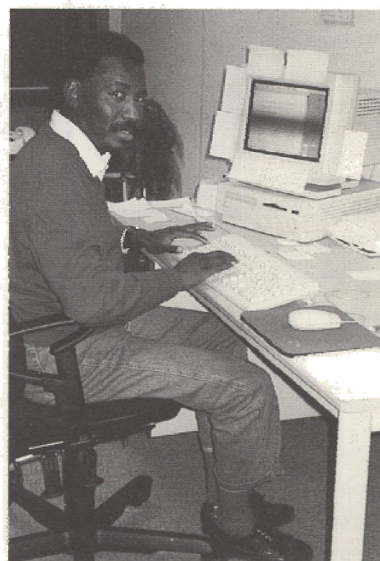

Aan de lunch bij "de dorpspomp", de kantine van het ASC, v.l.n.r.: Jan Abbink, Laurens v.d. Laan, Abera Jembere en Ineke van Kessel

In de volgende jaren wordt echter over dat onderdeel van het beleid in de jaarverslagen niets meer vermeld en zijn er ook overigens geen inhoudelijke passages te vinden over samenwerking met Afrikaanse instellingen. Dit ondanks het feit dat bestuursleden en algemeen secretaris een enkele keer rondreizen in Afrika maakten om mogelijkheden van samenwerking te onderzoeken. Begin jaren tachtig werd besloten langdurige vormen van samenwerking vooralsnog te beperken tot Kenia en Kameroen, landen waar twee belangrijke ASC-onderzoeken in gang waren gezet.

In elk jaarverslag werd wel een lijstje opgenomen van gastmedewerkers uit Afrikaanse landen maar er werd niet bij vermeld met welk doel zij bij het ASC hospiteerden. Meestal bleven zij maar heel kort. Pas in 1974 verbleven twee onderzoekers, uit Sierra Leone en uit Tanzania, een jaar bij het ASC. Sinds enkele jaren wordt in het jaarverslag inhoudelijk verslag gedaan van de bezoeken in het kader van het *Visiting Fellowship Programme*. Niet alleen in aantal en duur zijn deze bezoeken toegenomen, ook het wederzijds belang is duidelijk gegroeid.

Zo blijkt uit het jaarverslag over 1998 dat in dat jaar één Chinese en elf Afrikaanse wetenschappers bij het ASC hospiteerden. Van de Afrikaanse gastmedewerkers waren er zeven betrokken bij het DARE-project. In het kader van dat project wordt vergelijkend onderzoek gedaan naar uiteenlopende aspecten van de-agrarianisatie en rurale ontwikkeling in verschillende Afrikaanse landen. Hun verblijf duurde een maand tot anderhalve maand.

Gastmedewerker Y. Mahamat Saleh uit Tsjad in 1998 achter zijn computer

Uit Tanzania kwamen drie docenten van de Universiteit van Dar es Salaam. George Jambiya legde de laatste hand aan zijn onderzoeksrapport naar de omschakeling van een overwegend agrarische samenleving naar een niet-agrarisch levenspatroon in het Lushoto-district in Tanzania. Het gaat er bij deze studie vooral om te onderzoeken hoe individuen omgaan met deze omschakeling, hoe ze hun leven erop inrichten, wat hun verwachtingspatroon en hun houding tegenover werk is en dat laatste vooral bij kinderen. Davis Mwamfupe schreef aan zijn rapport over gelijksoortige ontwikkelingen in het Rungwe- en het Kyela-district, waar hij geruime tijd veldwerkonderzoek heeft gedaan. Deze districten vertegenwoordigden lange tijd een groot agrarisch potentieel. Het landbouw-areaal bereikt echter zijn kritische grenzen. Dat is de reden dat de bewoners experimenteren met andere

Op het pontje over het IJ, v.l.n.r. Mariëke van Winden, S. Randrianja (Madagascar), Nina Tellegen, C.I. Obi (Nigeria), Leslie Bank (Zuid-Afrika) en F.B. Nyamnjoh (Kameroen), 1998

activiteiten naast hun werk in de landbouw. Naast een gedocumenteerd overzicht van de ontwikkeling van deze activiteiten onderzoekt Mwamfupe de veranderende kenmerken van familiebeheer van bestaansbronnen als land, werk en kapitaal. Claude Mung'ong'o tenslotte voltooide in hetzelfde DARE-kader zijn vergelijkende studie van twee dorpen in het Iringa-district. De studie behelst resultaten van onderzoek naar de lokale economie, landbouw- en niet-agrarische productie, migratiepatronen, sociale verhoudingen tussen generaties en vooruitzichten voor agrarische ontwikkeling.

Uit Nigeria kwamen van eind maart tot begin mei eveneens drie wetenschappers naar Leiden. Mohamed Iliya, verbonden aan de geografische faculteit van de Usmanu Dan Fodiyo Universiteit in Sokoto, besteedde zijn tijd in Leiden aan het analyseren en beschrijven van resultaten van zijn onderzoek in Hausaland. De sterke teruggang van de landbouw en de opkomst van olieproductie is van enorme invloed op het sociaal-maatschappelijk en economische leven in Nigeria. De studie van Iliya concentreert zich op de sterke toename van niet-agrarische activiteiten in één dorp in Hausaland. Barth Chukwuezi van de sociologische faculteit van de Universiteit van Nigeria in Nsukka schreef aan zijn studie

over de agrarianisatie in Zuidoost-Nigeria. De studie gaat over de toonaangevende rol van het boerenbedrijf, migratiepatronen, de rol van sociale netwerken, infrastructuur en ontwikkelingen van de samenleving en de relatie tussen agrarische en niet-agrarische activiteiten. Mohamed-Bello Yunusa van de faculteit van stedelijke en regionale planning van de Ahmadu Bello Universiteit in Samaru, hield zich in zijn Leidse weken bezig met nadere analyse van resultaten van een onderzoek in Midden-Nigeria naar andere middelen van bestaan dan de traditionele landbouw. Voor velen in rurale gebieden is het beproeven van die andere middelen een noodzaak geworden als gevolg van het heersende economische klimaat in Nigeria. Het onderzoek richt zich op de samenstelling van inkomens, de betekenis van sociale netwerken voor economische activiteiten en de gevolgen van het overstappen op niet-agrarische activiteiten op welvaart en welzijn.

Van Rhodes University in Zuid-Afrika kwam ook de antropoloog Leslie Bank naar het ASC in het kader van het DARE-project. Hij werkte aan een onderzoeksrapport over de veranderingen in rurale middelen van bestaan in het dorp Ngxingxolo in de Oostkaap. Van de gelegenheid maakte Bank gebruik om de banden tussen het

Institute of Social and Economic Research (ISER) en ASC aan te halen met het oog op een geplande gezamenlijke conferentie in Zuid-Afrika.

Ook uit Nigeria kwam later in het jaar voor bijna drie maanden Cyril Obi van het Nigeriaanse Instituut voor Internationale Zaken uit Lagos. Deze politicoloog werd bij zijn bezoek intensief begeleid door de econoom Henk Meilink, lid van de wetenschappelijke staf van het ASC. Obi houdt zich vooral bezig met het onderling verband tussen structurele aanpassingsprogramma's in Nigeria en de betekenis daarvan voor het regeringsbeleid op het terrein van milieubeheer. Obi maakte onder meer studie van het conflict tussen de Ogoni's en de multinationale (olie)-belangen in hun regio. In Leiden voltooide hij een onderzoeksrapport over *Structural Adjustment and the Crisis of Environmental Governance in Nigeria 1985-1996*. Zijn rapport werd in een themagroepbijeenkomst besproken.

Francis Nyamnjoh, specialist in massacomunicatie, verliet een half jaar de universiteit van Buea, Kameroen, om samen met Piet Konings van het ASC te werken aan het project *Political Change and Regionalism in Cameroon*. Daarnaast werkte hij verder aan zijn onderzoek naar *Press Cartoons and Politics in Cameroon*, een onderwerp waarover hij zowel aan het ASC als aan het St. Anthony's College in Oxford werkcolleges gaf. Toen hij in februari 1999 naar Kameroen terugkeerde had hij de laatste hand gelegd aan een manuscript over Media en Democratisering in Afrika. Tijdens zijn verblijf nam hij deel aan de elfde tweejaarlijkse conferentie van de *African Council for Communication Education (ACCE)* in Nairobi. Daar werd hij herkozen tot vice-president van die organisatie.

Solofo Randrianja, historicus verbonden aan de Universiteit van Tamatave in Madagascar, kwam op uitnodiging van het ASC naar Leiden om daar met stafmedewerker Stephen Ellis te werken aan een, later als boek te verschijnen, studie over de geschiedenis van Madagascar. Daarnaast werkte hij aan een boek over het politieke leven in Madagascar in het interbellum. Randrianja ontwikkelde gedurende zijn verblijf van drie maanden nog andere activiteiten.

V.l.n.r. George Jambiya uit Tanzania, Davis Nwamfube uit Tanzania, Deborah Bryceson (ASC), Barth Chukwuezi uit Nigeria, Mohammed Iliya uit Nigeria en Henk Meilink (ASC) bij "de dorpspomp" (ASC) in 1998

Hij schreef een studie van zeventig pagina's over *Ethnonationalisme et représentations de l'histoire à travers Feon'ny merina et Masova 1992-1997* en nog eens een essay van 26 pagina's over *Le Versant malgache de la Ligue des Droits de l'Homme (1903-1929)*, dat hij presenteerde bij het eeuwfeest van de Liga ter Verdediging van de Rechten van de Mens in Parijs. Ook uit Afrika tenslotte kwam Mahamat Saleh Yacoub, historicus. Hij doceerde lange tijd aan de universiteit van Tsjaad, maar is nu lid van de Hoge Raad voor Communicatie in Tsjaad. Hij was uitgenodigd om drie maanden naar Leiden te komen om samen met Tsjaad-kenner Rob Buijtenhuijs een studie naar de rol van de militairen in de politiek van Tsjaad te voltooien. Bij zijn vertrek bleek dat hij nog enkele maanden nodig zou hebben om in Tsjaad enkele relevante informanten te interviewen.

Uit China kwam Rixia Pan voor een half jaar naar Leiden. Zij is stafmedewerkster van het Institute of West Asian and African Studies in Beijing, een van de dertig instituten die werken onder de paraplu van de *Chinese Academy of Social Sciences (CASS)*. Het verblijf van Rixia Pan had plaats in het kader van een overeenkomst tussen CASS en de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Het belangrijkste doel van mrs. Pans verblijf was het verzamelen en lezen van geschriften over landbouw in Afrika. Daarnaast volgde zij enkele cursussen Engels. Bijkomend maar niet onbelangrijk uitvloeisel van het verblijf van mevr. Pan was de deelname van de directeur en een stafmedewerker van het ASC aan het internationaal symposium in Beijing over de vooruitzichten voor Afrika op de drempel

van de 21ste eeuw en het bezoek van de directeur van het Beijing-instituut aan het ASC.

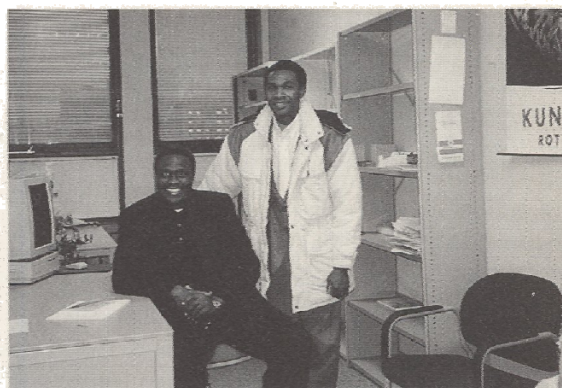
Het *Visiting Fellows Programme* strekt niet alleen de gasten van het ASC ten voordeel, het is ook van toenemend belang voor de onderzoeksstaf van het ASC zelf. Het draagt immers op een ongedwongen manier bij aan de uitwisseling van kennis en ideeën en vergroot of versterkt netwerken.

Een van de eerste Afrikanen die naar het ASC kwamen was Vernie February. Als enige is hij er ook altijd gebleven. In 1963 kon hij dankzij een studiebeurs van het Universitair Asielfonds naar Nederland komen. "Ik heb altijd tegen de apartheid gevochten. Was ik gebleven dan zou ik, zoals veel van mijn vrienden, in de gevangenis terecht zijn gekomen. Waarom naar Nederland? Ik ben Afrikaanssprekend. Nederland was geen tabula rasa voor mij. Op school lazen we Nederlandse boeken. De Kleine Johannes." In Leiden studeerde February, die in Zuid-Afrika een *bachelor of arts in taalkunde* had behaald, af in Engels en Nederlands.

"In 1969 kon ik bij het ASC komen. Als vertaler. Goddank niet als antropoloog, daar zit het hier al vol van. Daar ontmoette ik iemand, die heel veel invloed op mijn leven heeft gehad. Jan Voorhoeve. Hij was toen voorzitter van het ASC, maar later ook mijn promotor. Hij wist enorm veel over Suri-naamse talen en cultuur en vroeg mij mee te werken aan een Engelse bewerking van al dat materiaal. Daaruit is het boek *Creole Dream* ontstaan, dat vandaag de dag nog steeds mag worden beschouwd als een van de meest volledige teksten over de Creoolse taal. Voorhoeve zorgde er ook voor dat ik in 1975, net voor de onafhankelijkheid, naar Suriname kon gaan om daar colleges te geven over talen en literatuur van Afrika. Voor Suriname, de meest multiculturele samenleving die je maar kunt bedenken, heb ik nog altijd een zeer speciale plaats in mijn hart. Jammer dat het daar zo gelopen is."

In 1981 promoveerde February op het proefschrift *'Mind your Colour'*. "Dat gaat over stereotypen van mensen van gemengde afkomst in Zuid-Afrika. Mensen zoals ikzelf. Het boek was in die jaren ook voor het ASC interessant, want men had hier toen nog niet veel aan Zuid-Afrika gedaan."

Gastmedewerker Mansoor Aw (links) in 1997 op zijn kamer op het ASC

Tien jaar later publiceerde February zijn tweede boek over Zuid-Afrika. *The Afrikaners of South Africa*. Dat was ook het jaar waarin hij zijn geluk niet op kon omdat hij kon terugkeren naar zijn moederland. "Het was in september, het begin van de lente. Daar kwam je dan uit het platte Nederland. Eindelijk weer bergen. Ik was benoemd tot hoogleraar aan de Universiteit van West-Kaapland. Als balling was ik bekend geraakt daar. Alles sijpelt door. Men kende mij als een van die Zuid-Afrikanen die vanaf het begin heel duidelijk hebben laten blijken dat ze met het ANC samenwerkten. Dus volgden ze ons heel getrouw, wisten ze precies wat je deed. Ja, we waren aan beide kanten heel bekend. In september hield ik mijn intrede onder de titel 'Laat het ons ernst wezen' over de verhouding tussen het Afrikaans en het Nederlands in democratisch Zuid-Afrika. Driehonderd mensen waren komen opdagen, wat uitzonderlijk is voor een oratie. Van zo'n thuiskomst kun je alleen maar dromen. Mooier kan het niet. Een sprookje."

Over het ASC en de veranderingen die hij maakte is Vernie February positief. "Er is veel veranderd. In het begin was het een eenzame vraagbaak voor een paar in Afrika geïnteresseerden. Nu is het een instituut waar je niet omheen kunt als je iets van Afrika wil weten. Nog afgezien van de bibliotheek, die tot de beste op dit terrein behoort. Er is geweldig veel expertise hier, van antropologie tot taalkunde, recht en cultuur. De laatste jaren zijn we als instituut veel professioneler geworden, meer geïntegreerd. Vroeger ging iedereen op z'n eigen kamertje z'n gang. Nu is er meer samenwerking tussen de verschillende disciplines. De grenzen zijn weg, de schotjes bestaan niet meer."

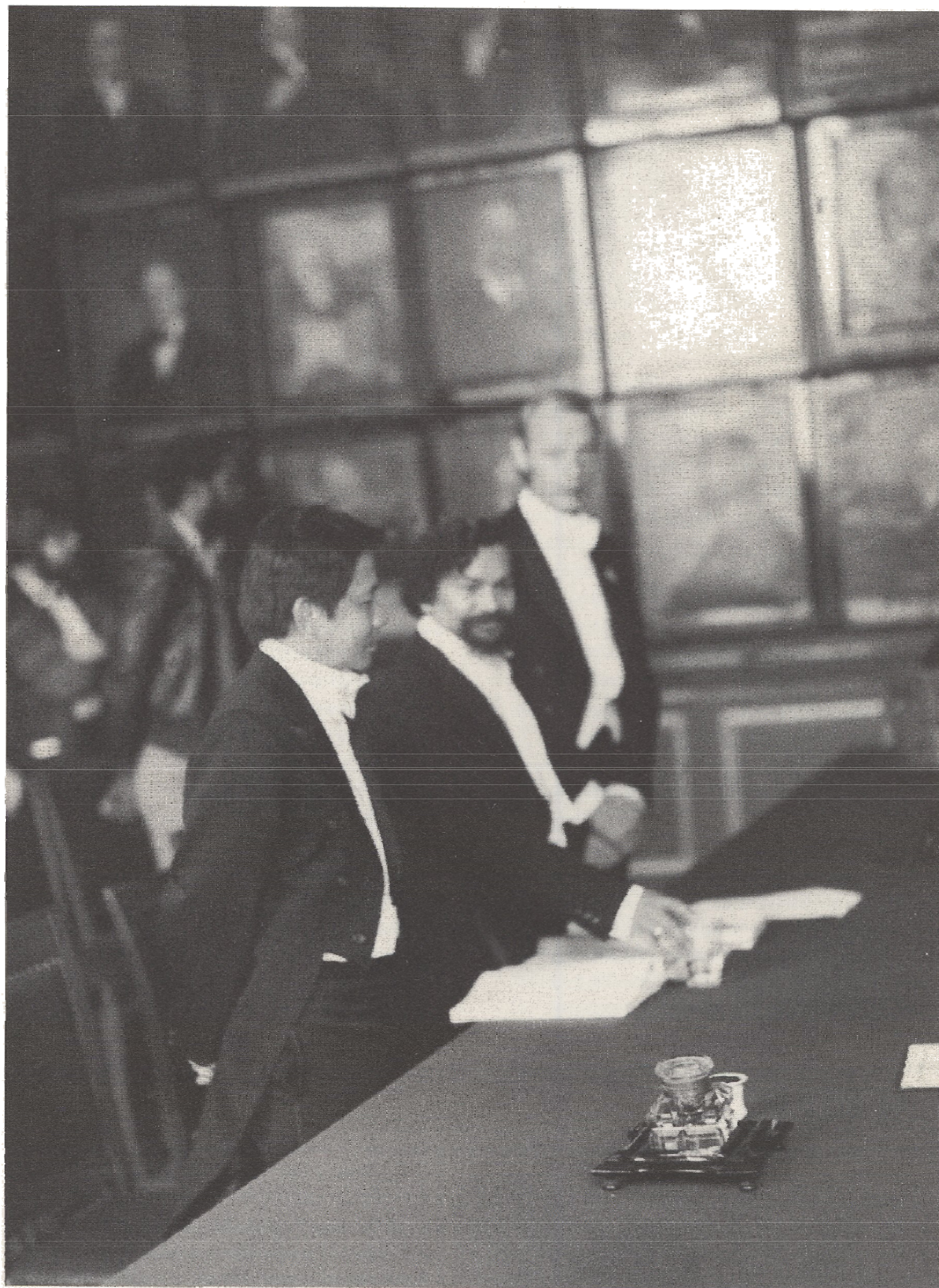
Samenwerking met Afrikaanse wetenschappers en instituten kwam in de eerste jaren het best van de grond door de organisatie van studiedagen, conferenties en seminars. De traditie die het ASC op dat punt heeft opgebouwd dateert van lang geleden. Omdat archiefmateriaal verloren is gegaan, is niet meer te achterhalen of er vóór 1969 ook een jaarlijks programma van seminars en conferenties bestond. In dat jaar werd er een seminar gehouden over *Network approaches*. Onderwerpen in volgende jaren waren onder meer *Problems of land tenure in Africa development*, *Population growth and economic growth in Africa*, *Asian Trading Minorities in Africa*, *Migration and Rural Development*. Aan dergelijke conferenties namen ook steeds Afrikaanse wetenschappers deel. Tot 1978 werden alle bijeenkomsten in Leiden gehouden. In dat jaar werd voor het eerst een internationale conferentie in Afrika georganiseerd met als onderwerp Grondenrechtshervorming in West-Afrika. In de jaren tachtig vonden er onder auspiciën van het ASC en de werkgemeenschap Afrika maandelijks lezingen plaats onder de noemers *Afrika Colloquium* en *Africa Brown Bag Seminar*. Pas in 1988 werden er weer twee internationale conferenties georganiseerd in het kader van de overeenkomst met Kameroen. Met de komst van Stephen Ellis als directeur (in 1991) werd deze activiteit geïntensiveerd: naast internationale conferenties werden twee vormen van seminars geïntroduceerd. Het ASC-seminar richtte zich op een academisch publiek terwijl het Afrika Forum ook bedoeld was voor niet-gespecialiseerde deelnemers om de Afrikaanse werkelijkheid uit te dragen naar een breder publiek. In 1997 werd dat beleid voortgezet en werd een speciale interne werkgroep ingesteld om een doorlopend programma van conferenties en seminars op te zetten en zorg te dragen voor de organisatie. Er worden nu jaarlijks circa twintig wetenschappelijke bijeenkomsten georganiseerd. Sinds enkele jaren wordt er in samenwerking met het ministerie van Buitenlandse Zaken één keer per jaar een studiedag georganiseerd om kennis uit te wisselen en zo de dialoog tussen onderzoekers en beleidsmakers te bevorderen. In dat kader opende de minister voor Ontwikkelings-

samenwerking, Jan Pronk, in 1997 een seminar over de rol van verkiezingen en verkiezingswaarneming in Afrika. Aan de bijeenkomst namen ambtenaren van het ministerie, onderzoekers en Nederlandse waarnemers bij verkiezingen deel. Die studiedag resulteerde in 1999 in een boek "Election Observation and Democratization in Africa" onder redactie van Jan Abbink en Gerti Hesseling.

Doel van het conferentie- en seminarprogramma van het ASC is drieledig: het creëren van academische fora teneinde de integratie van het ASC in de Nederlandse, Europese, intercontinentale en vooral Afrikaanse onderzoekspraktijk te vergroten; het leveren van actuele informatie over Afrika; en de studie van Afrika aan een breder publiek en in samenwerking met nationale en internationale universiteiten en onderzoeksscholen informatie bieden aan studenten afrikanistiek door het organiseren van studiegerichte seminars en zomercolleges. In 1998 organiseerde het ASC maar liefst 25 bijeenkomsten met inleiders en deelnemers uit verscheidene Afrikaanse landen en uit eigen en academische kringen in Nederland over uiteenlopende onderwerpen als economie en samenleving in Tanzania, gebrekkige media-aandacht voor de Sahel, democratisering in Kenia, gebruik van geweld in Afrika, Afrikanen in Engeland, de rol van de media in Afrika, de Waarheid- en Verzoeningscommissie in Zuid-Afrika en – uiteraard niet te vergeten – de jubileumdag, geheel gewijd aan de Afrikaanse gemeenschappen in Nederland.

Verankering van het ASC in de internationale en Europese wereld van het wetenschappelijk onderzoek is vooral sinds de jaren tachtig het streven geweest. Dat was het ASC, als waarschijnlijk het oudste op onderzoek van Afrika gerichte studiecentrum in de wereld, ook wel aan zijn stand verplicht. In 1983 werd de Werkgemeenschap Afrika betrokken bij de eerste Europese initiatieven ter bevordering van Afrika-studies. Vertegenwoordigers van de WGA namen deel aan een rondetafelconferentie in Brussel. Deze kreeg in maart 1983 een vervolg in Parijs, waar de constituerende vergadering werd gehouden van de *Conseil des Etudes africaines* en

Vernie February promoveert in 1981 in Leiden op het proefschrift "Mind your Colour". Met aan zijn zijde in de rol van paranimfen: apotheker Willem Tan (links) en dichter Simon Vinkenoog (rechts)

Europe. In 1991 werd mede op initiatief van het ASC in Bordeaux de *African-European Group on Interdisciplinary Studies (AEGIS)* opgericht door de directeurs van de Afrika Studiecetra in Londen, Bordeaux, Bayreuth, Barcelona en Leiden. Dit netwerk van centra van Afrikastudies in landen van de Europese Unie fungeert als een forum voor ontmoeting, uitwisseling van medewerkers en informatie. AEGIS faciliteert de aanstelling van gastmedewerkers en post-doctoraal studenten uit Afrika bij de aangesloten centra en organiseert voor studenten uit Europa en Afrika Europese conferenties en een serie zomercolleges over afrikanistiek. Sinds de oprichting zijn tot AEGIS toegetreden de centra in Brussel, Kopenhagen, Lissabon, Napels en Uppsala en als corresponderende leden de centra in St. Petersburg en in Basel. AEGIS is inmiddels een officiële stichting met als vestigingsplaats Leiden.

Met verstand en inlevingsvermogen

Twaalf jaar nadat, in reactie op het rapport Uhlenbeck, het ASC-bestuur had gevraagd om een externe evaluatie, kwam het er dan eindelijk van. In april 1998 bracht een in overleg tussen de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen en het ASC samengestelde evaluatiecommissie een tweedaags bezoek aan het ASC. De commissie stond onder leiding van prof. W.F. Heinemeijer, emeritus hoogleraar in de sociale geografie aan de Universiteit van Amsterdam. Leden waren de historicus prof. Zana A. Etambala van de Universiteit van Leuven, John H. McIlwaine, senior lector aan de School voor bibliotheek-, archief- en informatiestudies van het University College in Londen, en Christine Obbo, onafhankelijk consultant op het gebied van onderzoek van Afrika, geassocieerd met de School voor niet-westerse en Afrikaanse studies van de Universiteit van Londen.

Aan de externe evaluatie was een zelfevaluatie voorafgegaan. Een moeilijkheid was dat de evaluatie conform de regels betrekking had op

Op het Repenburg 8 was het ASC tot oktober 1986 gehuisvest

de periode 1992–1996. Dat waren nu precies de jaren waarin het ASC aanzienlijke problemen doormaakte. Zou de evaluatie tot die periode beperkt zijn gebleven dan zou het evaluatierapport bij verschijning al achterhaald zijn geweest omdat geen aandacht zou zijn geschonken aan de nieuwe wegen die het ASC daarna en juist als uitvloeisel van die problemen was ingeslagen. De externe evaluatiecommissie wist die moeilijkheid slechts gedeeltelijk te omzeilen. Ze keek in haar rapport, daarbij geholpen door de zelfevaluatie, wel over de periode 1992–1996 heen. Het nieuw uitgezette beleid is echter nog in ontwikkeling. Naar de opvattingen van directie, Curatorium en Wetenschappelijke Raad van Advies is er zeker een periode van vijf jaar nodig om dat beleid tot volle wasdom te laten komen en op zijn merites te kunnen beoordelen. Kritische kanttekeningen van de evaluatiecommissie bij dat nieuwe beleid lijken daardoor enigszins onvoldragen en prematuur. In een reactie schreef het Curatorium dan ook dat in het evaluatierapport "onvoldoende tot uitdrukking

komt dat het ASC zich nog in een 'trial and error'-fase bevindt, hetgeen noopt tot een voortdurende toetsing van de werkelijkheid aan de gestelde doeleinden en niet zozeer van een herbezinning op de gestelde doeleinden als zodanig."

De evaluatiecommissie maakte van de omvang van het ASC een belangrijk punt. Het ASC is met (omgerekend in fulltimefuncties) twintig wetenschappelijke onderzoekers een relatief klein instituut. De commissie vond mede daarom dat het aantal themagroepen (vier, met een vijfde gepland voor 1999) te groot is. Drie themagroepen zou volgens de commissie beter zijn.

Op het Stationsplein 10, zesde, zevende en achtste verdieping was het ASC van oktober 1966 tot juli 1989 gehuisvest

"Het is noodzakelijk voor de samenhang van het onderzoeksprogramma de beschikbare onderzoekscapaciteit zo te organiseren dat maximale synergie wordt bereikt: individuele onderzoekers moeten in een positie zijn waarin zij maximaal voordeel kunnen halen uit de onderzoeksresultaten van hun collega-onderzoekers. Uitbreiding van het aantal themagroepen versnipperd de capaciteit van onderzoek te veel. Dit zal de kwaliteit van het onderzoek negatief beïnvloeden."

Wanneer werd dit geluid eerder gehoord?

Secties, afdelingen, themagroepen; versnippering, ieder z'n eigen gang, samenwerking, synergie – de geschiedenis van het ASC is ervan doortrokken. In het commentaar van de Wetenschappelijke Raad van Advies wordt daarop ook gewezen: "...duiken weer de dilemma's op die het ASC door zijn hele geschiedenis geplaagd hebben, zonder dat de commissie in haar aanbevelingen tot duidelijke keuzes komt." Ook de Raad vindt dat er, mede gezien de beschikbare menskracht en middelen, binnen de brede doelstellingen van het ASC keuzes gemaakt en prioriteiten gesteld moeten worden. De Raad en het Curatorium zien daarbij een aantal dilemma's, dat in de toekomst zal moeten worden opgelost 'al zal duidelijk zijn dat voor al deze dilemma's geen radicale keuzes gemaakt kunnen worden. Wel is het dringend gewenst voor elk dilemma zo duidelijk mogelijk een gewenste balans aan

Op de Wasseenaarsweg 52, begins grond en eerste verdieping is het ASC van 1989 tot heden gehuisvest

te geven die als uitgangspunt kan dienen voor het toekomstig beleid (en waar dit beleid ook aan afgemeten kan worden)."

De dilemma's klinken deels vertrouwd in de oren. Allereerst de verhouding tussen zuiver wetenschappelijk en beleidsgericht onderzoek, een probleem dat in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek en niet alleen bij het ASC van alle tijden lijkt te zijn. Voormalig bestuursvoorzitter Peter Geschiere: "Al in de jaren zeventig gold

in het ASC het tweesporenbeleid. Beide typen onderzoek moeten tot hun recht komen in onderlinge wisselwerking. Beleidsgericht onderzoek dient ook tot internationale wetenschappelijke publicaties te leiden, zij het via de omweg van beleidsgerichte rapporten; zuiver wetenschappelijk onderzoek moet bij voorkeur uiteindelijk ook relevant zijn voor beleid. Consultancies zijn vooral dan wenselijk wanneer ze aansluiten op het wetenschappelijk project van de betreffende stafleden."

Een tweede dilemma zit opgesloten in de vraag of het ASC zich ook in de toekomst moet richten op de gehele Sub-Sahara of zich moet concentreren op enkele landen, zoals dat bijvoorbeeld in het begin van de jaren tachtig het geval was, toen het onderzoek zich vooral op Kenia en Kameroen richtte. Een afgeleide is de vraag of, wanneer gekozen wordt voor concentratiegebieden, ook de bibliotheek- en documentatieafdeling zich in die concentratie zou moeten voegen. Een bezwaar van te strikte concentratie zou kunnen zijn dat 'brandhaarden', actuele ontwikkelingen buiten de aandacht van het ASC zouden komen te vallen. Zou in het verleden gekozen zijn voor

afrika - studiecentrum
leyden - the netherlands

asc

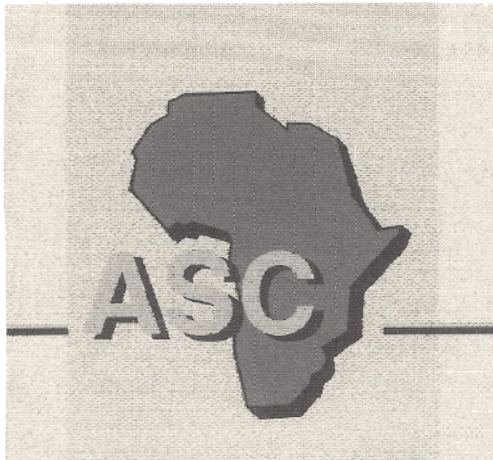
African Studies Centre

een strak volgehouden concentratiebeleid dan zou de wetenschap verstoken zijn gebleven van door het ASC geïnitieerde en uitgevoerde doorlopende studies en bijbehorende publicaties van naam en faam over ingrijpende ontwikkelingen in landen als Tsjaad en Zuid-Afrika, om maar twee voorbeelden te noemen. De afdeling bibliotheek en documentatie zou veel aan waarde hebben ingeboet voor de beoefening van de afrikanistiek en verspreiding van kennis van Afrika als zij zich had moeten voegen in een dergelijk concentratiebeleid.

Een derde dilemma is gekoppeld aan de afweging die gemaakt moet worden op het terrein van informatieverschaffing door het ASC. Wordt de rijke bron van kennis en informatie, die het ASC in zijn ontwikkeling onmiskenbaar is geworden, vooral benut voor wetenschappelijke doeleinden (studie, onderzoek) en is het informatiebeleid dus daarop gericht? Of wordt ook in ander opzicht serieus werk gemaakt van wat in de doelstellingen van het ASC staat omschreven als 'het bevorderen van de kennis van Afrikaanse samenlevingen en culturen'? Het *mission statement* van de afdeling Bibliotheek en Documentatie geeft aan dat dit dilemma al enige tijd onderkend wordt. Want de afdeling wil op langere termijn het eerste aanspreekpunt in Nederland zijn voor alle (populair-)wetenschappelijke vragen met betrekking tot Afrika. En dat niet alleen voor wetenschappers en studenten, maar ook voor een breder publiek waaronder vertegenwoordigers van de media. Het dilemma is niet alleen onderkend, het wordt de laatste jaren ook met kracht aangepakt. Directeur Gerti Hesseling: "Een nieuwe aanpak is makkelijk

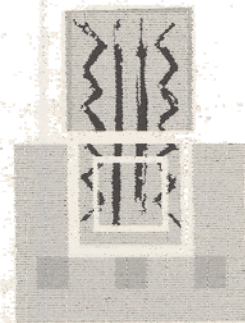
opgeschreven dan in praktijk gebracht. In tegenstelling tot het verleden, zeker het grijze verleden, willen we een open instituut zijn. We zitten midden in een cultuuromslag naar een centrum dat zich van zijn maatschappelijke functie bewust is. Dat vraagt van ons allemaal een verandering van mentaliteit. Sinds enige tijd kijken we bewust hoe informatie kan worden overgedragen zonder het wetenschappelijk karakter van het centrum te kort te doen. Daarbij mogen we het evenwicht tussen informatie voor wetenschappelijke doeleinden en min of meer gepopulariseerde informatie niet uit het oog verliezen. We moeten met verstand en inlevingsvermogen over problemen in Afrika leren schrijven. Ik ben ervan overtuigd dat de grote kracht van het ASC bij het schrijven over Afrika voor een breder publiek kan zijn dat wij erin kunnen slagen de harde, nieuwswaardige feiten over actuele ontwikkelingen in Afrika in verband te brengen met de 'zachte' sector van emoties, beleving en overlevingsstrategieën van mensen in Afrika. Wij zijn daartoe uitgerust." "Het ASC is te lang een te besloten, in zichzelf gekeerd instituut geweest. Maar dat is aan het veranderen. Men weet ons al beter te vinden dan een tijd geleden. Dagelijks wordt vooral ons secretariaat vele malen benaderd met vragen om informatie. Journalisten kennen het ASC al beter en vragen steeds vaker gedetailleerde informatie over met name de politieke actualiteit in Afrikaanse landen. We hebben een van onze wetenschappers deels vrijgemaakt om interne en externe public relations te doen. Stafleden schrijven steeds vaker op opiniepagina's van dagbladen of treden op bij radio en tv. Verder proberen we een soort spin in het web van

deskundigheid te zijn over Sub-Sahara Afrika. We weten zelf veel, maar niet alles. We beschikken over een databank van elders aanwezige deskundigheid, zodat we op specifieke onderwerpen breed kunnen doorverwijzen. Daarnaast zijn we intern bezig met een onderzoek of en hoe we bepaalde wetenschappelijke publicaties voor een breder, geïnteresseerd publiek toegankelijk kunnen maken. Te denken valt aan populair-wetenschappelijke samenvattingen."

Een laatste dilemma dat oplossing behoeft is de verhouding tussen de kerntaak onderzoek en de bijdrage aan onderwijs. Begin jaren negentig besloot het ASC zijn betrokkenheid bij onderwijs te concentreren op promotiebegeleiding en deelname aan seminars van onderzoeksscholen. Activiteiten gericht op onderwijs vóór het doctoraal werden zoveel mogelijk afgestoten en bijdragen aan post-doctoraal onderwijs werden per staf lid gemaximeerd. Binnen het ASC gaan thans stemmen op om onderwijsactiviteiten sterker te richten op Afrikaanse studenten hier of in Afrika en op promotiebegeleiding van Afrikanen, die via het gastmedewerkersprogramma bij het ASC verblijven en in Nederland willen promoveren. Ook al ging de evaluatie in hoofdzaak over de niet makkelijke periode 1992-1996 en ook al zijn na die jaren het beleid en de structuren grondig veranderd, het zou in de visie van Gerti Hesseling volstrekt fout zijn om de analyses van de sterke, maar vooral van de zwakke punten uit de beide evaluatierapporten niet ter harte te nemen. Zwaktes dienen verbeterd,

Afrika Studie centrum

sterke punten met zorg gekoesterd te worden; waar evenwicht ontbreekt dient nieuw beleid voor balans te zorgen.

"Uit de zelfevaluatie kwam als sterk punt naar voren de wetenschappelijke output van het ASC. Die is kwalitatief goed, heeft ook impact in Afrika en wordt in de academische wereld goed ontvangen. Een ander sterk punt is de bibliotheek, die over het algemeen alleen maar geroemd wordt. Zelfs zo dat je gemakkelijk geneigd zou zijn te denken: daar hoeft niets meer mee. Maar dit paradepaardje van het ASC moet goed onderhouden worden. Als zwak punt kwam uit de zelfevaluatie te voorschijn het oude, al te lang spelende punt dat het ASC teveel in zichzelf is gekeerd. Te weinig maatschappelijke betrokkenheid, vooral als het gaat om gerichtheid op een breder publiek. Te navelstaarderig. Dat is overigens een eigenschap die veel wetenschappelijke instellingen aankleeft, maar dat mag voor het ASC geen excuus zijn. De externe evaluatie bevestigde de sterke kant van het ASC. In feite is de evaluatie heel positief uitgevallen en zijn de aanbevelingen zeer op de toekomst gericht. Ik doel vooral op de aanbevelingen om de centrumfunctie van het ASC te versterken en meer te investeren in samenwerking, nationaal, Europees en met Afrika. Als zwakte – eigenlijk het belangrijkste zwakke punt – brengt de externe evaluatie naar voren dat er nog steeds geen duidelijke criteria zijn om de output van de wetenschappelijke staf te meten. Je zult naar harde criteria toe moeten. Maar dat is heel moeilijk. In de zelfevaluatie is een poging

gedaan de totale output zowel kwantitatief als kwalitatief te meten met behulp van bestaande meetmethoden. Al was de uiteindelijke conclusie gunstig, de methoden blijven onbevredigend. Veel van wat wetenschappers doen is niet direct in tastbare resultaten te duiden."

Bij de opmerking van de evaluatiecommissie dat het ASC eigenlijk te klein is en dat er dus keuzes gemaakt zullen moeten worden, plaatst Gerti Hesseling een kanttekening en een vooruitblik.

"In feite gaat het om de keuze: wil je óf het hele continent (in ons geval Sub-Sahara Afrika) behappen óf ga je regionaliseren. Wil je een ASC zijn dat zijn naam waarmaakt dan kunnen we niet het hele continent bestrijken. Dat heeft wel onze voorkeur, maar we beseffen dat het niet te realiseren is. Wij denken al een begin van een oplossing gevonden te hebben in de thematische aanpak van het onderzoek. Daarbij is het dan zaak die thema's te kiezen die geldend zijn voor het hele continent. In case-studies kun je bepaalde tendenzen illustreren in vergelijkend perspectief. Op die manier kun je met het onderzoek toch het hele continent bestrijken. Over zo'n aanpak moet nog verder gedacht worden. Uiteindelijk moet dit zijn neerslag vinden in het nieuwe onderzoeksprogramma dat in 2001 in uitvoering wordt genomen. De nieuwe thema's moeten logisch voortvloeien uit de huidige onderzoeken en ze moeten ingebed worden in internationaal-wetenschappelijke en ontwikkelingsgerichte trends. Daarom ook is het van groot belang dat we ons bij de keuze van onderzoeksthema's laten inspireren door anderen, vooral mensen, instituten en universiteiten uit Afrika zelf. Te denken valt aan thema's als mondialisering, conflictpreventie – voor Afrika van levensbelang, bittere noodzaak – aan de invloed van internationale donororganisaties op Afrika, aan milieubeleid. Om die inspiratie op te doen en tot een zo verantwoord mogelijke themakeuze te komen, organiseren we in 2000 een conferentie."

Over, voor en met Afrika

"Democratie heeft om te gedijen overal ter wereld een corps van kritische denkers nodig."

Pregnanter dan met deze uitspraak van Vernie February is het bestaansrecht van het ASC niet te verwoorden. Hij voegt er een wens aan toe.

"Natuurlijk weet ik dat ons Afrika-Studiecentrum slechts beperkt kan bijdragen aan de toekomst van Afrika. Maar wat we kunnen, moeten we doen. Ik hoop dat ons centrum in het nieuwe millennium door onderzoek en blijvende samenwerking met Afrika voortgaat om zoveel ruimte aan Afrikanen te geven dat ook zij van de vrijheid kunnen genieten."

Het vijftigjarige ASC is waarschijnlijk het oudste instituut in de wereld op het gebied van Afrikastudies. Die ouderdom verplicht, vindt prof. Peter Kooijmans, scheidend voorzitter van het Curatorium. "Dat wij in Nederland over een instituut als het ASC beschikken, vind ik eigenlijk heel vanzelfsprekend. Afrika is een zo belangrijk continent dat, als de politiek al de neiging heeft het te laten lopen, de wetenschap dat zeker niet mag doen. Al was het alleen maar om de politiek bij de les te houden. Afrika is wetenschappelijk zeer interessant omdat het tal van samenlevingsvormen kent die uniek zijn in de wereld. Maar de politieke relevantie van Afrika is nog veel groter. In de tijd van de industriële revolutie was het lompenproletariaat enorm belangrijk. Iedereen zag het wel over het hoofd als een soort wormvormig aanhangsel waarover je je niet druk hoeft te maken. Maar het is uiteindelijk het lompenproletariaat geweest, met de arbeidersbeweging als strijdorganisatie, dat de sociale welvaartsstaat heeft gebracht. Als je Afrika tot de rol van lompenproletariaat laat vervallen, maak je het omvormingsproces naar een geïntegreerde samenleving steeds moeilijker en, moet je vrezen, steeds bloediger."

"Wat nu gebeurt in vele delen van Afrika zou voor ons, ook voor de politiek, een teken aan de wand moeten zijn voor onze lichtgelovigheid en lichtvaardigheid. Juist vanwege wat we nu daar zien gebeuren, vind ik het zo ontstellend dat we in onze gemakzucht gedacht hebben: als we op dat continent een paar staten impregneren met

ons staatspatroon, ze voorzien van de constituties van Westminster en Parijs, dan loopt het wel goed. Ik weet nog heel goed wanneer ik me voor het eerst realiseerde dat het wel eens mis kon gaan daar. Dat was in 1960 bij de onafhankelijkheid van Nigeria. Ik las een artikel van een Brit die snorkend betoogde dat dit het mooiste was wat kon gebeuren: de constitutie van Westminster geplakt op een federatie. Hoe dat afliep, wisten we binnen de kortste keren. In feite is toen de toon gezet voor de desintegratie van staten en samenlevingen, waarvoor we nu de rekening betalen. Als we dat niet onderkennen nu en Afrika verder over de rand laten glijden omdat we denken dat we eerder moeten ingrijpen in het Midden-Oosten of in Centraal-Azië of, dichterbij huis, in Centraal-Europa, omdat die regio's economisch en voor de stabiliteit belangrijker zouden zijn, maken we een gigantische misrekening. Mij hoort niemand bepleiten dat we elders in de wereld de zaken maar op hun beloop moeten laten. Maar ik ben zo vrij om het hier en nu voor Afrika op te nemen", aldus Kooijmans.

De wetenschap heeft wat Afrika betreft nooit vooropgelopen. Kijk naar de geschiedenis van het ASC. Eerst aandacht voor Afrika in het kielzog van de *commercie en als compensatie* voor het verlies van de Oost. Vervolgens de aandacht sterk gerelateerd aan het oost-west conflict en aan ontwikkelingshulp. Nu, in deze ontwikkelingsfase van Afrika, dreigen de politiek en zelfs de ontwikkelingssamenwerking zich zo niet af te wenden van dat continent dan toch in elk geval pas op de plaats te maken. Waarom zou de wetenschap zich dan toch op Afrika moeten blijven richten?

Peter Kooijmans: "Om de politiek erbij te blijven betrekken; om de politiek alert op Afrika te houden. Zuiver wetenschappelijk onderzoek mag je nooit opofferen. Het moet verantwoord blijven en dus moet er altijd een element van *basic research* in blijven zitten. Maar juist nu vind ik *policy oriented research* vanuit Nederland maatschappelijk zeer relevant. Want daarmee blijf je aandacht vragen voor wat er in dat deel van de wereld aan de hand is. En vanuit Nederland omdat wij ten opzichte van Afrika een onbevengener positie

kunnen innemen dan landen die van oudsher een grote preoccupatie met dat continent hebben." Gerti Hesseling vult aan: "Eigenlijk is het heel modern dat de Nederlandse aandacht voor Afrika is ontstaan uit handelsaspiraties en niet uit koloniale overwegingen. Op dit moment is een deel van de activiteiten van het ASC, zowel waar het gaat om onderzoek als om informatie, mede bepaald door ontwikkelingsrelevantie. We streven ernaar dat element een minder belangrijke rol te doen spelen. Dat zou een grote vooruitgang zijn omdat we dan te maken hebben met een continent dat op hetzelfde niveau staat als Europa. Een continent waar dan relatief gezien evenveel en even goed opgeleide onderzoekers op het gebied van de sociale en geesteswetenschappen actief zouden zijn als in Europa. We beseffen natuurlijk wel dat dat een ver ideaal en misschien zelfs een nooit te verwezenlijken ideaal is, maar wat we eraan kunnen bijdragen, mogen we niet nalaten. Het is ook daarom dat wij als ASC nadrukkelijk betrokken willen blijven bij de opbouw van hoogwaardige onderzoekscapaciteit in Afrika zelf. Langzaam maar zeker zie je op dat continent een elite – dat is het nog, een elite – ontstaan van tenminste aan ons gelijkwaardige en zelfs bij ons vergeleken superieure onderzoekers. Een verheugende ontwikkeling is dat. Ze biedt ons de kans om beter dan voorheen een netwerk van onderzoekers op te bouwen. Ook onze gastmedewerkers uit Afrika kunnen daarin na terugkeer een aanzienlijke rol spelen. Zo'n netwerk stelt ons in staat nog meer aandacht te geven aan samenwerking, aan gezamenlijk onderzoek in Afrika. Dat zal de kwaliteit van het onderzoek ten goede komen."

De beoefening van de wetenschap maakt echter in veel Afrikaanse landen moeilijke tijden door als gevolg van oorlogen en stagnerende economieën. Daarom moet in de visie van Peter Geschiere het ASC nog meer inzetten op steun aan Afrikaanse wetenschappers. "Onze eerste zorg is dat in Afrika de capaciteit en de structuren van wetenschappelijk onderzoek aan het instorten zijn. Wetenschappers daar verdienen nauwelijks genoeg om in basislevensbehoeften te kunnen voorzien. De gemiddelde Afrikaanse wetenschapper leidt een hard bestaan. Dat is er ook de

P.H. Kooljmans spreekt ter gelegenheid van de inhuldiging van het nieuwe curatorium in september 1997

oorzaak van dat ze vluchten in kortstondige consultancy's in dienst van de Wereldbank of Unesco. Dat leidt tot uitholling van het wetenschappelijk niveau. Het gaat niet goed, uitzonderingen daargelaten. Net als hier in de jaren tachtig wordt er bezuinigd op universiteiten en dat komt daar harder aan dan hier toen. Het bestaan van en de contacten met het ASC is voor die landen en voor Afrikaanse wetenschappers van groot belang, ook al is het geen oplossing voor hun problemen. Daarom ook mag er in het noorden niet bezuinigd

worden op Afrikastudies. Want als dat gebeurt, gaat ook hier de knowhow verloren. Wij dienen stimulerend en steunend te zijn voor de wetenschapsbeoefening in Afrika. Ik zie dat als een belangrijke taak van het ASC in de komende tijd. Het *visiting fellowship programme* zal steeds meer daarop moeten worden gericht."

Ook Wim van Binsbergen is uiterst bezorgd over de toekomst van het wetenschappelijk onderzoek in Afrika. De woorden die hij sprak tijdens het symposium over 'De Maatschappelijke

Betekenis van Nederlands Afrika-onderzoek in deze tijd' (1991, georganiseerd door de Werkgemeenschap Afrika) hebben aan actualiteit nog niets ingeboet. Integendeel. "Onze relaties met Afrikaanse collega's dienen onze eigen onderzoeksbelangen, maar wij behoren hen ook te steunen in hun strijd – onder economisch, logistiek en politiek moeilijke omstandigheden – voor wetenschappelijke autonomie, zowel in eigen land als in noord-zuidperspectief. Door het bevorderen van fundamenteel onderzoek van hoge kwaliteit (door hen te ondernemen, eventueel in samenwerking met onder meer Nederlandse collega's en instituten) moeten wij trachten hun vlucht in kortstondige en wetenschappelijk povere consultancies tot staan te brengen. In laatste instantie moet de bloei van de afrikanistiek in een Noord-Atlantisch deel van de wereld vruchtbaar zijn voor een wetenschappelijke generatie die elders zal opgroeien: een consolidatie van de Afrika-wetenschap op het Afrikaanse continent zelf. Bevorderen van de onderzoekscapaciteit van Afrikaanse collega's is de beste garantie daartoe."

Van Binsbergen staat nog volledig achter zijn woorden van toen; hij scherpt ze acht jaar later zelfs aan: "Ons belangrijkste doel moet zijn onszelf overbodig te maken daar."

Daarmee bedoelt hij overigens niet te zeggen dat er aan het ASC op termijn een einde moet komen. De in Nederland in het algemeen en bij het ASC in het bijzonder verworven en nog te verwerven kennis zal altijd van belang blijven voor Afrika en de Afrikaanse wetenschap. Dat is ook de mening van Peter Kooijmans. "Het is voor elke samenleving profijtelijk wanneer juist buitenstaanders haar bestuderen en proberen te begrijpen. Dat geldt voor onze eigen samenleving evenzeer als voor de Afrikaanse. Bovendien moeten we niet vergeten dat Afrika zijn eigen identiteit niet kan terugvinden door herstel van oude structuren. Het moet die identiteit juist hervinden binnen moderne samenlevingsstructuren. Met die structuren elders moet Afrika de confrontatie aangaan. Ik herinner me discussies met Jan Pronk toen we beiden minister waren. Jan stelde zich op het standpunt dat je Afrikanen in eigen land scholing moest laten krijgen en dat je daaraan als

Nederland moest bijdragen. Natuurlijk moet je dat doen, zei ik, maar dat is niet alles. Ze moeten ook hier vanuit hun eigen achtergrond studie kunnen maken van structuren in de westerse samenleving. Pas dan krijgen ze een geïntegreerde opvatting over de mogelijke inrichting van hun eigen structuren. Hoezeer ik ook hoop dat het met Afrika heel goed zal gaan, het ASC moet je ook dan niet opheffen. Zou je dat wel doen, dan zet je Afrika weer apart en dat is het slechtste wat we Afrika kunnen aandoen."

Dagelijks rolt over de televisieschermen en is in kranten te lezen over de ellende van een groot deel van Afrika. Burgeroorlogen, grensconflicten, moord en doodslag, hele volksstammen die elkaar uitroeien, schreeuwend gebrek aan *good governance*. De politiek is uiterst somber over de toekomstkansen van een deel van het continent en lijkt zich van Afrika af te keren. Denken mensen die zich wetenschappelijk met Afrika bezighouden bij het zien van al die ellendige beelden dan niet: waar doe ik het voor, het helpt toch geen zier als ik me met Afrika bezighoud?

Peter Kooijmans: "Ik zou daar als wetenschapper geen last van hebben. Wetenschap is ook proberen in de chaos lijnen te ontdekken die kunnen wijzen naar een nieuwe, betere samenleving. En ik moet eerlijk zeggen dat we geleerd hebben van onze fouten. We hebben enorme blunders gemaakt in Afrika door een gebrek aan kennis van de samenleving daar. Gelukkig is ook in de sfeer van ontwikkelingssamenwerking het inzicht doorgebroken dat je moet weten hoe een samenleving in elkaar zit om effectief en behoorlijk beleid te kunnen voeren. Daarin heeft het ASC een belangrijke rol gespeeld en die rol is niet uitgespeeld. Want nergens in Nederland is zoveel kennis van Afrika aanwezig en nergens ook zoveel ervaring met wetenschappelijke methodes om kennis te verwerven."

Gerti Hesseling kijkt er net zo tegen aan.

"Het is waar, er is momenteel veel ellende in Afrika. Maar daardoor moeten we ons niet laten afleiden van dingen die wel goed gaan. Veel onderzoekers komen in Afrika processen tegen die heel hoopgevend zijn. Trage processen, broze processen, dat weet ik wel. Ik kom nu zo'n twintig

jaar in Mali. Soms vraag je je af waar nu de vooruitgang zit, maar dan denk je alleen in termen van materiële vooruitgang. Ik zie het enorme verschil tussen Mali toen en Mali nu. Niet dat de mensen er zoveel meer te eten hebben, niet dat alle lemen hutten in prachtige stenen huizen zijn veranderd; niet dat er overal goed water en elektriciteit is. Maar er is wel iets heel anders gebeurd. Door het democratiseringsproces, hoe moeizaam ook verlopen, zijn mensen mondiger, weerbaarder geworden. De media, rurale radio en kranten, zijn niet meer te vergelijken met vroeger. En dat is in meer landen zo. Het is waar, in een aantal landen heerst op het ogenblik alleen maar ellende. Maar niet heel Afrika is ellende; er zijn hoopgevende processen gaande."

Ook Stephen Ellis pleit voor een meer genuanceerd beeld van Afrika. "Opvallend is dat je jezelf vaak onder druk voelt gezet om te kiezen voor een van de twee posities: Afrika-optimist of Afrika-pessimist. Dat is overigens niet specifiek voor Nederland. We moeten meer kijken naar wat daar werkelijk gebeurt. Inderdaad is veel van wat daar gebeurt niet zo leuk. Ernstige oorlogen; de grote democratiseringsgolf stopt; de positieve ontwikkelingen waarop we hadden gehoopt zijn in veel gevallen uitgebleven. Tekenend voor Afrika is dat heel veel ontwikkelingen – goede en slechte – heel snel gaan. Over het algemeen bestaat er, in de media, op universiteiten, een te vast beeld van Afrika. Er wordt te weinig rekening gehouden met het feit dat dat continent snel aan het veranderen is, dat er veel beweging is. Het vaste beeld is vaak karikaturaal. Afrika zou geen geschiedenis hebben. In Afrika zou niets gebeurd zijn voor de koloniale opdeling. Na de onafhankelijkheid zou het overal misgegaan zijn. Afrika grijpt terug op het eigen verleden. Dat zijn allemaal valse beelden. De twintigste eeuw is ook voor Afrika een tijd van verbijsterend snelle veranderingen geweest. Wie beseft bijvoorbeeld het enorme verschil met nog maar veertig jaar geleden? Wie beseft wat het economisch en sociaal gezien betekent dat binnenkort de meerderheid van de Afrikanen in steden woont? Alleen al dat feit weerlegt de idee dat Afrika op de terugweg naar het pre-koloniale verleden zou zijn. Over het geheel gezien zijn de perspectieven niet zo goed, maar er zijn ook landen waar het beter gaat."

Ook al zou het ASC zich in de komende decennia beperken tot het alleen maar volgen van de ontwikkelingen in Afrika – wat niet het voornemen is – dan nog zou het meer dan voldoende om handen hebben. De betrokkenheid op Afrika zal onveranderd groot blijven. Structuren mogen in de afgelopen halve eeuw vaak onder grote spanning hebben gestaan, reorganisaties mogen veel tijd en energie gevraagd hebben, het ASC is er niet vallen en opstaan steeds in geslaagd Afrika in Nederland gezicht te geven. Dat werk zal vanuit andere inzichten en met aangepaste structuren en middelen worden voortgezet.

Gerti Hesseling over de toekomst die al begonnen is: "Ik hoop dat er binnen niet al te lange tijd een instituut staat dat levendig en dynamisch is. Een instituut waar het evenwicht is gevonden tussen open staan naar de samenleving en besloten, een beetje in zichzelf gekeerd om de beoefening van de wetenschap in alle rust die daarvoor nodig is ruimte te geven. Een centrum dat klaarstaat om aan de behoefte aan informatie te voldoen en tegelijk wetenschappers de kans biedt om kennis te verwerven en te verwerken in publicaties die ertoe doen. We werken aan een ASC dat in Nederland een maatschappelijke functie vervult, in sociaal-wetenschappelijk onderzoek van Afrika een leidende functie heeft, en – beter nog – dé vraagbaak is voor informatie over Afrika. Een ASC dat zich ook opstelt als gesprekspartner van en inspiratiebron voor politici en beleidsmakers, voor organisaties die zich het lot van Afrika en zijn burgers aantrekken. Een ASC dat werkt in het belang van Afrika en daarom samenwerkt met instituten en collega's in Afrika en hen ondersteunt bij het opbouwen van eigen onderzoekscapaciteit."

Personeelsfoto in 1996 naar het Afrika Museum in Tervuren, België

Lijst van afkortingen

ACCE	African Council for Communication Education
AEGIS	Africa-Europe Group for Interdisciplinary Studies
ANC	African National Congress
ASC	Afrika-Studiecentrum
CASS	Chinese Academy of Social Sciences
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CPF	Community Policing Forums
DARE	De-agrarianisation and Rural Employment Programme
DB	Dagelijks Bestuur
DC	District Commissioner
DGIS	Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking
FNSP	Food and Nutrition Studies Programme
IMWOO	Instituut voor Maatschappij-Wetenschappelijk Onderzoek in Ontwikkelingslanden
ISER	Institute of Social and Economic Research
KIT	Koninklijk Instituut voor de Tropen
KNAW	Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen
NVAS	Nederlandse Vereniging voor Afrika Studies
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
OS	Ontwikkelingssamenwerking
RUL	Rijksuniversiteit Leiden (per 1 september 1998: Universiteit Leiden)
SNV	Nederlandse Organisatie voor Ontwikkelingssamenwerking
WGA	Werkgemeenschap Afrika (nu: NVAS)
WOTRO	Wetenschappelijk Onderzoek in de Tropen
ZWO	Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek